

Thoreyprint 314 1914.

3. in 4. št.

Vsebina št. 3-4.

Članki: Prerokbe zore (F. S. Finžgar) 81. — Vodnikova »Ilirija oživljena« slavospev na slovensko zgodovino (Ivan Grafenauer) 84. — Podobe iz sanj (Ivan Cankar) 88. — Lepa knjiga (Gašpar Porenta) 95. — Legende o sv. Frančišku (Ksaver Meško) 98. — V ruskem Turkestanu (Dr. Ivan Knific) 104. — Balade v prozi (Ivan Pregelj) 111. — Cerkev na otoku in izsušitev Blejskega jezera (Po arhivalnih virih priobčil Jos. Mal) 114. — Faraon (France Bevk) 119.

Pesmi: Viae Sion lugent (Silvin Sardenko) 84. — Samotna ura (Igo Gruden) 87. — V aleji (Jože Plot) 92. — Dante Alighieri: La Divina Commedia (Prevel in razložil J. D.) 93. — Večerna pesem (Igo Gruden) 104. — Od Kranja do Brezij (Ivan Pregelj) 109. — Nad grobom vseh sem roža (France Bevk) 113.

Književnost: Dr. Mihael Opeka: Rimski verzi (A. M.) 121. — Alojzij Gradnik: Padajoče zvezde (Izidor Cankar) 121. — M. Elizabeta: Iz moje celice (Izidor Cankar) 122. — »Hrvatska škola 1916« (France Bevk) 122.

Glasba: Mozartov Requiem (Dr. Fr. Kimovec) 123. — Matični koncerti (Stanko Premrl) 123. — Ondříčkov koncert (Stanko Premrl) 125.

To in ono: Anarhija v slovenski pisavi (Janez Kalan) 125. — Prešeren — Bürger — Herder (Dr. I. Pregelj) 127. — Renée Erdős (Ivan Mrak) 129. — Mazepovec (Jos. Abram) 131.

Drobiž: Rdeče vrste (France Bevk) 132. — »Domače novice« (Ivan Cankar) 133. — Inter arma 134. — Zimska vojna 135. — Beseda o slovstvenih razmerah na Nemškem 135. — Mesečna noč (France Bevk) 136.

Naše slike: Mladenič (Lorenzo Lotto). — Mati Božja v zelenju (Rafael Sanzio). — Zdravnik Parma (Tizian Vecellio). — Lady Seymour (Hans Holbein ml.). — Infantinja Margarita (Diego de Silva Velazquez). — Lastni portret (Rembrandt Harmensz van Rijn).

Naročnina K 10.—, za dijake K 7.—.

Odgovorni urednik dr. Izidor Cankar, Ljubljana, Marijanišče.

Prerokbe zoré.

F. S. Finžgar.

*V listih časih bo vsak človek svojega
tadla vesel. Naše prerokovanje.*

Na binkoštno nedeljo se je nabralo pri Razdevšku tolikanj pivcev, kakor jih ni bilo toliko na tak praznik v mirnih časih. Mladine je bilo prav malo. Večina so bili možje kroj petdesetih.

Tudi Matic je sedel med njimi in čudno sramežljivo je vrtel neprestano kozarec med prsti.

»Na dobro zdravje,« ga je sunil Marinček s komolcem in trčil zaeno ob njegov kozarec.

»To je pa vendar nekaj, da je celo tebe izbezal Lah iz brloga. Odkar imaš tako mlado ženo, te še ni bilo na izpregled.«

»Presneto te je otvezla,« mu je pomagal Luka.

»Saj te še v opalno ni več.«

»Saj nimam hoditi po kaj,« se je nerodno branil Matic.

»I, no,« je zamahnil z roko Marinček. »Saj vemo, kako je: priletan mož in mlada žena! Še vsaka si ga je dejala pod peto. Tebe tudi.«

France se je pripravil na odgovor s tem, da je izpil. Ali v tistem hipu je vstopil občinski sluga Petrin.

»No, Petrin! Kaj si nabijal?«

Petrin je obstal sredi sobe in pretehtaval obmizja, preden je prisedel.

»Berite!« se je odrezal kratko in sedel k Maticu.

»Berite! Če bi vse brali, kar nam ti venomer nabijaš, odkar je vojska, ne vem, če bi bil krompir do Binkošti v tleh.«

»Veš, Luka, kar ga ti spraviš v zemljo, ga jaz s figo potaknem po Marijinem zvonjenju.«

»Pa ga vsaj na svoje!« se je užaljeni kajzar Luka lotil Petrina.

Petrin ga pa ni poslušal, vstal je in povedal: »Možje: Lah nam je že napovedal vojsko!«

»Kanalija! Hinavec! To smo vsi vedeli! Preje naj bi ga bili nabili!« je završalo med pivci.

»Možje!« Petrin je povzdignil glas drugič: »Vsi gremo na nabor — do petdesetega leta.«

»Ti tudi!« je zaklical Luka, jezen, da mu je Petrin zavrl prej besedo.

»Jaz tudi! Samo dva dni sem premlad!«

»Utaji jih! Saj tvoja mati ni poznala na pratiko!«

Petrin ga je sršasto pogledal, Matic je pa sunil: »Molči, sitnež!« Nato je nalil Petrinu kozarec in ga vprašal: »Povej natančno, kako pravi razglas.«

»Razglas črka O pravi tako, da se črna vojska raztegne od 18. do 50. leta. Tisti dan pred Sv. Telesom nam je iti na prebiranje. In še nekaj: s prebiranja pojdejo potrjeni takoj k vojakom. Nič domov, kar naprej. In vsak mora prinesiti seboj: žlico, skledo, čevlje, nahrbtnik.«

»Petrin, ti vzemi seboj še puško; saj imaš tisti turški pihavnik.«

»Luka, tiho,« se je oglasilo več mož naenkrat.

»Pettrin, ali je nabor samo za tiste, ki so bili kdaj že vojaki?« je ves v skrbi tiho vprašal Matic.

Sluga je pa odgovarjal na glas:

»Matic tukaj me vprašuje, če je nabor samo za one, ki so bili že vojaki. Da boste vedeli: za vse! Prav za vse je nabor.«

»Bogve, čemu jim bomo. Takile sivi izgaranci,« so godrnjali vsekrižem.

»Čemu?« se je oglasil Trpinc. »Ali ne veste, da le stari voli potegeje iz drage? Mladina je drla v sovražnika kot nora. Mi ga pa primemo drugače. No, Lah bo tepen, kot se mu še ne sanja ne.«

Tedaj zavpije natakarcica, ki je stala pri oknu: »Vojaki gredo!« in steče ven.

Vsi planejo s sedežev, kot bi bil sovražnik pred durmi, in se gneteje krog oken. Kdor ni mogel videti, je šel ven pred hišo.

Po cesti mimo gostilne se je vila dolga vrsta voz. Kratki voziči z velikanskimi kolesi, kot jih še niso videli nikoli v teh krajih. Majhni konjci so povešali glave in drobili drug za drugim. Na vozeh so sedeli vozniki: nekateri opravljeni po vojaško, drugi čisto drugače. Nekateri so imeli kučme, nekateri turške kape. Zenske so štele: eden, dva — trije — dvajset, trideset — in nič ni bilo konca. Večina voznikov se ni zmenila za ljudi. Gužali so z glavami, kakor so jih potresali vozovi na trdi cesti. Ali eden se je pa vendar oživel, pridržal konja in zavpil: »Rakije!«

»Žejen je,« so se spogledali ljudje — in Matic je bil tisti, ki je planil z litrom k vozu in mu natočil. Ko je človek pil, je prijezdl mimo vojak, ki je imel zvezde, potegnul izza štebal junčevko in udaril pivca po roki, da se mu je od bolečine povesila, kozarec se je pa razbil — in Matica je odrinil s konjem, da se je opotekel.

»Jojmene,« je kriknil nekaj žensk; vojak pa, ki je bil na konju, je kričal nerazumljive besede in jezdil dalje. Voz za vozom — še enkrat toliko kot jih je že bilo — je drdral mimo ljudi, ki so kot okameneli stali in molčali.

Ko je zagrnil zadnji voz oblak prahu, so se ljudje spogledali. Oči so iskale in vpraševale. In kajzar Luka je izpregovoril:

»Matic, ko bi bil jaz tak hrust ko si ti, jaz bi ga bil s konja prekucnil tistega napuhnjenega dedca.« Zenske so se zasmejale.

»Pssst,« je dvignil prst Petrin. »Luka, ti si vinski in ne veš, kaj govoriš, ko nisi bil vojak. To je disciplina! Kaj misliš, da je pri vojakih tako kot v Kozjem brdu? Le zapomnite si, da jo bo ta trenar še skupil.«

»Kako?« je vprašal Matic ves plašen.

»Drugi bodo večerjali, ta bo pa privezan.«

Krog Petrina se je nabirala gruča.

»Privezan, privezan, kaj se pravi privezan, saj ni tele,« se je spet vtikal Luka.

Petrin je pograbil malega Luka, zasukal mu roke na hrbet in jih začel navijati kvišku. Luka je klel, ljudje so se tolkli ob kolena.

»Vidiš, takole bo privezan,« ga je izpustil Petrin. »Možje, to je taka kazen, da ne more človek ne živeti ne umreti. Zakaj takemu se duša obrne narobe.«

»Norec, kako narobe?« je iztegal in si ravnal roke Luka.

»Narobe; to se pravi: glava pade v noge in noge stopijo v glavo. Boga hvali, Luka, da si taka pokveka.«

»Pojdimo pit,« je silil Matic, ki je še vedno držal liter v rokah in mu je bilo hipoma vse to strašno neprijetno.

Zenske so se porazdelile v gruče pred hišami, nekaj ljudi se je razkropilo proti domu, večina se je pa vrnila v krčmo.

Spočetka je bila nenavadna tihota. Ta in oni je potkal s prazno steklenico ob mizo in klical pijače. Prvi se je oglasil Klander:

»Le dajmo ga, jaz vem, da ne bom nosil žlice na nabor!«

»Zakaj?«

»Ko pa pridem nazaj.«

»Ti? Če takega izpuste, koga naj potrdijo?«

»Ha, ha! Počen sem,« je izustil Klander bahato.

Ljudje so se spogledali in zavist jim je šinila preko lic.

»No, Matic, le potiplji pas, ki me žuli že petnajst let. Danes pa pravim: Bodi zahvaljen Bog, da me!« Klander je dvignil kozarec in izpil do dna.

»Jaz imam kratki pogled! Primojstokrat, da ne razločim na deset korakov sovražnika od našega,« je začel Golej.

»Jaz sem bil trikrat zvržen, ker sem predebilil žil,« je dokazoval Brumen in potegnul hlačnico kot bi hotel takoj vsem pokazati nabrekle, plave vijuge na mečah...

In šlo je dalje od mize do mize in vsak je bil vesel, če je imel napako, ali vsaj misel, da jo utegne imeti, mu je bila v tolažbo. Edini, ki ni zinil, je bil Matic. Hitro je pil, predse gledal in samo postrani prisluškal ter nazadnje prvi izginitil iz krčme.

»Je že ven; potrjen bom in ubit bom!«

Samo ta edina misel je šla z njim po strmini proti domu. In ko je prišel do laza, kjer je takrat ležal in očakoval Franco, ki je spremila Blaža ob prvi mobilizaciji na kolodvor, se je ustavil, naslonil na krivo bukev, živo se spomnil tedanjih svojih misli: zakaj niso njega poklicali na vojsko, se bridko nasmehnil in dejal na glas: »Bog ve, čemu človek včasih samemu sebi tako nesramno laže.« In še enkrat se je zasmel, na glas, ki je bil samemu Maticu tako tuj, da se ga je ustrašil, in je naglo odšel.

Blizu doma se je ustavil za leščevjem in je pogledal pod oreh na tratino. Francka je bila tam, mali Maticek je poskušal zastaviti noge na njeno naročje, ob njej je sedela Jančarica, otroci so se igrali na travi.

»Takole je: ko sem začel živeti, pa mi pokažejo smrt.« Streslo ga je in presunilo, da se mu ni dalo z mesta. Lomil je leskove mladike in jih trl med prsti, oči so bile kakor pribite na Francko in otroka, na tega in na tistega še bolj, ki ga še ni bilo, a so ga vendar že božale njegove misli. Potčasni je izpustil strto mladje izmed prstov, roka je sama poiskala tobak in ogenj. Potegnill je razburjen, da so mu oblaki dima zakrili oči. Nato je stolpil proti orehu.

Prvi ga je zagledal Jančarjev Janezek in zakliclal: »Tlic, tlic — Matic!« Obe ženi sta se naglo ozrli in prva je izpregovorila Jančarica:

»Dolg nauk je bil danes.«

Matic se je sklonil k otroku in ga podražil s prstom: »Buc, buc, buc.« Maticek se mu je smejal in mahal z rokami, mama ga je pa hvalila: »Glej, ate, kako že stojiva!«

Francka je medtem opazovala moža. Nenaavadno je bil rdeč v lice, oči so mu bile nekam zbegane in po vinu je zadišal. Nekaj nepoznanega, grenkega ji je stisnilo srce — prvič, odkar je bila žena.

Matic je legel poleg Francke na travo.

»Vojake smo gledali.«

»Kakšne?« sta obe naglo vprašali.

»Nad Laha so šli.«

»Nad Laha?«

»Nam je že napovedal vojsko.«

»Marija, če sem pridejo,« je vzkljnila Jančarica.

»U, saj se bomo branili,« je miril Matic in vzel Maticke v naročje.

»Mi?« je povzela žena. »S čim?«

»S puško! Sedaj gremo namreč vsi nadenj — do petdesetega leta.«

»Kriste, France, ne laži!«

»Je že nabito. Tisti dan pred Sv. Telesom je za nas nabor.«

Francki so se pri tej priči ulile solze, Matic se je obrnil proč in začel ujkati otroka ter mu peti: »Dirja - dirja konja...«

Vsa vas je že spala. France in Francka pa sta sedela na klopici pred hišo in se držala za roke. Iz doline so se čuli žvižgi vlakov. Kakor pred letom so hropeli težki stroji po napeti progi, iz vagonov je zadonel tuintam vrisk in se je oglasilo petje.

Vsega ljudstva se je lotila omamna mrzlica.

In pridrevil je kolesar k županu: »Konje!« je kriknil.

Izpred naloženih voz so jih izpregli in so jih dali.

In prišlo je povelje: Vsi moški, ki ne greste na nabor — vsi na Krn!

In so šli in seno je čakalo kosca in ga ni bilo.

In prišel je dan pred Sv. Telesom. Noben mlaj se ni dvignil, otroci in ženske so zatikali veje ob cestah in se ozirali za možmi, ki so šli tihi kot da gredo na sv. Boštjana semenj v mesto.

Ko je pa odzvonilo poldne, je pripodil Klander spenjenega konja iz mesta ter oznanil: »Vsi so potrjeni. Nesite za njimi, žene, žlice, skleda, klobase! Nocoj gredo!«

Tedaj se je pa dvignil jok, ženske so tekle s culami po poti, Klander je zapregel vnovič, naložil na voz ljudi, kar se je dalo, in je gonil.

Na trgu v mestu je bil hrušč. Gospodarji, ki še niso bili nikoli pijani, so se opotekali, jokajoče žene so jih spremljale proti kolodvoru.

Tjakaj je prisopla poslednja tudi Francka. Matic je stal bled kot kip. Zaslutilo jo je njegovo srce, preden so jo zagledale njegove oči. Pririla se je do njega skozi gnečo. Oblita od potnih srag in vsa objokana je stopila k njemu. Toliko da mu je izročila sveženj, da mu je segla v roko. Potem je samo v megli še videla, da ga je nekdo sunil proti vagonu. Nato se je naslonila na Jančarico, ki jo je spremila, in ni vedela, kdaj je odpeljal vlak. (Dalje.)

Viae Sion lugent.

V lučizejno ulico in sobo
mesec sije z milostno svetlobo.

V oknu lica v polživljenju:

Ali jih je mesečina,
ali jih je bolečina
pobledila v hrepenenju
upov neizpolnjenih?

Prazna pota plakajo.

Tožna pota ve, kako je z vami?

Več potujem, večkrat pod nogami
zaiskri se mi stopinja:

Ali grem po tleh ledenih?

Ali v novih se plamenih
prebujena solza vtrinja —
njih, ki šli so pred menoj?

Trudna pota plakajo.

Čujte! Božji glas ob božji hiši —
iznad cerkve jasen zvon se sliši.

— Zvon? Ne več! Ozri se v line:

Celica je prazna, tiha;
iz pobožnega meniha,
ki je lajšal bolečine —
bojni je postal klicár.

Samotna pota plakajo.

Težko balo vozijo vozovi.

Voz za vozom z dragimi darovi.

Bratje! Lepa vaša dota!
Sam škrlat od ran skelečih,
zgolj zlato iz src trpečih.
Kdaj nosila naša pota
lepše so bogastvo nam?

Težka pota plakajo.

Tiho stopaj po teh potih javnih!

— Niso pota, kakor v časih davnih. —

Tišje! Drsjaj po kolenih,
ko da greš okrog oltarja,
ki ljubezen ga ožarja,
kjer v daritvah se ognjenih
mórja src žrtvujejo.

Naša pota plakajo.

Silvin Sardenko.

Vodnikova, Ilirija oživljena, slavospev na slov. zgodovino.

Ivan Grafenauer.

Jedro Vodnikove »Ilirije oživljene« je proslava slovenske zgodovine in domovine. To je v bistvu spoznala že c. kr. študijska dvorna komisija (naučno ministrstvo) in ž njo vred osrednja organizacijska dvorna komisija, ko se je l. 1814. Ilirija presnavljala v avstrijskem zmislu.

Organizacijski dvorni komisar grof Saurau je v svojem poročilu za cesarja z dne 19. julija 1814 predlagal, da naj se Vodnik odstavi radi njegovega Francozom prijaznega mišljenja. Kot dokaz je priložil Vodnikovo »Ilirijo oživljeno«, ki jo označuje kot slavospev na Napoleona, »zložen v duhu fran-

coskih vseosvojevalnih želja«. Razen tega pa stoji njegovo ime v listah prostozidarjev.¹ C. kr. študijska dvorna komisija, ki je dobila to poročilo v pregled, pa je spoznala pesem kot to, kar je, in je poročala osrednji organizacijski dvorni komisiji, da doslej o Vodniku ni bilo nobene tožbe, da je marveč znan kot dober poznavalec domače zgodovine, kar je dokazal z učno knjigo »Die Geschichte Krains«, in kot poznavalec, navdušen ljubitelj in razširjevalec slovenskega jezika, kar

¹ Jagić-Festschrift, Zbornik u slavu Vatroslava Jagića. Berlin. Weidmannsche Buchhandlung. 1908, str. 632.

ga je morda zapeljalo tudi, da je napisal slaspev na Napoleona. Vendar pa je ta pesem zgolj le izraz veselja, da se je zopet oživila stara Ilirija, bolj kot pa slaspev na vladarja Francozov; pa tudi njegovo prostozidarstvo za časa francoske vlade, če se mu zdaj odpove, se zdi, da ga ne izključuje iz šolske službe. Če za njegovo ljubezen do Napoleona razen te pesmi in zoper njegovo moralnost ni drugih dokazov, naj se ohrani v šolski službi.¹ Centralna organizacijska dvorna komisija, ki je dne 3. oktobra 1814 predložila svoje predloge cesarju, se je temu mnenju pridružila in poročala cesarju, da je tudi ona spoznala, da je Vodnik hvalnico na Napoleona (Ilirijo oživljeno) zložil le kot entuzijast za ilirski jezik in za svojo domovino; sicer pa v pesmi tudi nobene napada ni proti avstrijski vladi.² — In res v cesarski lastnoročni odredbi z dne 26. decembra 1814 »Ilirija oživljena« ne igra nobene vloge; vzrok za Vodnikovo vpokojitev je bil ta, da je bil član tajne družbe (lože).³

Da je bilo mnenje študijske dvorne komisije pravo, nam bo pokazala tudi zgodovina »Ilirije oživljene«.

Vodnik je namreč že davno, preden je bila ustanovljena Napoleonova Ilirija in preden je javnost sploh kaj posebnega vedela o Napoleonu, mislil na pesniško proslavo slovenske zgodovine. Povod je dala smrt domačega zgodovinarja in dramatika Antona Linharta (14. julija 1795).

V nedatiranem pismu, pisanem kmalu po 14. juliju 1795, poroča Zois Vodniku o prijateljevi smrti. Obenem mu pravi, da se »naše najboljše glave trudijo za epitafe v čast zaslužnemu možu. Bivši stiški redovnik Wilhelm in v. Preckerfeld sta se poizkusila v nemškem jeziku, profesor Penzel (Pentzel) sestavlja takega v latinščini, triglavski pesnik pa naj stori to v slovenščini.⁴

Vodnik je mislil v začetku na alegorično žalostno, obenem pa tudi že na verzificirano

posnetek Linhartove zgodovine,¹ morda v obliki epa; poslal je Zoisu za poskus že nekaj verzov o Kranjcih kot mladiki starega slovanskega rodu:²

Kranjci Mladiza nekdanega saroda
Snanga od Lahov do smersliga proda etc.³

Dne 4. avgusta 1795 mu je nato Zois odgovoril. Svetoval mu je, naj spiše svoj epitaф v rimanih verzih, katere vrste, je vseeno; a vse, kar pride iz njegovega peresa, mora biti pisano v poljudnem tonu za ljudstvo: zato se na noben način ne sme spustiti na polje tragične muze. Morda bi uvedel »Županovo Micko« in »Matička«,⁴ ki bi tolažila Zgodovino, jokajočo za svojim ljubljencem. Pri tem bi se ponudila tudi prav naravno prilika, da obljubi verzificirani posnetek. Ta posnetek pa bo vendarle treba imenovati le didaktično pesnitev. Epopeja je izključno le junaska pesem z enotnim glavnim dejanjem in s podrejenimi, z glavnim dejanjem nujno zvezanimi epizodami. Merilo v poskusni kritici (Kranjci Mladiza itd.) se Zoisu ne zdi primerno za didaktično pesem, ker je preenolično; katica razpada v dve polovici ( ) in tak metrum je preveč anakreontičnega značaja; priporoča mu laški endekasilab ( ) ali ( ).⁵

V naslednjih mesecih se je pečal Vodnik z metričnimi študijami; študiral je Batteuxa in Ramlerja in se obračal z vprašanji tudi na Zoisa.⁶ Ta mu je poslal v pismu z dne 5. septembra 1795 za zgled dva Tassova enajstzložna verza,⁷ v pismu z dne 4. oktobra 1795 pa mu odgovarja, da se merilo verza »Solsa mila snanzam tezhe« prav dobro prilega žalostinki (Klagelied) in da se za »Klagelied«

¹ Versuch einer Geschichte von Krain und der übrigen südlichen Slaven Oesterreichs von Anton Linhart... I. Von den ersten Spuren einer Bevölkerung im Lande bis zur ersten Anpflanzung der Krainischen Slaven. 1788, 444 str. — II. Von der ersten Anpflanzung der krainischen Slaven bis auf die Unterjochung durch die Franken. 1791, (XXIV) + 367 str.

² Ker so se Vodnikova pisma Zoisu žal izgubila, mremo sklepati na njihovo vsebino le po pismih, ki jih je pisal Zois Vodniku v Koprivnik, v kolikor so se nam ohranila. Objavljena so v Vodnikovem spomeniku (1859), str. 45—62.

³ Vodnikov spomenik, str. 52.

⁴ Linhart je izdal leta 1790. komediji »Shupanova Mizka... Prenarejena po tej nemški (Jož. Richterjev): Die Feldmühle« in »Ta Veffeli Dan, ali Matizhek se sheni... Obdelana po ti francozki: La folle journée ou le mariage de Figaro par M. de Beaumarchais«.

⁵ Vodnikov spomenik, str. 52 b — 53 a.

⁶ Vodnikov spomenik, str. 60 b.

⁷ Vodnikov spomenik, str. 57 a.

¹ Ibidem, str. 633. — ² Ibid., str. 634.

³ Odločba se glasi: »Franz Hladnik ist nur dann beyzubehalten, wenn er während der Illyrischen Regierung sich in keinen geheimen Gesellschaften befinden, Wodnik und Pessenegger hingegen, können in ihren Plätzen nicht beybehalten werden, sie sind also entweder nach den bestehenden Vorschriften zu pensionieren, wenn sie nicht mehr diensttauglich sind, und ihnen eine Pension gebührt, oder zur angemessenen mit Erziehung der Jugend nicht verbundenen Stellen außer Illyrien in Vorschlag zu bringen...« — Ibid., str. 634.

⁴ Vodnikov spomenik. Vodnik-Album (dr. E. H. Costa). Ljubljana MDCCCLIX., str. 51.

slovenski prav lahko reče »mila pešem«, kakor je odločil prijatelj Kumerdej.¹ Nato se je lotil Vodnik slovensko-historične pesnitve same, kakor se zdi, zaenkrat še brez alegoričnega uvoda: proslava slovenske zgodovine se mu je zdela v celi pesnitvi glavna stvar. V načrtu, ki ga je poslal Zoisu, je narisal (očividno je, da še ne v verzih) z g o d o v i n o slovenske domovine. V pismu, pisanem zadnjega dne novembra 1795, pravi Zois, da je načrt Vodnikovega slovensko-historičnega poema »in prima linea« prav dober; o pripovednem dejanju pravi, da ga bo morala presoditi kritika zgodovine na podlagi virov, kolikor se jih je ohranilo; o tem bo moral soditi Kumerdej ali pa Linhartov duh.² Zois je mislil, da bi bilo mogoče iz pesnitve ustvariti celo epično pesem, če bi se bolj strnila z ozirom na čas in na enotnost dejanja. Vodniku pošilja tozadevne nasvete. Glavni junak naj bi našel kako odpeljano deželanko, ali pa naj bi odpeljal kako frankovsko princeso ali kaj podobnega. Tudi njegovi vitezi naj bi se »quocumque modo« zapletli v različne vrste ljubezni, naj si bo strast, potreba, predsodek ali šega, v pogojnem ali historično znanem okusu tistega časa itd., iz česar bi se vzele potrebne epizode. Grške ali rimske mitologije naj se Vodnik pri tem čisto ogiba, iz istega razloga tudi različnih po njej na slovanska imena prenesenih božanstev. Slovanska božanstva je treba ohraniti v prvotnem pomenu, v katerem se skladajo s sistemom staroslovenskega umskega verstva (Vernunft-Religion); ne smemo jih imeti za prave idole, ampak le za odlične predstavnike z ozirom na »principium boni et mali«. Drugi mitološki izrazi, ki so se do danes ohranili v jeziku, kakor »lhkrat, Mora, Velha« itd., naj se rabijo tako, da se izpodbijajo predsodki, zmore, prazne vere i. dr., ki so ž njimi zvezani. »Vojvoda (po Zoisovo bi bilo bolje pisati Bojvoda), Prerok, Modri, Kodelnik« itd. se naj imenujejo z imeni, izvedenimi iz slovanskih korenskih zlogov, kakor Samo iz sam, Pohod iz hoditi in po- i. dr. Koliko sile so imeli tradicija, avtoriteta, zgled itd., torej predniki (die Antentaten), do ljudstva, ki ni gojilo prave idolatrije, bo mogel Vodnik približno presoditi najlaže, če prebere keltske pesmi Ossiana in Fingala. Zois mu jih hoče poslati v Denisovem nemškem prevodu; našopirjenega (schwülstig), z metaforami in slikami preobloženega tona naj pa nikar ne posnema.³ Nato mu daje Zois še razne nauke glede tona v epskih, didaktičnih pesnitvah, glede jezika

¹ Vodnikov spomenik, str. 57 b.

² Vodnikov spomenik, str. 61 a.

³ Vodnikov spomenik, str. 61 a.

in sprejemljivosti rojakov za pesnitve i. dr. ter mu priporoča, naj se vadi najprej v verzifikaciji posameznih prizorov, da preskusi svojo pesniško moč.¹

Žal je to pismo zadnje ohranjeno Zoisovo pismo na Vodnika. In tako ne vemo, kako se je Vodniku ta ideja, proslava domače zgodovine, nadalje oblikovala. Brzkone je Vodnik kmalu izprevidel, da epa ne bi mogel ustvariti,² za didaktično pesem pa menda ni našel prave oblike, ali pa se ni mogel odločiti zanjo. Pesem, ki bi bila kot proslava domače zgodovine pendant »Dramilu« (proslavi domače grude) in »Zadovoljnemu Krajncu« (proslavi domačih ljudi), se ni dodelala, morda niti začela ne. V »Péfmah sa pokúfhino« (1806) je približil Vodnik odo »Verfhaz« (proslavo slovenskega planinskega sveta), proslave slovenske zgodovine pa se še ni lotil.

Sele ko je Napoleon I. 1809. ustanovil Ilirijo in v njej proti vsemu pričakovanju združil velik del Slovencev in Hrvatov, in ko je Vodnik vsled šolskih reform, ki so dale slovenščini v šoli večjo veljavo, začel upati na vesel razvoj slovenskega jezika in naroda, tedaj je s perzonifikacijo vstajajoče Ilirije-Slovenije, ki se po dolgoletnem spanju zbuja in se spominja preteklih slavnih dni, stara, morda že pozabljena ideja dobila pesniško obliko, in sicer obliko alegorične ode »Ilirija oživljena« (1812). Značilno za zgodovinsko zvezo z Linhartovim delom pa je še zdaj, da proslavlja pesnik ilirsko zgodovino³ le do pričetka frankovske ravnine oblasti, do tja, do kamor sega Linhartova »Zgodovina Kranjske«. Od tam preskoči pesnik takoj na sedanost, na proslavo zopet oživele stare Ilirije-Slovenije in na bodočnost, ko »Ilirija prstan — Európiní bo«. Alegorična oblika pesmi (vstajajoča Ilirija pred Napoleonom) pa nas odločno spominja na Zoisov nasvet glede alegorične žalnice v Linhartov spomin. Tam »Z g o d o v i n a« domovine pred umrlim Linhartom, tu Ilirija, spominjajoča se svoje preteklosti pred Napoleonom; ton pesnitve je seveda različen, na mesto

¹ Vodnikov spomenik, str. 61 a in b.

² Že v omenjenem pismu z dne 30. novembra 1795 ga je svaril Zois (z ozirom na jezikovne težave in na neizobraženost slovenskega občinstva): »Alles scheint einzurathen, dass die Saiten nicht zu hoch gestimmt werden dürfen!« Vodnikov spomenik, str. 61 b.

³ Vodnik misli, da so stari Iliri bili Slovenci in da so torej Slovenci od nekdanj bivali v naših krajih:

Od pervaiga tukaj
Stanuje moj ród,
Zhe vé kdo sa drujga
naj rezhe, odkód?

Vodnik, Pífennoft ali Gramatika sa Perve Shole, str. (XIV).

otožne elegije («mile pesmi») je stopila samozavestna oda. Ideja pa je ista: proslava domače zgodovine.

V kolikor je »Ilirija oživljena« proslavljala tudi Napoleona, jo je Vodnik preklical, ko je pozneje spoznal, da Napoleonu ni za miren razvoj narodov, ampak v prvi vrsti le za to, da vse podvrže svoji oblasti; njeno pozitivno idejo pa je porabil v novi odi »Ilirija zveličana« ter je v proslavo domače zgodovine vpletel tudi zgodovino domače vladarske rodbine Habsburžanov, ki jo spravlja po naivni etimologiji v zvezo z dozdevnimi slovanskimi predniki.¹ Vsled tega je v ospredju

¹ Gl. Vodnik, *Pesni* (Wiesthaler), 1891, str. 21:

9. Vindiso zagleda (Ilirija), Vindono odtod, Se blezo zaveda: Zor pride — od kod?	10. Vindiso predstaršo Hasbursko zibélj, Vindono Estrajsko Kdaj bivšo svoj délj.
11. Vindisa, Vindona Slovenski ste b'lé Na Nemeih Slovincu Je Vindec imé.	

srednjeveška in ne več stara zgodovina slovenska (oziroma ilirska). Zavest, da so ilirski rodovi Dobrovčani, Kotorani, Primorci, Gorenjci, Pokolpiani vsi Slovenci, pa je v »Iliriji zveličani« razširjena na sorodnost vseh avstrijskih slovanskih rodov.

Sodba c. kr. študijske dvorne komisije (tačasnega naučnega ministrstva) na Dunaju o »Iliriji oživljeni« in Vodniku iz leta 1814. je našla najsjajnejše potrdilo v tačas še neznanu zgodovini tega Vodnikovega slavospeva na zgodovino slovenske domovine.

Vindisa (pravzaprav Vindonissa) je bila keltska (keltska) naselbina, potem rimski stalni tabor, 10 minut južno od bivšega samostana (sedaj norišnice) Königsfelden v švicarskem Aargauu. Ime se je do danes ohranilo. Na njenem mestu je zdaj vas Windisch. Blizu tam stoji grad Habsburg. Tudi ime Vindona (prav Vindobona), ki je stala na mestu sedanjega Dunaja, je morda keltsko.

Samotna ura.

V zvoniku bije polnoči;
meni ni do spanja.
Kaj hoče veter, ki golči
sredi gluhega molčanja?

Dosegla noč je že zenit;
misel gre še više.
Pod oknom veter v drevju skrit
poje vedno tiše.

V polnočni uri sam — do dna
človek se presoja:
visoke zvezde vrh neba,
dajte mu pokoja!

Igo Gruden.

Podobe iz sanj.

Ivan Cankar.

IX. Tretja ura.

Pred zdavnim, zdavnim časom, kakor da je že daleč onstran življenja, sem sanjal vsako jutro lepe sanje. Vsako jutro, komaj da sem se vzdramil, so prišle k meni, mlade, vešele, vse še rosne, žarki ranege solnca. Moji otroci so bili, iz mojega srca in mojih misli porojeni; vračali so se k svojemu očetu vtešeni in pozdravil jih je z radostnim začudenjem. Mnogotera teh sanj, mojih otrok, ni bila tako solnčna, ne tako glasna in zdrava, kakor njene mlajše sestre; mnogoteri se je poznalo na ozkem licu in na zamolklih očeh, da je bila solza njena mati; ali vse so mi bile enako mile, vse so bile moje, kajti celó v bridkosti in bolečini je bila brezmadežna lepota. Zjutraj so prišle in so bile ves dan poleg mene, koderkoli sem hodil; časih so se gnetle kroč mene, so razposajene vriskale in plesale, da sem plesal in vriskal z njimi; časih so se mi skriale za deblo, za plot, za grm, da sem jih iskal in klical, taval za njimi v kolobarju kakor z zavezanimi očmi. Mnogokdaj so bile tako žive, jasne, čisto telesne, da bi bil vsako posebej lahko objel in poljubil; koj nato sem z roko in s pogledom segel v meglo, nobenega obličja ni bilo več pred menoj, vse je izginilo mahoma, kakor ugasnejo sence pod oblakom. Motilo me je velikokrat, da jih je bilo preveč kroč mene, da od samih migljajočih, prelivajočih se luči nisem nobene docela razločil; le eno med vsemi bi bil rad prav zvesto pogledal, privil prav tesno k sebi, dal ji svoje srce vse do kraja; in klical sem jo, da bi mi ostala sama, najbližja, edina. Zgodilo pa se je tudi, da sem bil zares čisto sam z najlepšo med njimi in da me je bilo nazadnje strah te edine; ker že so se ob njeni podobi odpirale duri v tisto globočino mojega srca, ki je bila skrita vsem in ki me je bilo samega sram in groza, da bi pogledal vanjo; zaželel sem si glasnejših družic, poklical sem jih in prišle so, da sem se igral z njimi, izbiral med njimi po svojem veselju. Bilo je, kakor da živim tisočkratno življenje. Vsak hip je bila podoba, vsaka je bila drugačna in vsaka sem bil jaz; na tisoče kapljic je v mavrični svetlobi škropilo iz ene same posode ter se je vračalo vanjo. In še zvečer sem jih gledal skozi trudne trepalnice, lepe otroke svojega srca; hodili so po prstih, šepetali tihotiho, nazadnje so mi ljubezavno zatisnili oči.

Tako je bilo pred zdavnim, zdavnim časom. Zdaj ni več; komaj da je še ostal spomin.

Zdaj se bojim jutra, bojim dneva in večera. Lahkonoge, jasnooke, mlade sanje — kje so? Vzdrmam se, čutim jutranji hlad, slišim korake zunaj in strah me je, da bi odprl oči. Ker vem, da bom ugledal koj v prvem trenutku en sam obraz, gledal ga ves dolgi dan in še pozno v noč; mrtvaško spačeni, bolesti, groze in sovraštva polni obraz Meduze. Moje srce ni več poljana, ki rodi cvetic, kolikor in kakršnih hoče, po svoji volji in svojem nagnjenju; moje oči niso več okna, ki se odpro, na katero nebeško stran jih je želja; moja usta niso več zvon, ki poje veselo, kakor je bil ustvarjen. Srce, oči, usta, še lica, roke in noge, vse je kakor uróčeno, je zasužnjeno eni sami neizrečeni in neizrekljivi misli, eni sami strašni podobi, ki brez usmiljenja, brez nehanja nemo strmi vame z osteklelim, zakrvavelim pogledom. Vprašaj: kdo je? Imena ji ni, ime bi bilo odrešenje.

Na meni samem, na mojem obrazu, vedenju in nehanju se razodeva podoba mojega gospodarja, kakor kaže ogledalo lice človeka, ki gleda vanje. Videl sem zadnjič svoj obraz izza onih zdavnih časov in ga nisem spoznal. Mladenič je osupel zastrmel vame, starca.

Dolgo sem mislil, da sem sam, zaklenjen v noč svoje groze, zavržen, odsekan od živega drevesa. Toda ko sem stopil na cesto, sem spoznal, da je mojih drugov brez števila, da jih je, kolikor je src in lic. Spogledali smo se in smo drug pred drugim povესili oči. In vsakdo med nami, kdorkoli in karkoli je bil, je potožil brez besed: »Lahkonoge, jasnooke, mlade sanje — kje so?« In vsakdo je razodeval na mrtvaško spačenem licu, v osteklelih, zakrvavelih očeh podobo neusmiljenega gospodarja: brezdanzo grozo, neizmerno bolest in nad obema črno jezero nezaupanja, zlobe in sovraštva. Spogledali smo se, povესili smo oči in smo spoznali, da smo si v strahoti bratje, kakor si v jasni, pomladani lepoti življenja nismo bili.

Ko so stali Judje pred Pilatom, so si bili bratje. Kakor poprej nikoli, so si bili podobni v lice, glas in misel, ko so vpili: »Križaj ga!« Morda še dan poprej, morda še uro poprej jih je bilo na tisoče med njimi, ki so se veselo igrali s svojimi sanjami, s svobodno ustvarjenimi otroki svojega srca in svojih misli. Zdaj so bili vsi en sam mrtva-

Rafael Sanzio: Mati Božja v zelenju.

ško spačen obraz, ki je poln zlobe in bolesti uróčen strmél v eno samo strahoto. En sam obraz, le ene oči, le ena usta: »Križaj ga!« Bratje so si bili pred Pilatom in bratje na Golgati.

Ali ko je odbila ura tretja, se je pretrgalo zagrinjalo od vrha do tla. Grmeč se je razsula noč pred njimi in v njih, pred njimi in v njih so grobovi počó oznanjali novo zarjo. Mrena je padla od oči, da so izpregledale utolažene, od src, da so se vzdramila, še ihteč, v jutro in upanje.

O Bog, da bi že tudi meni, da bi tudi nam, v sramoti, bolesti in strahu tavajočim, da bi nam vsem že bila ura tretja! —

X. Ranjenci.

Ob večerni zarji, v prijetnem spomladanskem hladu, je vedrila na vrtu za bolnišnico družba ranjencev. Nekateri so sedeli na klopeh pod drevjem, ki je bilo še golo in premrženo in je komaj poganjalo popje, drugi so se izprehajali med gredami, stali v gručah in na pesku in kramljali veselo. Ta je imel ovito glavo, oni je nosil roko v prevezi, šepal sključen ob palici, vsi pa so že zaupljivo gledali zdravju v gorško lice in so bili dobre volje. S praga sem se oziral po vrtu na to in na ono stran, da bi kje ugledal ljubi obraz prijatelja, ki sem ga iskal že dolgo; ni ga bilo. Ali ko sem se oziral, se je pripetilo mojim očem nekaj tako čudnega, kar se primeri véčasih edinole v sanjah; sanjalo pa se mi ni; bdeč sem stal ob svetlem, jasnem večeru na pragu tega prostranega vrta, in kar sem videl, je bilo tako resnično in telesno, da bi bil lahko s prstom otipal. Ugledal sem namreč ves osupel, da nosijo ranjenci prozorne bluze in pod temi prav take srajce. Prozorna pa je bila tudi koža, tako da je bilo srce popolnoma razodeto in golo. Spreletel me je prav poseben občutek, otroškemu sramu podoben; rad bi bil obrnil glavo v stran, rad bi bil šel, pa se mi nikakor ni dalo; strmél sem zamaknjen tja, od srca do srca. Tedaj sem videl, da nobeno teh src ni bilo zdravo, vsa so bila ranjena in razbolela. Nekatero je imelo široko in globoko rano, presekanó je bilo kar na dvoje in je kazalo očitno vse hrame črnih bolečin, kakor da bi se bili porušili zidovi hiše in bi se nastežaj odprle skrite izbe, polne grozot in bridkosti. Tam je bilo mlado srce, ranjeno samo narahlo, toda ranjeno za zmerom; prav na sredi se je bila strdila drobna kaplja krvi in je bila črni solzi podobna. Mnogim se ni poznala. nazunaj nikakšna rana; le čudno zgrbljena so bila, izžeta in ohlapna, in koža ni bila živo-

rdeča, temveč motna, zamazano modrikasta, kakor da se je bila kri zasirila v njih. Tudi njih je bilo nekaj, ki so nosila en sam madež, zamolklo pego, nagnusnemu pljunku enako, ki se bil vtisnil tja na vekomaj, kakor v kamen. S takimi srci so hodili ranjenci po vrtu, sedeli na klopeh, razgovarjali se glasno in prijazno, smejali se celó, in nikogar ni bilo sram, kakor da bi drug drugemu ne videl skrozi prozorno bluzo. Ali so bile njih oči res ustvarjene drugače od mojih, ali pa so bili kakor vsi bolniki, da ne vidijo rane svojega bližnjega in se ne zmenijo zanjo. Od tam nekod, iz gruče obezanih ranjencev, se je oglasila pesem.

»Oj ta soldaški boben...«

Otožno melodijo so spremenili v prešerno poskočnico, peli so neubrano in tolkli takt z nogami v pesek. V glasovih ni bilo nikakšne bridkosti, ne spomina vzdihla, obrazi, tudi tisti, ki so bili objezani preko očesa, so bili veseli, skoraj razposajeni; kdor bi bil šel zunaj mimo plota, bi se mu zdelo, da posluša pesem z vrta krčme, ne bolnišnice. Jaz pa sem videl, kako so se pod bluzami vila in krčila izsušena, splahnela srca, kako je tista drobna črna solza na mladem srcu nenadoma zardela in se orosila, kako je iz tiste nastežaj odprte rane kapalo v taktu, kakor je velevala pesem, in kako se je nagnusni madež sam spremenil v široko rano, tako živo, kakor da je bila zadana šele sinoči. Ves presunjen od žalosti sem se obrnil stran ter stopil na cesto.

Na cesti je bil že mrak, tisti pusti, megleni, dušeči, ki ne rosi mehko in milo z neba, temveč puhtí težko iz močvirja. Srečaval sem ljudi; ali gledal sem v tla, nisem se ozrl nikamor, ne pozdravil nikogar, ker sem se v svoji blodnji bal prozornih sukenj ter ranjenih, izžetih, oskrunjenih src pod njimi. Hitel sem po bližnjicah, da sem prej prišel do svoje samote.

Ali ko sem prižgal svetilko ter se ozrl po izbi, sem občutil strahoma, da nisem sam. Gole stene so gledale name, so govorile z menoj; pogled je bil tih in žalosten, zamolkle so bile besede, mukoma iztisnjene izpod bolesti. Tista ranjena srca, uboga, izžeta, so me spremljala ves čas po cesti, nazadnje so se zaprla z menoj v to mojo samotno izbo in so mi bila tako blizu, da sem slišal razločno njih težko, bolno dihanje, razumel njih šepetanje — tako šepečejo umirajoči, ko so jim ustnice že trde in razpokane; razume jih le oni, ki je sam že gledal smrt.

Kadar se prikaže pred mojimi očmi groza dneva v vsej svoji goloti, napravim kakor prestra-

šen otrok: zatisnem oči z dlanmi in si mislim, da je onstran dlani spomladansko sonce, veselje in blagor. Zatislil sem oči: »Pridi, mladost, ti daljna, svetla, vrni se! Solnčni dnevi iz davnine, ros'ite mi svojo čisto zarjo, ure nedolžne, jasne, dajte mi tolažbe v tej sili!«

Prišla je mladost, kakor sem jo poklical, prišli so dnevi ljubezni in nekaligneга veselja, prišle ure brez zlega. Živa bitja, mlada dekleta, ki so mnogokdaj, kadar mi je bilo tesno in samotno pri duši, hodila k meni v vás, belo oblečena, s cvetjem ovenčana, smeh in radost na licih, in so mi prepevala pesmi o časih, ki so bili in ostanejo na vekomaj. — Družice, kdo vas je ranil, kdo vas je žalil? — Prišle so ubogljive, prijazne, ali spoznal sem jih komaj. Počasen, truden, omahujoč je bil njih korak, nič več lahkotni korak mladosti; ozka in usehla so bila lica, ne smeha, ne radosti ni bilo na njih; oči, te dobrotne, so poskušale, da bi se smehljale meni v tolažbo, ali ni se jim dalo; in židani solni in belo oblačilo in cvetje v laseh, vse je bilo kakor neprimerna predpustna šala, kakor svatba nadložnega starca. — Kdo vas je ranil, kdo vas je žalil, vé hčerke mojega srca? — Pogled je sam: tudi ti nosiš prozorno suktnjo in pod to suktnjo ranjeno, izžeto, omadeževano srce, ki nikoli več ne bo zdravo, nikoli več čisto, veselo brez zlega!

Zakaj, o gorjé: za to črno rano ni bolnišnice in ne zdravnika na svetu! —

XL. V poletnem solncu.

Tovariš moj izza ranih let, otrok mojega trpljenja, vstani iz groba, kličem te! —

Komaj sem ga poklical, je stal pred menoj, ves kakor je bil pred dvajsetimi leti, pol človek, pol senca; telo sključeno, prezgodaj utrujeno, kakor da nikoli mlado ni bilo; obraz bolan in vel, oči globoke, nemiren plamen, ki ga je kvišku zagljal in v globočino potisnil vsak rahel dih. Mnogo je takrat hodilo takih ljudi in takih senc po naših krajih; nekateri so živelj pravo, resnično telesno življenje, če se nestalnemu tavanju po megli, mrazu in mraku pravj življenje; večjidel pa so bili le blodne prikazni, le sanje splašeni srca. Vsi, ljudje in sence, so poginili kmalu, izgubili se boževkam, ugasnili kakor sveče pod jutro; grobovi so pozabljeni, imena domalega, toliko da je ostal spomin. —

Dvajset let si mirno počival, tovariš, in prav je bilo! Kakor bežen somrak si bil med dvema zarjama, ne véčeraj, ne danes, ne jutri; bil si most — popotnik stopi na drugi breg in se ne zmeni

več za most, vseeno mu je, če ostane, ali če razpade. Prav je, da si počival! Zdaj, tovariš, pa pojdi z menoj, čudo prečudno boš videl! Strah te je ljudi? Nikar! Nič se ne boj, da nosiš preveč očitno na dlani blede malodušnost svojega srca! Da ti prejasno sije iz oči bridkost in sram vojščaka, ki meča nima, da bi udaril... in ki ne vé, kam bi udaril, če bi meč imel! Da je na tvojem razbolelem obrazu prehudo razgaljena tvoja najtišja, najčistejša, tvoja edina ljubezen, tako da kaže svetu nagnusne pljunke na svojem svetem licu! Nič se ne boj! Izprehodiva se, čudo prečudno boš videl! Ker zdaj, tovariš, je napačil tvoj čas; zdaj, somrak, si se nagnil v svojo pravo zarjo, si se vtelesil v njej! — Ozri se na desno... poslušaj na levo! — Ali se ti ne zdi, da gledaš váse? Da se razodeva skrivnost tvojega trpljenja neprikrita na tisočeri h licih? Da iz tisočeri h oči sije brez sramu tista bolna, v lastno svojo nemoč grizeča malodušnost, ki je bila tvoj madež in tvoje znamenje? Kako izžeta, betežna so telesa, kakor od težkih bremen utrujena, celó telesa nedoraslih otrok! Pogled se umika plah, glava klone, korak trepeče in omahuje. Od blizu jih pogledj — to niso sence! Nagni se — čuješ njih glas? Komaj razumljivo, zamolklo, plaho mrmranje, kakor iz grobov; boleat, ki si ne upa razločno iz grla do ust, zato ker je ni človeške besede, ki bi jo naglas oznanila. »O mati... o domovina!« — Kam so se bili namerili vsi hkrati, nemirni, še v svoji utrujenosti nevzdržni? Tod ne drži pot nikamor, ne ceste, ne stezé ni! Kam? »Le poti... poti!« Samo iz te noči, iz te boleati, iz dvoma in malodušnosti... kamorkoli! Ali poznaš to melodijo, tovariš? Napotiva se še midva, kamor nama gode ta slepi godec! —

Na nebu je zaplamenelo poletno sonce v svoji mogočnosti. Zrak odmeva od pesmi njegovih žarkov, je do vrha poln njegove zlate glorie. Toliko, da ta gloria ni popila dvoje senc, ki sta se bili ponevedoma utrnili izpod noči in blodita izgubljeni tod in ondod. Prozorno telo se nestalno topi in ziblje, tenke noge se komaj dotikajo tal. —

Ozri se naokoli, tovariš moj blodni, po tej lepoti, ki ji na svetu ni enake... za naju ne, ker najino srce jo je ovenčalo! Kamorkoli se ozreš... na planine tam, ki so v solncu bela solnca, na gozdove pod njimi, ki spé, od luči omamljeni, in še v sanjah natihem prepevajo, na te holme, ki se vrsté v zelenem vencu, sama sveta božja pota, na polja, od nebes blagoslovljena, v devetkratnem izobilju v nebesa vriskajoča, na loke in senožeči, na vasi, ki jih komaj razločš od samih migljajočih

belih plamenov ... povsod, kamorkoli se ozreš, je tekla zibka tebi, meni in vsem, ki so najinega srca, lica in imena. In pomisli, če je pomisliti mogoče: vse te lepote ne bo več, nama nič več! Vstal boš nekoč iz groba, hodil križem po svetu, izpraševal ljudi: »Povejte, ljudje, pokažite mi kraj, kjer je tekla moja zibka!« In nikogar ne bo, da bi ti povedal. Še tvojega jezika ne bodo razumeli, nikar tvoje žalosti. Povrnil se boš, kjer si spal, in se ne boš vzdramil nikoli več; ker mir bo tam spodaj, nad teboj pa strah in bridkost... Kaj mežikaš, tovariš, tako plah in osupel? Odkod se ti je bilo zableščalo? —

Sredi polja, šumečega, v solnce zamaknjene, je stala mlada ženska, kmetica. Obraz je bil koščen, širok in temno zagorel, razodeval je tisto tiho moč, ki se ne pozna in ne bahá, si naloži breme sama in ga nosi brez ničemurnosti, brez solze in vzdihá. Poleg kmetice je stalo dekletce, natanko materi podobno: v široka lica, v zagorele, do komolca gole roke, v bistre oči, odsevajoče mladost in veselo moč. Obe pa sta bili kakor utopljeni v opoldanski poletni žar, bili sta blizu in bili sta daleč, povsod in nikjer. Ženska, ki je bila sklonjena nad srpom, je vzdignila život in glavo, zasenčila oči z dlanj, strnila črne obrvi ter se ozrla mežikaje preko polja. Prav tako je storilo dekletce; gledalo je srepo in je reklo: »Vrane so ... všš ... krá, krá!« — Ženska si je otrla čelo in lica, oddehnila si je, nato se sklonila nad srp; in spet je prav tako storilo dekletce. —

Kje si, tovariš, kam si utonil, kaj te je popilo? —

Senca je izginila tiho, kakor je bila vstala iz groba. Poletno solnce je liho na polje svoja vroča jezera in polje je soplo teško od življenja in izobilja. Nad njim je krožilo dvoje lačnih vran, izgubilo se krakajoč na obzorju. —

XII. Vrzdénc.

Moja mati je bila domá iz Vrzdence.

Ta vas je, pravijo, tam nekje v Horjulski dolini; jaz ne vem, če je res, ker je nikoli nisem videl in je tudi na nobenem zemljevidu ni zaznamenovane. Ali da je na svetu in da je celó prav blizu, je čisto gotovo. Morda sem bil že do nje samo še za uro hodá; morda sem jo bil kdaj na dolgih svojih potih ponevedoma že ugledal, pa je nisem spoznal po imenu in mi je bila tuja in nima kakor vsaka druga vas. Zdi se mi prav zares, da sva nekoč stala z materjo na hribu ter gledala nanjo. Zgodaj jutraj je bilo, mislim. V dolini so bile še bele

megle, iznad meglá se je vzdígal holmec, na holmecu je bila cerkev z visokim obzidjem in na to cerkev je sijalo žarko solnce. Na materinem obrazu je odseval ta nebeški svit. Iztegnila je roko in je pokazala na cerkev. »Tam je Vrzdénc!« Njen glas je bil globok, mehak in zamišljen, kakor da bi rekel otrok: »Tam so nebesa!« In kakor da bi jetnik strmel skozi omrežje: »Tam je polje!« ... Morda pa je vás čisto kje drugje in čisto drugačna in so bile vse to samo sanje.

Nikoli nisem bil v Vrzdencu in vem, da nikoli ne bom. Tudi ne, če bi bil en sam korak do tja. Spomnim se na to vas, kadar sem zelo potr ali zelo bolan. Takrat se mi približa, kakor se časih razboleli in preplašeni duši približa smrt. Prešnila me je nekoč misel, iz temne globočine, iz bolesti je bila segla, da bom ob tisti uri, ko se bo treba napraviti na zadnjo pot, ugledal s slamo krito kočó, kjer se je rodila moja mati, ugledal tudi še njeno zibko, z rdečimi srci poslikano; in videl drobnega otroka v predolgem zelenem krilcu, njegove prve, nebogljene korake, slišal njegov tenki smeh, njegove ječajoče, napol razumljive besede ... in da bodo vsenaokoli, kakor cvetice na polju, cvetele bele misli srca, ki še ni bilo ranjeno od spoznanja. Prešnila me je taka misel in ne dvomim nič, da se bo res tako zgodilo. Ker spomin, ki se človeku oglasi iz onih krajev, ne laže nikoli.

Dan pred smrtjo se je mati selila. Bilo je že pod mrak in truden sem bil. Mati je mirno sopla in zdelo se mi je, da spi; zato sem šel po prstih iz izbe ter se napolil k sosedu, da si odpočijem ob kozarcu vina. Ostal sem tam, dokler se ni do dobrega znočilo. Ko sem se vrnil ter prižgal svetilko, me je zgrabila za grlo neznana groza. Materina postelja je bila prazna. Stal sem in trepetal in se nisem mogel geniti. Nič ne vem kako in nič ne vem kdaj sem se prestopil, hodil s svetilko v roki po izbi, po veži; in vse, kakor da hodi neki drug, čisto tuj človek, jaz pa da stojim za mizo ter gledam in čakam, kaj da bo opravil. Tako sem prišel skozi vežo in po dveh lesenih stópnica v malo kamrico, kjer je imela stara ženska svoj kot. Na postelji je ležala moja mati. Ko sem jo ugledal, mi je stisnilo, do kaplje izželo srce nekaj tako čudnega, da nikjer ni temu imena; bolest in ljubezen, oboje in še vse več. Mati je bila mlada, lica so bila zdrava, oči jasne in vesele, na ustnicah smehljaj. Gledala me je z nekako tiho, pritajeno prešernostjo, nespametnega otroka, ki trepeče, da sam ne vé zakaj.

»Kako ste prišli v to posteljo, mati?«

»Sama sem prišla. Nikar ne misli, da sem tako hudo bolna! Če Bog dá, bova kmalu v Vrzdencu. Saj se meniva že toliko let! Ko sem vstala, se mi je kar zdelo, da bi se napotila naravnost tja, pa nisem našla obleke. Kam ste jo spravili?«

Ob teh besedah, ob tem pogledu in smehljaju mi je bilo, da bi šel kam v samoto, v temò in tam potožil nebesom. Ker občutil sem, da je v kamrici še nekdo tretji, ki se sklanja nad naju bled in visok ter naju posluša.

»Tista postelja tam ni prav postлана; peče me, kakor da ste mi nasuli žerjavice pod rjuho. Tukaj je bolje, le malo daleč je. Saj bi že skoraj bila prišla do Vrzdenca, tako sem hodila. Stopim in tudi zid stopi stran, kakor da bi se otroci lovili... Mislim, da bi si naročila voz do Vrzdenca, drugače ne prideva nikoli tja. Kako bodo gledali, ko se pripeljeva! Saj bi Mrovec dal voz, kaj ne?«

»Čemu bi ga ne dal?«

»Zares, čemu bi ga ne dal? Rano zjutraj se odpeljeva, nedelja bo in solnce. Jaz vem, da bo vse lepo, ker mora biti; obljubljeno je tako zadržno, kakor da bi bilo v svetem pismu. Zgodilo pa se bo kmalu; nocoj še, ker je že noč, ali jutri

najbrž... stopi no k Mrovcu in povprašaj zaradi vozá... Čemu jokaš?«

Vroč se mi je bilo izlilo iz oči in mi je žgalo na licih. Mati se je ozrla name z globokim, nemirnim, čudno plahim pogledom; obrnila je glavo k zidu, spet je bil bolan, od trpljenja in bridkosti izsesan njen obraz.

Človek, ki je imel pelin za kosilo in pelin za večerjo, ki je škropil ljubezen, koderkoli je hodil, sam pa ni okusil nobene kaplje, si natihem, prav na skritem dnu svoje duše ustvari svetle sanje, brez katerih bi moral skopneti od vsega hudega. Najprej se mu zasveti odnekod le prav ponižna lučka, spomin na nekaj milega, želja po nečem lepem, mehkem, kar morda nikoli nikjer ni bilo in nikjer ni. Luč pa je zmerom lepša in svetlejša, kolikor več je bridkosti in kolikor bliže je odrešenje. Dokler se svetloba nazadnje veličastno ne izlije v ono, ki je zadnja in večna; ter je tako izpolnjena obljuba, srcu dana, in doseženo plačilo za verno zaupanje.

Spomnim se na Vrzdéneč, kadar mi je v dušo mraz, kadar mi zahladí v lica tesnobni strah, ki je spomin na smrt... Kaj je res že blizu tisti čas, tista solčna nedelja? Mrovec, pripravi brž voz, da se popeljeva z materjo v Vrzdéneč!...

V aleji.

Trudoma, ječe se valovi vale
pod mračnimi kostanji,
temnò polnočni odsevi gore
v globini brezdanji.

Dva mlada človeka z brega na breg
molče strmita,
mrtva srepijo v blodnih očeh
vprašanja skrita...

Zadnji polnočni odsvit utone
v kalne vode.
Glava se sunkoma, strahoma sklone
in oči krvave — —

Jože Plot.

Dante Alighieri: La Divina Commedia.

Prevel in razložil J. D.

Drugi del: Vice.

Spev XV.¹

Na romanju v breg Vic se nahajamo zdaj na drugem vzporednem krogu, kjer se očiščujejo zavistniki. (Spevi X.—XII. opisujejo očiščevanje greha n a p u h a; spevi XIII., XIV. in XV. do v. 39. z a v i s t i, spev XV. od v. 40. do konca se bavi z grehom j e z e.)

Nenavadni začetek tega speva (prvi dve tercini ali prvi tercinski stavek, vv. 1.—6.) hoče samó to reči, da je bilo solnce — kot dete venomer se vrteče — tam nad Vicami tisto popoldne še za toliko oddaljeno od zatona, kolikor se dopoldne v treh urah dvigne na vzhodu. V Italiji je bila polnoč, v Vicah nekako tri popoldne. Ker sta bila pesnika pot v breg nastopila v zapadni smeri in sta bila, vstopivši na prvi krog in s tega na drugi, šla na desno, torej proti severozapadu, sledi iz tega, da gresta zopet premo proti zapadu in jima solnce sije zopet naravnost v obraz (v. 7.), da sta obšla doslej četrti del gorskega stožca.

Naenkrat se Danteju pred očmi zablešči; zastoj si jih skuša zasenčiti; svit ne izgine. Razlaga si ta pojav takó, da mora pred njim biti kako steklo ali vodna gladina, kjer se solčni žarek lomi (po nauku fizike v istem kotu vpada, v katerem se v nasprotno smer vzpenja) in potem njega zadeva. Spremljevalec ga takoj pouči, da svit prihaja od angela, ki v bližini čuva vhod v tretji krog. Ko stopita na stolbo, vodečo v višji krog, in se s tem ločita od »tal žveplokamnitih«, t. j. od kroga rumene zavisti, začujeta za seboj spev, slaveč usmiljenost, milosrčnost. (V hipu, ko ga je zadel svit, mu je bil izbrisal drugi P, česar pa izrečno ne pové.) Vv. 7.—39.

Tisti čas, ko se vzpenjata po stopnicah gori in ni ničesar videti, porabi Dante, s časom vedno silno skop, takó, da vpraša Vergilija, kaj je malo prej (spev XIV., v. 86. nasl.) Romanjolec Guido del Duca mislil s tistim vzklikom: »Ljudje, kaj vlečete vas tja skomine, kjer družno je zabranjeno uživanje?« Vergilij mu razlaga: z e m e l j s k i h dobrin dobimo tem manj, s čim več soudeleženci jih delimo; blaženost v nebesih pa je tem večja, čim več je soizvoljencev. V. 40.—81.

Z v. 82. vstopita v tretji krog, kjer trpé kazni grešniki za greh jeze. Dante v ekstazi najprej vidi tri zglede krotkosti in spravljivosti: Marijo, ki brez jeze išče in najde dvanajstletnega Jezusa v templju; staroatskega kralja Pizistrata, ki svojo srdito ženo svari, naj nikar ne zahteva kazni za mladeniča, ki je bil poljubil njuno hčerko (in pri tej priliki se omenja prepri med starogrškimi bogovi, zlasti med Pozejdomom in Ateno, po kate-

rem izmed njih se bo mesto atensko zvalo); sv. Štefana, ki moli za tiste, ki ga kamenjajo. V. 82.—114.

Vizije prenehajo; Dante se zavé, da so bile le vizije, čeprav je bila njih vsebina resnična. Vv. 115.—117.

Ker se Dante, vzbudivši se iz zamaknjenja, nekam opoteka, ga Vergilij nekoliko osorno izpodbode: »Kaj je?« Dante misli, da vodnik hoče vedeti vsebino vizij; Vergilij pa ga pouči, češ: dobro sem vedel, da si bil v ekstazi; s svojim vprašanjem sem te hotel le k daljnji hoji obodriti... Vv. 118.—138.

Ko tako gresta proti večerni zarji (torej proti zapadu), se jima polagoma privali silno gost dim nasproti, ju obda in jima odvzame jasni pogled. Vv. 139.—145. To je simbolično povedano: jezljivci trpé v gostem dimu zato, ker jeza um otemni. Saj pravi pregovor: če je preveč ognja v srcu, pride dim v glavo. Na ogenj srditosti meri tudi tercina v. 130. nasl., češ, Bog nam s svojo milostjo vedno vliva vodo miru (acque della pace) v srce, ako se le ne zapiramo pred njo. Vsaka beseda tehtna: na o g e n j jeze treba v o d e miru.

Za kolikor nebesna obla vzplava
od zore do devetih, v krogokreti
kot dete vrtoglava in igrava,

- 4 za toliko, do zátona dospeti,
ji manjkalo je še na néba svodu;
večernic čas bil tam, polnoč na sveti.
- 7 Že žgal me žar je v nos, ker na obodu
bilá sva toli obhodila kraja,
da stópala sva prěmo prot zahodu;
- 10 kar svit obda mi čelo! — in obdaja
takó me — vid jemljóč me — svit neznani,
strmél da sem, odkodí nek prihaja.
- 13 In nad obřvi nesel rók sem dláni
líki za bleskobran, ki sijavine
presilne nas in bleska v óči brani.
- 16 Kot od zrcala al vodné gladine
odbija žarek se, in ko odskoči,
se v prečno smer do iste vzpné višine,
- 19 s katere je prišel, in tudi loči
v enakem od navpičnice se koti
(kar uk nam stavi in poskus pred óči),
- 22 ták žarek — se mi zdelo je — nasproti
prihaja lomljen mi in me zadeva;
zató okó je brž hotelo s poti.
- 25 »Kaj, mili otec, tam ták silno seva,«
sem djal, »da dlan okó zastojni m štíti,
in proti nama gre, se mi dozdeva?«
- 28 »Nikar — je odgovoril — »se čuditi,
če blešči te nebesčanov bližava;
glej, božji sél velel ti bo vstopiti.

¹ Glej Dom in Svet, lanski letnik, kjer je prevod prišel do XIV. speva.

- 31 Še malo, pa preide ta težava
in tako čutil slast boš, vse to zreti,
kar le ti jo prenesla bo narava.«
- 34 Ko tjakaj sva prišla, je angel sveti
zaklical radostno: »Tu sèm vstopital!«
Po stolbi, manj od drugih vseh napeti,
- 37 sva šla, pustivši tla žveplokamnita.
»Blagor usmiljenim!« zapel za nama
je spev in: »Rajaj, dušaماغovital!«
- 40 In vzpenjala sva z Mojstrom se, spet sama,
jaz... to misleč, kakó bi si dobavil
koristi iz njega modrosti hrama;
- 43 zatorej sem vprašanje mu zastavil:
»Kaj hotel reči duh je iz Romagne,
ki o z a b r a n j e n e m ' je , d r u ž n e m '
pravil?«
- 46 In on: »Ker vidi, kakšno razdejanje
je velik greh; zato nikar strméti,
če zdaj svari, da kdaj bo joka manje.
- 49 Ker slá če vaša delež tam imefi,
kjer pride pač na enega le malo,
zavist s kovaškim mehóm bol vam neti.
- 52 O, če bi kvišku se povzdigovalo
k najvišji sféri gori, srce vaše,
več ne bi se delitve take balo;
- 55 ker tam, čim več jih je kličočih , n a š e ' ,
tem več na enega jim pride v zboru,
ljubezen večja vnema vse zboráše.«
- 58 »Po tvojem manj vtêšen sem odgovóru,«
sem djal, »in duša z dvomi obtežena
je bolj, ko da sem molčal o tem sporu.
- 61 Kakó, če je dobrina razdeljena
med več drugóv, naj bolj v bogastvu plava
vsakteri, kot če manj je razdrobljena?«
- 64 In on: »Ker tvoja pamet običava
motriti le ta svet, le stvar natorno,
zato sred svetle luči v temi tava.
- 67 A Dobro neizrečno, neprostočno
tam gori, k duši ták hiti ljubeči,
kot solnčni žarek v steklo spe prozorno:
- 70 bolj vživati se duši bolj goreči
dajé; čim bolj ljubav se duše širi,
z njo bolj rasté, v njej Moč je vedno večí.
- 73 Čim več se tam jih ljubi, v večji meri
predmet rasté in moč svete ljubavi;
i luč med več zrcali bolj trepéri.
- 76 Če rázlog moj ti ni dovolj, saj javi
se Beatriče ti, pa dvóm, ki beli
ti glavo zdaj, z njim druge, ti odpravi.
- 79 Že s čela dve sta rani ti splahneli;
petero še ostalih da zaprlo
se bo ti, glej; pokore bol jih celi.«
- 82 Ko htel sem reči: »Utešil si me vrló«
v tem novemu se že okó čudilo
je krogu, in umolknilo je grlo.
- 85 V zamaknjenje mi dušo je zgrabilo
in ta se ji privid je uprizoril:
zrl tempelj sem, v njem več oseb število,
- 88 pri vratih ženo, in izpregovoril
je glas, glas matere, ljubó kličóče,
rekoč: »Zakaj si nama, sin, to storil?
- 91 Iskala sva te z žalostjo, tvoj oče
in jaz.« In vtihnila je govoriga
in videz Matere, Sinú iščoče.
- 94 Nato sem drugo ženo uzrl: ne je lica
močila je vodica, ki v bolesti
velike jeze iz oči pronica;
- 97 in rekla je: »Če ti si kralj v tem mestí,
za čigar zov je spor bil med bogóvi,
in kjer vseh ved začel je ogenj cvesti,
- 100 Pizistrat, oj kaznuj roki surovi,
ki drzno naju hčerko sta objeli!«
In videl lici mirni sem njegovi
- 103 in glas sem krotki čul: »Kaj naj počeli
bi s tem, ki nas mrzi iz hudobije,
če njéga, ki nas ljubi, bomo kleli?«
- 106 Zrl dalje sem: Drhal kamnjá in bje
mladeniča, z zobmi od srda škrtá,
in: »Le po njem s kamnjem, kamnjem!«
upije.
- 109 In on, ko bila moč mu v smrti strta,
je k zemlji upogñil kamenján koleno,
v nebesa venómér pa zrl odprta
- 112 in v smrtnem boju molil še iskreno
za preganjavce, takega obraza,
ki srce omeči še ták kamnéno.
- 115 Ko duša od notránjega se jaz-a
vrnila zopet v svet je istiniti,
sem znal: bilá je laž, ne-laž ekstaza.
- 118 In moj vodnik, videč me morebiti,
da sem, ko da vezí bi trgal spanja,
dé: »Kaj je? Trdno ti ne dá hoditi?
- 121 Pol milje že ti dlan očí zaslanja
in hodiš, v nógah se opotekaje,
kot ták, ki vino al spanec k tlóm ga
uklanja.«
- 124 Jaz: »Mili otec, če me poslušaje
češ čuti, slušaj, kakšna prividina
je učinila, da nog se moč mi máje.«
- 127 In on: »Če krila bi ti krink stotina
obraz, pa misel tvoja se ne skrije
jajmanjša mi, niti ená edina.
- 130 Zato si bil deležen te vizije,
mirú da več ne boš se branil struje,
v srce ki iz večnega ti vrelca lije.

- 133 Prej nisem vprašal: »Kaj...?« kot tak
vprašuje,
ki — gledajoč — ne vidi in ne loči,
v zamaknjenju teló da nič ne čuje,
- 136 ampak, da tvojim dam nogám pomoči;
lenè-trdè tak rabi klíc bodreči
na delo, kadar nov mu dan napoči.«

- 139 In šla sva v sómrak, in z očmi doseči
skušala sva najdaljnjo dalj u mraku,
tja prot večerni zariji bliščeči.
- 142 Pa glej! v tem nekaj dim zgostí se v zraku
prot nama; črn kot noč bil dim je tisti
in kám ni bilo béžati koraku;
- 145 pogled mi jasni vzelo in zrak je čisti.

Lepa knjiga.

Gašpar Porenta.

Vsakemu izobražencu pride včasih v roke lepa knjiga, sveža kot rosa thea, katere se še držijo rosne kapljice rožnikovega jutra. Nehote postaneš bibliofil. Lepo knjigo je hotel dati v roke svojemu narodu prvi urednik »Dom in Sveta«. Temu izrednemu možu v spomin nekoliko zgodovinskega razvoja lepe knjige in malo načelnih vprašanj knjižne ilustracije.

Srednjeveškemu analfabetu so bile cerkvene stene lepa knjiga, na katerih mu je gotski umetnik pojasnjeval versko zgodbo in versko resnico. Srednjeveški izobraženec pa je dobil v roke najvzornejšo lepo knjigo vseh časov, katero so mu privedli: lepopisec, iluminator in ilustrator. Ti trije činitelji so imeli izredno zmožnost, ustvariti lepo knjigo, četudi niso bili iz vrst boljših umetnikov. Lepopisec je lepo razdelil popisano stran ter ji dal nekako arhitektonično strukturo. Večji, manjši in najmanjši tekstovi slopci so se vrstili z večjimi in manjšimi praznimi prostori ter tvorili harmonično celoto. — Iluminator je okrasil prazne prostore z lepimi inicijali, zaglavnimi in končnimi vinjetami v strogem soglasju s tekstovo strukturo. — Ilustrator pa je pojasnjeval tekst z minijaturami, in sicer na pravem mestu, v pravi velikosti in v dekorativni obliki, da ni motil harmonije in celotnega vtisa tekstove strani.

Ta vzorna lepota je prišla v nevarnost, ko so začele ilustracije obsegati celo stran (brevir Grimanijev), ker je iz ilustrirane knjige nastala knjiga s podobami. Druga nevarnost pa je bil naturalizem zgodnje renesance, katerega se je oprijel tudi ilustrator ter zapustil dekorativni slog. Minijature so sicer umetniško pridobile, a celotni dekorativni vtis in soglasje s tekstom sta trpela.

Teh nevarnosti je rešila srednjeveško rokopisno knjigo epohalna iznajdba tiska.

Gotovo je, da je nova iznajdba hotela biti v začetku samo surogat za lepopisca, olajšava za ilu-

minatorja in ilustratorja, ker so tudi za inicijale, vinjete in ilustracije tiskali črne obrise, da bi jih potem iluminator in ilustrator pobarvala. Toda do tega ni prišlo, ker sta iluminator in ilustrator slutila, da sta odslej nepotrebna, tipograf pa je kmalu opazil, v kako lepem skladu so črnbeli okraski in črnbela ilustracije s črnbelim tekstovim stavkom. Tipograf in lesorezec sta takorekoč nezavedno priredila vzor lepe tiskane knjige. Zdrava tradicija rokopiesov je prešla na tisk.

Poleg tega sta v domovini tiska, v Nemčiji, stopila v službo tiskane knjige dva tehtna umetnika, Holbein (Smrtni ples) in veliki Dürer (molitvenik cesarja Maksimilijana i. dr.), ki sta gotoko tradicijo obogatila s klasičnim umetniškim okusom. Tiskana knjiga je pri teh ugodnostih dosegla estetično višino, do katere se pozneje ni več povzpela.

Prva kal propada je zašla v tiskano knjigo po letu 1554., ko so začeli lapidarni lesorez zamenjavati z mehkejšim in slikovitejšim bakrorezom. Fini bakrorez ni bil v skladu z obliko črke. Drugič je bilo pretrgano tehnično sorodstvo med tiskom teksta in ilustracije. Lesorez se namreč odtisne z vzvišene površine (Hochdruck), bakrorez pa se tiska tako, da papir vsled pritiska izsesa iz vrezanih potez tiskarsko črnilo (Tiefdruck). Mesto ilustracij, ki so bile v skladu s tekstom, so nastale ilustracije kot neorganične priloge, mesto ilustriranih knjig so nastale knjige s podobami. Slikovitost, ki je bila geslo tedanje dobe, je zamorila čut za dekorativnost. Slikovitost sama na sebi sicer ne onemogoči lepe knjige, a zahteva izredno diskretnega umetniškega okusa, ki zna spraviti slikovito ilustracijo v sklad s tekstom, oziroma tekst z ilustracijo; vendar pa nosi slikovita ilustracija vedno v sebi smrtno kal, ker vsaka umetniška stroka propade, ako se pada na drugo polje, ako n. pr. grafika posnema slikarstvo, ker s tem risba izgubi svojo izrazitost in jasnost. Tipične za ba-

ročno dobo so razne znanstvene enciklopedije in kompendiji, v katerih ima ilustracija nalogo, da z alegorijami in simboli napoveduje vsebino knjige in njenih poglavij. Kot okrasek rabi navadno klasično, zlasti rimsko arhitekturo in kostum, kipe in reliefe. Historična in modroslovnata dela pa so bila okrašena s portreti, ki so bili v okvirih s heraldičnim nakitom. Z umetnostjo je propadal tudi zmisel za lepo knjigo tako, da tipograf v drugi polovici 19. stoletja ni bil pri svojem delu bolj vesten, nego klepar pri izdelavi kositarske posode.¹ — Priznati pa je treba, da je prosta grafika v tej dobi napredovala. Za to svedočijo imena: Piranesi, Canaletto, Wateau, Greuze, Hogarth, Chodowiecki, Hollar in duhoviti Goya. Toda to ne spada v okvir te razprave.

Nekoliko upanja za zdravejšo knjižno opremo je prisijalo, ko je začetkom 19. stoletja Anglež Bewick († 1828) opustil bakrorez in jeklorez ter se zopet lotil lesoreza; sam je risal in rezal v les, in sicer ne na podolžno stran lesa, ampak na prečno. Zapustil je šolo lesorezcev, ki so razvili takozvani lesorez-faksimile, t. j. lesorez, ki je posnemal druge tehnike. Ta lesorez je prevladoval v knjižni opremi do leta 1876. Dokler je lesorezec posnemal perorisbo z izrazitimi odprtimi potezami, je bil na pravi poti. Toda ti lesorezci so zašli, ko so začeli posnemati bakroreze in jekloreze, ki so bili tedaj v modi.

Leta 1816. pride Charles Tompson v Pariz in izšola z drugimi Angleži več francoskih lesorezcev, katerim so se pridružili izborni risarji: Meissonier, Daumier, Gavarni i. dr. Okrog leta 1835. zaslovijo francoski lesorezi-faksimile, ki so po svoji nežnosti daleč presegali angleške. Leta 1836. izide Curmerjeva izdaja Paul et Virginie, ki je presegla vse dotedanje ilustrirane publikacije. Leta 1848. izidejo Meissonierjevi: »Deux Joueurs«, ki so višek lesoreza-faksimile. Toda Francija napreduje še dalje. Leta 1858. izide glavno delo Meissonierjevo: »Contes Rémois«, ki je najlepše francosko delo te dobe. Leta 1850. se pojavi prvič popularni Doré s svojim »Večnim Zidom«. Njegovo glavno delo »Rabelais« je triumf lesoreza v 19. stoletju. Pri njegovem »Besnečem Rolandu« pa je dobil lesorez smrtno rano, ker so se založniki posluževali Gillotove tehnike, da so njegove risbe mehanično zmanjševali. Znana so poleg teh še njegova dela: »Sv. pismo stare zaveze« in Dantejev »Pekel«.

Angleški lesorezec pa je po letu 1850. zopet zašel v posnemanje bakroreza in jekloreza ter je risarja zaslužnil. Poleg tega je prišel risar tudi v

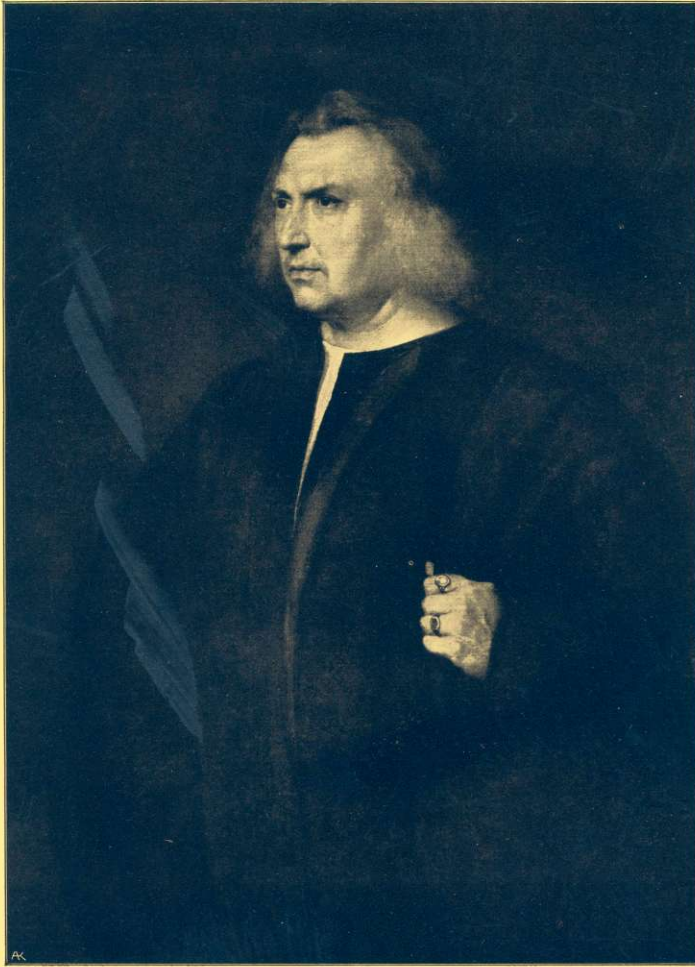
¹ Vera Ikon 1914.

sužnost založnika, ker je moral tako risati, da je ksilograf lahko proizvajal hitro, mnogo in poceni. Najboljša doba za angleški lesorez-faksimile je bila, ko so risali Sandys, Keene, Rosetti, Crane, Milais, doba preraphaelitov, ki so pa takrat bili še v oficialni struji.

Nemčija pa je dobila v tej dobi pod vplivom Meissoniera velikega ilustratorja Menzela, ki si je vzgajil sposobnih lesorezcev ter je v svojih risbah, v katerih povečuje dela Friderika Veliškega, zapustil pač največji spomenik nemške ilustracije v tej dobi.

Ta cvetoči razvoj lesoreza - faksimile pa je končala fotomehanična reprodukcija, ki je okrog leta 1876. prišla splošno v veljavo. Lesorez je nekoliko časa še živel, ker so založniki otvorili trgovino s ponarejenimi lesorezi (galvano). Prvi poizkus, risbo fotografirati na les, je napravil Langton leta 1851. Splošno v navado pa je prišla fotografija pri reprodukcijah okrog leta 1876. Risba je pri tem trpela vsled pomanjšanja, a risar je imel to ugodnost, da mu lesorezec ni risbe uničil in pokvaril. Leta 1856. je Gillot iznašel cinkografijo, oziroma Francoz Donne že leta 1840. Poleg te iznajdbe se je med leti 1880.—1890. razvila avtotipija, ki je prevzela delo lesoreza, risarja pa oprostila iz sužnosti lesorezca in založnika. Ta fotomehanična reprodukcija je od leta 1880. do 1890. preplavila vse svet, lesorezec je izgubil, risar umetnik pa je bil prost. To prostost so porabili veliki umetniki novejših dobe, da so poživilo grafično umetnost, zlasti lesorez, litografijo in ujedkovine v taki meri, da je danes prosta grafika skoraj v ospredju umetniške tvorbe. Orlik, Liebermann, Slevogt, češki Švabinski so grafiki evropskega slovesa.

Še važnejši kakor novi razcvet proste grafike pa je za to razpravo preporod knjižne opreme. Temelj temu preporodu so postavili takozvani angleški preraphaeliti. Večjega pomena kakor njihova slikarska dela je njihov vpliv na preporod umetnih obrti. Srednji vek s svojimi cvetočimi obrtni jim je navdal misel: modernega človeka postaviti v umetniško okolico, vse, kar ga obdaja, naj bo umetnina: objekt d'art. Poživiti je torej treba umetno obrt po načelu: umetnoobrtni izdelek se najhitreje približa krasoti, ako v vsem ustreza svojemu namenu; treba je samo še materialu prikladne lepe oblike. Poosebljena je bila ta ideja v osebi Walterja Craneja, ki je kot poslednji zastopnik preraphaelitov lani zatisnil oči. Ta vsestransko delavni mož izrednega umetniškega okusa je delal načrte za vse umetnoobrtne stroke. Najvažnejši pa

Tizian Vecello: Zdravnik Parma.

je njegov vpliv na preporod lepe knjige. V predavanjih, z vzornimi risbami in spisi¹ je razširil svoja načela o lepi knjigi. Imel je tovariša istega mišljenja in zmožnosti, Williama Morrisa, ki je te ideje realiziral s tem, da je leta 1891. v londonskem predmestju Hammersmith ustanovil svetovnoznano tiskarno Kelmscott Press. 52 knjig je v šestih letih izdala ta tiskarna in je spremenila knjižno opremo po celem svetu. Posebno Amerika je po tem zgledu uredila vzorne tiskarne, ki so povzdignile ameriški tisk do visoke stopnje. Srečno pa so spojili angleške pridobitve Nemci s svojo slavno tiskarsko tradicijo ter so tipografsko delo uredili po strogih estetičnih zakonih, ki pa puste individualnemu razvoju še dosti prostosti; s tem so približali nemški tisk idealu, kar je pokazala tik pred svetovno vojno knjižna razstava v Lipskem.

Na tej razstavi se je pojavil dvojni tip lepe moderne knjige: francoski in angleški. — Francoska lepa knjiga s slavno preteklostjo še vedno bolj vpoštevata slikovitost in skrbi zlasti za ilustracijo, dočim francoski tisk zaostaja za drugimi narodi. Nežno ilustracijo zna francoski tipograf na rafiniran način uvrstiti med tiskani stavek; brez gotovih pravil sledeč samo svojemu okusu, ki Francoza nikdar ne pusti na cedilu, mora vsako stran posebej umetniško urediti. Eleganca, svežost, prostost, svetlost, značnost in ličnost, to so lastnosti francoske lepe knjige, tip, h kateremu se nagiba tudi italijanska lepa knjiga.

Angleški tip pa združuje krasoto s smotrnostjo, je torej jasnejši in varnejši, ker ni toliko navezan na osebni okus. Angleški tip ni tako slikovit, a tembolj arhitektoničen, in vpliva z lepim sorazmerjem ter se približuje vzornemu tisku izza začetka 16. stoletja, je pripraven ne samo za krasne knjige, temveč dá tudi preprosti knjigi lepo obliko. Ravna se po načelih, ki sta jih utemeljila Walter Crane in William Morris. Odprta knjiga je objekt, ki ga je treba okrasiti na obeh straneh. Rešiti je bilo treba vsakovrstna vprašanja. Predvsem obliko črk. William Morris sam sestavi vzorno abecedo, takozvano »antiqua«. Dal je pravila o stavi, o praznih prostorih med besedami, o oddaljenosti

vrst, o celotnem licu stavka, o formatu, o dekoraciji, o ilustraciji in celotni opremi. Treba se je ozirati na namen in vsebino knjige. — Priročna knjiga imej majhen format, papir tenak, da ne bo predebela, a ne gladek, črke večje in bolj krepke. — Knjiga s svetlotiski naj ima večji format, gladek papir, široke prazne robove, da ima slika mirno ozadje, tisk malo izrazit, da dela tiskani stavek sliki sorodno sivo ploho. — Resna vednostna ali historična knjiga bodi brez okraskov tiskana s črkami »antiqua«. — Leposlovna knjiga naj bo bogato okrašena; če ima nežno vsebino, naj ima nežne moderne črke; če je delo izrazitega literata, naj ima silne črke na drsnem papirju. — Če so ilustracije izvršene pred tiskom, naj se tipograf ravna po ilustraciji, če narobe, naj pošlje ilustratorju vzorec tiskane strani. — Knjiga, ki ima trajati stoletja, imej močan papir iz cunji; večja knjiga močnejši in drsnejši papir kot mala. — Barva papirja bodi bela ali rumenkasta in rdeče sivkasta. — Razdalja med besedami in črkami ne preozka ne preširoka. — Razmerje med potiskano ploho in prazno bodi dve tretjini svoti eni; prazni rob bodi najozji pri hrbtu, zgoraj širši, na zunanji strani še širši, od spodaj najširši v razmerju 3 : 4 : 5 : 7. — Naslovni list imej po angleškem vzorcu zaprt okvir ne enake širskosti ali neprisiljen naslov, ki na viden način podarja najvažnejšo besedo v naslovu. Glavno načelo pa ostane: praktična smotrnost v materialu primerni lepi obliki.

Angleškega tipa se je posebno oprijela Amerika in drugi germanski narodi, ki pa varujejo svoje tradicije. Istotako se drži Rusija svojih tradicij in modernega empira. Avstrijo pa so na lipski razstavi častno zastopali Čehi in Dunaj v vseh strokah tiska. Rekord pa je seveda dosegla Nemčija.

Pozornost je vzbujal na lipski razstavi še tretji tip lepe knjige, pri katerem se ciklus ilustracij vrsti s tekstom vzporedno in neodvisno od arhitekture spisa.

Viri: Walter Crane: Linie und Form; die Grundlagen d. Zeichnung; d. dekorative Illustration d. Buches. Pennell: Moderne Illustration; Veraikon, grafická edice I. II. III.; Naš Směr V.; Lützwow: Gesch. d. deutschen Kupferstiches u. Holzschnittes.

¹ Linija in oblika; temeljni risbe; govoreča linija; o dekorativni ilustraciji knjige.

Legende o sv. Frančišku.

Ksaver Meško.

Frančišek in brat Elija.

Tiste dni, ko so se množile pritožbe o bratu Eliji, je prosil oče Frančišek v dolgih in gorečih molitvah Boga, naj mu razodene, kaj da bo z ubogo dušo Elijevo. Pa mu je bilo razodeto, da naj gre z Elijo čez dežel, po tej in tej poti, v velikih ovinkih, in na sveto goro Alverno.

In Frančišek je rekel bratom: »V imenu Gospodovem gremo jutri na pot.« Ni si pa izbral topot spremljevalcev kakor navadno ob svojih romanjih na sveto goro, ne brata Massea iz Marignana ob Asisiju, ki je bil mož prebogatega srca in plamateče zgovornosti, ne brata Angela Tancredija, ki je bil poprej mogočen vitez v Rietih, ne brata Rufina, bivšega odličnjaka asiškega, ki je Frančišek sam priznal o njem, da ga na svetu ni svetejšega moža od njega, in ga je zato zelo cenil, niti ne brata Leona, te preproste in prečiste duše, ki ga je Frančišek pred vsemi drugimi ljubil. Nobenega teh, temveč določil je: »Brat Elija, ti pojdeš z menoj!«

Brat Elija ni rekel: »Deo gratias!« kakor bi naj zahvalil po pravilih, ampak je kratko in pikro vprašal: »Kdaj pa pojdeva?«

»Jutri ob poldesetih.«

»Milost božja, ob poldesetih? V najhujši vročini! Kako da ravno tedaj?«

Tedaj je Frančišek dolgo časa molčal. Vsi bratje so mu z obraza brali, da je zelo žalosten. Šele čez dalje časa je rekel bratu Eliji otožno in milo:

»O brat Elija, ko bi ti imel več ponižnosti in bi bolj cenil sveto pokorščino, koliko srečnejši bi bill!«

V noči navrh je molil Frančišek dolgo v noč, skoro noter do jutra, kakor vsakikrat, kadar je bil namenjen na pot.

Brat Elija pa je mislil in rekel sam pri sebi: »Ves dan sem imel opravka z družino — saj se Frančišek ne briga za drugo, ko za molitev, kakor bi se moglo samo od te živeti! Jutri pa na pot! Telo ni iz železa, iz mesa je. Še tovarna živina, osel, je potreben počitka, kaj šele človek!«

Pa je po kratki, nagli molitvi legel in zaspal.

Ko je Frančišek odmolil, je tiho vstal in pogledal po bratu Eliji. Videl ga je trdno spečega. Vedel je — ker je v duhu vse dobro videl —, kako naglo in površno je opravil molitev, preden je legel

k počitku. Stal je dolgo ob njem in ga je žalosten gledal. Naposled je naredil počasen križ čezenj in je s težkim vzdihom polglasno mislil:

»O brat Elija, ko bi ti bolj ljubil molitev, vse drugače bi bilo s tvojo dušo.«

Drugi dan je Frančišek sebe in brata Elijo priporočil molitvi doma ostalih bratov, in sta šla.

Bil pa je hudo pekoč poleten dan. Kakor bi hotelo požgati vso Umbrijo, je gorelo sonce na jeklenem nebu, ki je bilo tudi samo vse razbeljeno od one okrogle peči sredi sebe. In kakor bi bilo vse ozračje otrpnilo, odrevenelo in onemelo pod temi žgočimi žarki, se ni zganil ne en slaboten val vetra v zraku.

Frančišek je v prirodi božji čisto pozabil, zakaj da je na poti, da mu naj ta pot razodene usodo duše Elijeve. Stopal je ves vesel in blažen po cesti. Smehljaj se je predse, kakor otrok, ki misli na lepo igračo. Zdaj zdaj je pomežiknil gori proti nebu in solncu, kakor se ne bi mogel dovolj načuditi in naveseliti, da sonce tako greje in da je nebo tako lepo in čisto in vroče, ogromno jezero razžarjenega jekla.

Pa je dejal, da dá duška vročemu srcu:

»O brat Elija, se li ti nič ne veseliš vse te lepote, sonca in azurnega neba? Se li nič ne radostiš dobrotljivosti božje, ki nama daje to veselo, toplo luč, to čisto krasoto nad nama?«

Elija se je mrko in zaničljivo ozrl v višino. Zlovoljno je zamrmral: »Veselim se naj? Ko pa od vročine kar zijam, kakor riba, če jo vržeš na pesek.«

»O brat Elija,« se je razalostil Frančišek, »tvoje srce ni otroško čisto, ker lepote božje ne znaš ceniti in se je ne veseliš.«

Elija je samo malomarno zamahnil z roko.

Frančišek je stopal v svojem navdušenju hitreje in hitreje. Elija je zaostajal, za korak, za dva koraka, tri korake, še več.

Pa je pričel mrmrati:

»Kam se ti le mudi, oče Frančišek? Saj se ženeš kakor žival, ki jo poganjač venomer tepe.«

Frančišek se je spet razalostil.

»O brat Elija, ali tebe ne priganja lubezen do dobrotnega Boga? Si li tako mlačen? O brat Elija, ti ubogi, kaj pa, če te Gospod Bog izbljuje?«

Elija ni odgovoril.

Ko sta šla tako po cesti, jima pride naproti kmetič. Suhega oslička je poganjal pred seboj. Ko se jima približa za nekaj korakov, se ustavi — živalica je pa cencala naprej — in vpraša:

»O vidva, ali sta iz Asisija? Iz družine Frančiškove?«

»Sva, brat moj,« vljudno odvrne Frančišek, ki je bil glede vljudnosti cvet vitezov.

A kmetič venomer gleda Elijo, ki je bil postaven in lep mož, in se za slabotnega spremljevalca ne meni.

»In kam vaju vodi pot?«

»Ali tebe briga? Pojdi za svojim oslom!« mu zadirčno pravi Elija.

»O brat Elija,« se je spet razžalostil Frančišek, »ali ne veš, da je vljudnost sestra ljubezni, ki gasi srd in sovraštvo, ohranja in krepča pa ljubezen? O, ko bi imel ti več vljudnosti, potrpežljivosti in ljubezni do bližnjega, koliko bolj veselo bi se dvigala tvoja duša proti nebesom!«

Elija je hladno, mrko molčal.

Frančišek pa se je obrnil h kmetiču, se mu poklonil in ga zaprosil:

»Pri ljubezni Kristusovi, o brat, ne zameri nama!«

Tedaj se je kmetič od začudenja in veselja solčno nasmehljaj in je rekel:

»Saj si ti Frančišek! Nihče drugi, pravijo ljudje, ne ume govoriti tako dobrotljivo in ljubeznivo, kakor Frančišek. Blagoslovi me, oče!«

Frančišek, ki ga je hvala ustrašila in zaboleda, je naglo dvignil roke.

»Mir Gospodov bodi s teboj na vseh tvojih potih, brat moj!«

Naglo je šel naprej. Kmetič je ves zmeden in srečen strmel za odhajajočima.

Nenadoma je zbežal za njima.

»Tukaj, o moža božja, imam srebrn denar. Jaz ga ne rabim, a vidva sta tako uboga! Vzemita, prosim!«

»Uboga?« se brani Frančišek. »Bogata, bogata, brat! Glej, ves svet je najin! Ne? Saj je vendar vse, kar je božjega, tudi otrok božjih.«

»Pa vendar! Vzemita in pomolita zame. Nata, prosim, prosim!«

Ko je videl, da je Frančišek skril svoje čiste, bele roke v obleko, kakor bi se bal, da jih denar omadežuje, je silil kmetič v spremljevalca. Ta naposed postrani pogleda Frančiška in navidez malomarno pravi:

»Če ne dá miru, pa vzemiva. Morda bodeva med potjo še dobro rabila.«

Pa je vzel.

Frančišek je molčal. Zdel se je pa zelo zamišljen in žalosten.

Ko sta šla tako dalje, sta prišla do reke. Mostu ni bilo, kakor daleč je segalo oko. Tedaj napravi Frančišek križ nad vodo in pravi: »V imenu Gospodovem, kar pojdiva!«

Pa sta šla čez vodo kakor poprej po cesti.

Bila sta skoro že na drugem bregu, kar se začno Eliji noge udirati v vodo, korak za korakom globlje.

»Oče, daj mi roko! Potapljam se!«

»Potapljaš se?« se je prestrašil Frančišek, se okrenil in mu ponudil drobno roko, ob kateri se je Elija v hipu spet dvignil na površje. »O brat Elija, ali imaš tako malo vere in zaupanja v Boga? In glej, svete siromaščine ne ljubiš iz srca. Kaj ti je bilo treba jemati denar? Ta te je vlekel v globočino! O brat Elija, brez ljubezni do prelepe naše neveste, svete siromaščine, ne prideš skozi reko prepreh.«

Elija ni rekel ničesar. Komaj si je oddahnil od strahu in od veselja, da je na kopnem in varnem.

Po dolgem romanju sta prišla vsa upehana na sveto goro; Elija vsaj je bil hudo upehan. Upal je, da bosta tukaj sedla vsaj za malo časa v senco in si odpočila.

A Frančišek sence niti videl ni. Dà, še nalašč se ji je izogibal. Dasi bi lahko šla na goro vedno po senci, je namenoma iskal mest, kjer se jima je solnce upiralo naravnost v hrbet in ju je žgalo z vso močjo. In Frančišek je hitel, kakor bi se mu mudilo za žive in mrtve, huje nego poprej po ravni cesti.

Naenkrat se je Elija zvrnil v senco mogočnega drevesa ob poti. Prijel je za boso nogo in je zajecjal:

»Ne morem dalje, oče. Nogo sem si pohabil, izvinil ali celó zlomil.«

Frančišek je postal. Strmel je nekaj časa zavzet in prestrašen v Elijo, kakor da vidi prikazen. Kar naenkrat je glasno zaihtel. In bridko jokaje je govoril:

»O brat Elija, o ti ubogi brat, kaj bo s tvojo nesrečno dušo? Ko pa ni resničnosti v njej! O brat Elija, prosí vsak dan dobrega Boga usmiljenja. Prosi ga pri ljubezni njegovega predragega Sina in dragoceni njegovi krvi. Morda ti vendar prizanese in te ne pogubi.«

Dolgo, dolgo je jokal Frančišek v veliki žalosti in bridkosti zaradi bratove duše, ker je spoznal, da je ob robu peklenskega brezdna, in se ni mogel potolažiti.

Francišek in bogati mladenič.

Asiški ubožček, blaženi oče Francišek, je šel spomladanskega dne iz cerkvice »Marije pri angelih«. Bil je še tako ves zamišljen v molitev, tako zatopljen in pogreznjen v sladkost božjih skrivnosti, da se ni najmanj zmenil za voz, ki se mu je pripeljal naproti. A ko je gospa, sedeča na vozu, zagledala brata v obleki asiškega svetnika, je ukazala slugi, naj ustavi. Naglo, vsa vznemirjena je stopila z voza, se približala zamišljenemu malemu možu v trdem rjavem habitu in ga ogovorila:

»O dobri brat, ali bi mi mogel povedati, kje da najdem otca Franciška?«

Francišek je povzdignil svoje solnčne oči in je odgovoril z ljubeznivim, sladkim svojim glasom: »Lahko, o sestra. Mir ti bodi!«

A ko je gospa zaslišala ta zvonki glas in tisti ljubezni polni naslov »sestra«, ki ga je dajal asiški svetec vsem živim in neživim stvarim, ko je zaslišala znani Franciškov pozdrav »Mir ti bodi!« in je pogledala v sladke bratove oči, jo je pretreslo v globočino srca. Od začudenja in veselja je sklenila roke in je vzkliknila: »Ah, saj si ti Francišek! Nihče drugi nima tako čudežnih oči, tako polnih blage, sladke miline in svetega ognja obenem.«

Svetnik pa se je ustrašil takega govorjenja. Molčal je in je pogledal neznanke še enkrat v oči, resno in prodirno, kakor da pogreza svoj pogled povsem v njeno srce, da vidi njega namene in skrivnosti. Zakaj tudi skrivnosti src so se razgrinjale pred njim, kakor da bi jih luč njegovih pogledov v hipu razsvetlila in razjasnila.

Pa je videl, da ni hudobije v ženinem srcu, ampak le velika bol. Zato je milo rekel:

»Kaj želiš, o sestra, da ti storim?«

Tedaj se mu je gospa globoko poklonila in je rekla:

»O častiti oče, pomagaj nesrečni vdovi. Pred pol leta mi je umrl mož — trgovec v Sieni je bil. Pred smrtjo je pa sežgal vsa dolžna pisma — da je imel denarja mnogo izposojenega, je bilo znano nam domačinom in drugim, a komu vse, ne vemo — in zapiske vseh, ki jim je dajal blago na upanje. Ali se mu je zmešalo pred smrtjo — a opaziti tega ni bilo — ali je storil to zaradi duše in zaradi zveličanja, kdo vé. A edini najin sin Silvester je sedaj ves nesrečen. Ta je bolj na denar nego oče. Vě sicer za mnoge, ki so bili očetu dolžni, a dokazati jim ne more: ničesar pisanega nima. Nekateri priznavajo pač sami po pravici in resnici, da so dolžni, in bodo poravnali. A drugi taje, dokazati jim pa ni mogoče. Tako se sin Silvester zdaj skrbi in žalosti.

Hira in slabi od dne do dne, še umrl mi bo od same žalosti.«

Francišek je voljno in pozorno poslušal, se zdaj vljudno smehljaj, posebno veselo, ko je omenjala gospa, da je mož uničil vse listine o dolgovi, zdaj bolj resno prikimal, nekako v skrbih odkimal, posebno ko je mati govorila o žalosti sinovi.

»Privedi sina k meni, o sestra!«

»In mu boš pomagal, častiti oče?« se je razveselila mati in obenem zaskrbelala.

»Jaz, o sestra? Kaj pa sem jaz in kaj premorem jaz, ubogi sin Petra Bernardona iz Asisija? A Bog more pomagati. On je mogočen in dobrotljiv.«

Skrbeča mati je zahvalila svetnika, in poslovala sta se s pozdravom miru in ljubezni.

Tretji dan se je pa vrnila s sinom. Stopila sta z voza že daleč spodaj pod porcijunkolsko cerkvico, da ne bi s svojim bogastvom kako žalila siromašnosti malih bratov. Šla sta peš po cesti, kar sta zagledala ob cerkvi dva brata.

»Glej, Silvester, ravno tamle je Francišek.«

»Kateri?«

»Tisti, ki pripogiba vejo. Le pojdiva bliže, sama dobrota ga je.«

Ko sta se približala, sta zaslišala Franciškov glas:

»Poglej, o Leon, ti jagnjece, poglej to cvetočo oranžo. Ali orje? Ali seje? Ali žanje? A glej, kako je oblečena! Ta cvet poglej!«

Nežno, kakor bi jemala mati v naročje spečega dojenčka, je pripognil k sebi vršček oranže, ves poln cvetja, kakor bi bil s pravkar padlim nesgom posut.

»Si li videl, o brat Leon, kdaj človeško delo, tako čudežno nežno in krasno, sveže in živo, kakor je ta cvet?«

»Nisem, oče Francišek.«

»In ali si videl kdaj, o brat Leon, ti ovčica božja, da je človek napravil sad, tako lep, sočen in sladak, kakor je zrela oranža, ali si videl?«

»Nisem, nisem, oče Francišek.«

»A glej, brat Leon, ti ljubo jagnjece, to drevo je dal predobri Bog nam najmanjšim bratom. To cvetje, da nas razveseljuje s svojo krasoto in s svojim duhom. In sad nam bo dal Gospod Bog, če je njegova sveta volja. Kaj praviš k temu, o brat Leon, ti ljuba ovčica?«

»Češčen bodi Gospod, predobri, češčen bodi!«

»In kaj porečeš še ti, blago jagnjece?«

»Kako neskončno, kako neumljivo dobroten je Gospod Bog proti nam najmanjšim bratom, porečem, o oče Francišek. Kako skrbi za nas, kako

prebogato nas obdaruje! Kako smo to zaslužili od dobrotnega Boga mi najmanjši njegovi služabniki?»

In bratu Leonu se je vse obličje svetilo od radosti, sreče in hvaležnosti.

»Res, prav si povedal, o brat Leon, ti dobra ovčica, tako morava govoriti. Zakaj predober je Gospod Bog, prebogato nas obdaruje.«

Mati in sin sta gledala in se nista mogla načuditi.

»Kakšni ljudje so to,« si je govoril v mislih bogastva pohlepni mladenič, »da jih cvetoča oranža napolnjuje z ekstazo?«

Tedaj se je Frančišek okrenil proti njima, hipoma in naglo, kakor bi že ves čas vedel, da stojita tam na cesti in poslušata.

»Mir Gospodov vama bodi!«

In s svojim radostnim, solnčnim smehljajem je po hipnem odmoru nadaljeval:

»To je torej naš novi brat?«

Stopil je k mladeniču in ga je prijel za roko, nalahko in narahlo, kakor bi se bal, da mu ubeži tem gotoveje, čim krepkeje in trdnije ga prime.

Silvestru je bilo, kakor da se mu je razlila čudna toplota po vseh žilah, ko je začutil ta obzirni, božajoči dotik drobne roke: nežneje se ga ne bi mogla okleniti ne materina ne nevestina roka. In še bolj čudno mu je postalo pri srcu, ko je Frančišek pogreznil svoj mirni, globoki pogled v njegove oči, kakor kadar meri mornar globino morja.

»Kaj ne, sin moj, nekoliko bolan si? Upam pa, da te Bog, predobrotni in vselej češčen, tu pri nas ozdravi.«

Ko je hotel obrniti pogled proti materi, je zagledal Frančišek zvit list papirja, ki je nekoliko molel iz žepa mladeničeve suknje.

»Kaj pa imaš tukajle, sinko moj?«

»Dolžnike ima zapisane. Še med potjo se je mučil z njimi, ubogi moj otrok!«

»Dolžnike? Dolžnike? O sin moj, komu smo dolžniki? Gospodu Bogu! Vsi, ti in tvoja mamica in jaz, še celó brat Leon, ovčica božja. Prosimo tega, preusmiljenega, da nam odpusti.«

Naglo je potegnil mladeniču polo iz žepa in jo je pričel trgati in česati na male kosčke. Pač je segnil Silvester ves prepaden za papirjem, a že so poletavali in plahetali posamezni lističi po zraku, kakor trudni beli metulji. In ker ni bilo dovolj vetra, da bi jih raznesel na vse strani, je Frančišek na vso moč pihal v kosčke; še na prste se je postavil, da bi jih dalje odpihnil. Ko si je moral za hip oddahniti, je navduševal še brata Leona: »O brat Leon, loti se jih še ti, da odlete prav daleč. Sicer najinemu novemu bratu še dušo umorijo.«

Leon je takoj ubogal.

Tako čudno otročja in smešna sta se zadržala mladeniču moža, ko sta skakala za papirji in kakor za stavo puhala v nje, da se je nehote glasno nasmejal.

»O Madonna,« se je vzradostila mati, »smeje se! Pa se ni že mesece!«

»O mamica, veruj mi, rešena je njegova duša,« se je vzradostil tudi Frančišek. Ves čas namreč, kar je razpihaval lističe — in razpihaval jih je nalahč, da bi pridobil več časa —, se je boril v molitvi z Bogom: »Gospod, ti dobri in usmiljeni, daj mi dušo tega mladeniča! Ne dopusti, da bi se pogubila! Naj zasije žarek tvoje tople milosti v njo!« Ko se je mladenič nasmejal, je Frančišek vedel: »Moja molitve je uslišana. Češčen bodi Gospod, predobrotni!«

Pa je spet nežno prijel mladeniča za roko in mu je milo rekel: »Pojdi!«

Materi pa: »Čez pol leta pridi spet, sestra! Za sinka se ne boj, v božjem varstvu je.«

»Addio, Silvester moj!« je klicala mati, v solzah, a vendar vsa srečna.

Mladenič se je ogledal, ji pokimal in šel molče s Frančiškom . . .

Še ni dokončala luna enkrat svoje poti, je že hodil brat Silvester za očetom Frančiškom kakor jagne za materjo.

Najslabši plašč mu je dal Frančišek, a Silvester ni mrmral. Včas je jedel, včas ne, kadar ničesar niso imeli, pa ni mrmral. Spal je na tesnem, da še nog ni mogel iztegniti, a ni mrmral. Pač mu je postalo lice še nekoliko bledeje, a oči, prej zamišljene in otožne, so zdaj sevale od notranjega ognja. Vedno je hodil za očetom Frančiškom in je poslušal njegove besede zvesteje nego katerikoli bratov, izvzemši morda brata Leona. Najrajši je poslušal, ko je učil oče Frančišek tega preprostega, v vsem ponižno poslušnega brata:

»O brat Leon, ti ljuba ovčica, povej mi, kdo je najsrečnejši na vsem svetu?«

»Najmanjši bratje, o oče.«

»Zakaj pa ti, brat Leon?«

»Ker so najbogatejši.«

»Najbogatejši, o brat Leon, ti drago jagnece? Poglej naš samostan, ali si moreš misliti ubožnejšega? Poglej našo obleko, ali ni vsa obdrgnjena? Poglej naše noge — bose! Poglej našo jed — trd kruh; Bog, če imamo še tega! Poglej naša po sestva, naše premoženje, naše blago — ali ga vidiš kje? Pa najbogatejši, o brat Leon, ti preprosto jagnece?«

A brat Leon je odgovoril, kakor ga je Francišek že tolikokrat učil:

»Pa smo vendar najbogatejši, o oče! Poglej nebo nad nami — Oče nebeški nam ga je dal za streho. Ali si moremo želeli razkošnejše palače? Poglej širni svet, kako je velik, kako krasan, ves smejoč! In ves je naš dom! Kjerkoli so najmanjši bratje pod Bogom in z Bogom, so doma. Naša obleka, glej, nas poleti varuje prevročih solčnih žarkov, pozimi prehudega mraza. Bi nam li služila damastna ali škrlatasta bolje? Naše noge, od Gospoda Boga so! Kdo nam dá boljših in lepših? In če so bose, hodijo tem laže, tem hitreje po potih Gospodovih. Naša hrana — je li že kateri najmanjših bratov umrl od lakote? O, dobri Bog nam je dal neskončno bogastva — ves svet, nebo in zemljo, drevje in vodo, sonce in dež, dan in noč — kar si je morj poželeli srce.«

»Vse to je naše bogastvo, o brat Leon, naše največje, edino bogastvo?«

»Kako bi bilo, o oče Francišek! Ne, še večje je naša medsebojna ljubezen. Koliko nas je skupaj, pa smo po ljubezni vsi eno! O kolike sreče, oče Francišek!«

»Pa je to naše največje bogastvo?«

»Kako bi bilo, o oče! Ne, tudi to še ni! Naša ljubezen do Boga je in veselje naših src, izvirajoče iz te ljubezni, ti sta naše največje bogastvo.«

Tedaj se je razplamtel tudi Francišek. Razširil je roke, povzdignil plameneče oči proti nebu in klical:

»Češčen bodi, o Bog, naš Gospod, ki si nas ustvaril in si nam dal tako neskončno bogastvo; ljubiš nas in v srca si nam dal, da smemo tudi tebe ljubiti! Kdo te ne bi ljubil? Kaj bi bili brez te ljubezni? Brez nje bi bili v resnici bedni, edino bedni — popotniki brez cilja, slepci, ljudje brez oči, duše brez luči, brez hrane, brez veselja in brez vsakega smehljaja, ubogi, nesrečni kakor duše v peklu... A kdo izmed nas bratov bi mogel biti tak? Ne, ne, o dobri Gospod Bog, mi te ljubimo, ljubimo! In zato smo tako bogati in tako srečni... srečni...«

In vsi trije so popadali na kolena, da počastijo Gospoda Boga in ga zahvalijo s kipečimi in jecljivočimi glasovi. Brat Leon namreč od same prevročice srce, od samega prevelikega bogastva ni mogel govoriti ni mogel. Vse njegove besede so se zlivale v nekaj zategel, zamolkel glas, kakor bi grulil golob.

Spet drugičrat ga je učil drugače. In z njim brata Silvestra.

»Povej, o jagnjece, o brat Leon, česa se ti najbolj veselíš?«

»Da živim, o oče, in smem hvaliti Boga, predbrotljivega, in njegovega Sina Jezusa Kristusa, v veke češčenega, in prečisto, preljubeznivo Madonno.«

»Blagor ti, o brat Leon. A zdaj mi povej po pravici in resnici še to: česa ti je najbolj žal?«

»Mislim, da tega: da sem tako slab brat, najslabši med brati.«

»Ne, ne, o ovčica božja! Takole poreci, o brat Leon: Tole me najbolj žalosti in boli, da moram živeti v bližini Franciška, najzanikarnejšega vseh bratov, največjega vseh grešnikov!«

Brat Leon je ponižno odgovoril in rekel:

»Tole me čez vse veseli in osrečuje, da smem bivati v bližini očeta Franciška, ki ga je Bog izvolil, da po njem razlije novo življenje in veliko srečo po vsem svetu.«

Tedaj se je Francišek razžalostil.

»O brat Leon, ti ljubi, kaj govoriš? S svojim govorjenjem pohujšuješ mene in brata Silvestra. Zato ti zapovem pri sveti pokorščini, reci: O koliko bi bil že popolnejši, ko bi mi dajal Francišek polovico toliko lepih zgledov, kakor mi je dal že slabih.' Porečeš tako, ovčica?«

»Rad, oče, rad!«

In brat Leon je razpel roke kakor k molitvi in je vzkliznil:

»O oče Francišek, kaj bi bilo z mojo ubogo dušo, če ne bi videl vsak dan tvojih plamtečih zgledov, tvojega zatajevanja, tvoje ljubezni, tvoje ponižnosti in preprostosti, tvojega usmiljenja, tvoje...«

»Stoj, brat Leon, nehaj! — se je razvnel Francišek. — »Kako si drzneš tako grešiti zoper sveto pokorščino?«

»O oče Francišek, saj ne morem govoriti drugače, ko mi daje Gospod Bog. Saj je govoril on.«

Tedaj se je Francišek začudil in razveselil.

»O brat Leon, ti od Boga blagoslovljeni, ti srečni!«

A brat Leon je pokleknil pred Franciška in ponižno prosil:

»Blagoslovi me, oče, da mi Bog ne odtegne svoje milosti in me ne zavrže!«

Pokleknil je tudi Silvester, ki je poslušal z drhtečim srcem ves čudni razgovor. In ko je Francišek dvignil blago roko in molil svoj blagoslov: »Blagoslovi naj te Gospod Bog, brat Leon, in naj obrne svoje obličje v te in naj ti dá svoj mir«, mu je bilo, da kar čuti, kako lije blagoslov iz belih

Frančiškovi prstov tudi v njegovo srce in z blagoslovom sreča in mir.

Nekaj mesecev pozneje je Frančišek določil: »Brat Silvester, pojdi danes in od sedaj vsak dan z bratom Masseom, ki pobira miloščino za samostan.«

Brat Silvester je zaprosil Frančiška blagoslova in je vesel šel z Masseom.

Vrnila sta se čisto v temi. Frančišek in bratje še niso večerjali, ker niso ničesar imeli. Pričakovali so, da prineseta večerjo Masseo in Silvester.

A brata sta prišla prazna.

Brat Masseo je potrj in slabe volje poročal Frančišku o nesreči: »Bogato obložena sva šla iz Trevij, vsa vesela, da sva toliko dobila — bil je res posebno blagoslovljen dan. A ko greva po cesti in je padal že mrak na zemljo, nama v gozdu kako uro od tod pridejo naproti trije možje, že na oko pravi rokomavhi in roparji. — 'Odkod?' — 'Iz Trevij.' — 'Kam?' — 'V Asisi. Bratom ne-seva večerjo.' — 'Bratom? Tem lenuhom! Delajo naj, ne samo beračijo! Dajta sem, mi smo bolj potrebni.' — Pa so nama vse vzeli.«

»Glej, brat Masseo, bili so pač lačni. Bog jim blagoslovi! Ali jim ne privoščiš?«

»Če jim privoščiš ti, o oče Frančišek, jim tudi jaz. Bog jim blagoslovi!«

»A glej, brat Masseo, to še ni dovolj ljubezni. Nocoj bodo imeli jesti, a jutri, pojutrišnjem? Trpeli bodo spet glad.«

Brat Masseo ni vedel pomoči in je v zadregi molčal.

»Brat Bernhard in brat Rufin, napravita se kar hitro na pot, domačina sta, najbolje poznata vse poti. Idita, poiščita siromache. In jih lepo povabita: 'Pridite, bratje, vsak dan k nam na kosilo in na večerjo. Kadar bodo imeli najmanjši bratje kruha, ga bo tudi za vas. Kadar bratje ne, govorite tudi vi z njimi: 'Češčen Gospod tudi danes, ko nisi pogrnil mizel!' — Mir Gospodov z vama! Idita!«

Ko sta brata odšla v noč, je izpraševal Frančišek dalje:

»Ali si jih pač blagoslovil, brat Masseo, preden ste se ločili? Si jim rekel: »Mir Gospodov bodi z vami na vseh vaših potih?«

»Nisem, o oče. Ko pa so naju tako neusmiljeno tepli.«

»Tepli vaju tudi so? O vidva srečna, vidva blažena, ker sta trpela! Blagoslovita me, zakaj v srcih nedolžno trpečih je vedno tako obilno blagoslova božjega.«

In Frančišek je pokleknil pred brata Massea in brata Silvestra na tla.

»Ti naju, oče, ti naju!« je zajokal od radosti Masseo in je tudi pokleknil. Za njim je pokleknil tudi Silvester.

»Ne, ne! Preje vidva mene, ker sta po nedolžnem trpela. Potem bom jaz vaju.«

In blagoslovljali so drug drugega v presladkem imenu Jezusovem in so bili vsi polni sladkega blagoslova in velike, blažene sreče.

Brez večerje so šli spat tisti večer.

Brat Silvester se je nemirno preobračal na trdem bičevju, ki so bila z njim pokrita tla. Bil je mlad, hodil je ves dan, a jedel ni od jutra, kar sta se z bratom Masseom poslovlja iz samostana.

Kar naenkrat je zajokal.

»Kaj pa ti je, o brat Silvester?«

»Umiram!«

Tedaj je Frančišek, od Boga razsvetljen, spoznal: »Lačen je, siromak!«

Naglo je planil pokonci.

»O brat Silvester, ali misliš, da so najmanjši bratje, služabniki in otroci velikega in bogatega Boga, res taki nemaniči, da bi morali od gladu umirati? Vstani, ljubi moj, in pojdi jesti!«

In Frančišek je vzel iz kota staro stolicco in je šel z bratom in z njo iz spalnice. Zunaj je postavil stol k brajdi, stopil nanj in pričel pri srebrni luči lune izbirati najlepše grozde.

»Na, brat Silvester, zoblji, jej! In hvali Boga, ki tako dobrotno skrbi za najmanjše brate in nas obdaruje tako bogato, tako bogato!«

Minilo je pol leta in gospa iz Siene, mati Silvestrova, je prišla k samostanu od Sv. Damijanu.

Če bi šel Silvester zdaj domov. Oglasilo se je tega pol leta mnogo dolžnikov; kar prostovoljno, sami od sebe so prišli, kakor bi jim bil Gospod Bog nenadoma zbudil vest. Premoženje se je pomnožilo, in ko plačajo vsi, se bo še. In kupčija gre izvrstno kakor nikoli poprej! Sinko Silvester si naj kar nič ne dela skrbi, bogat bo dovolj.

»Bogat? O, sladka mamica, kako bi mogel biti kdaj bogatejši ko sem sedaj! Pogledj, ali nosi kdo lepše oblačilo kot mi? In če nosi svilen in škrlatasto, smrt jo bo raztrgala in moli razjedli, kakor moj plašč. Morda še prej. Ali so torej ti-le bogatejši od nas? Pogledj in pomisli, je li kdo srečnejši ob bogato obloženi mizi kot mi najmanjši bratje ob mizi, kakršno nam pogrne dan na dan naš Gospod, naš Bog? In pogledj svet okoli nas, o mamica, ali ni ves naš? Smo li mi navezani na

kos zemlje, na hišo, na njivo, na vinograd, kakor drugi ljudje? Ne, ves svet je naš! Poglej to drevje, o dobra mamica, ali ne zeleni nam? Poslušni te ptičke, ne pojo li nam, najmanjšim bratom? Poglej nebo nad nami, ali ni naše? Naše, vse naše, zemlja in nebo in Bog in nebesa! O sreče, o bogastva — o bogastva božjega!

In Silvester je razširil roke, kakor bi hotel objeti vse to bogastvo. Za njim so razširili roke Francišek in vsi bratje. In vsi so govorili z radostnimi lici, od sreče pevajočimi glasovi: »O sreče, o bogastva — o bogastva božjega!«

Mati je ihtela.

»Vidim, otrok moj, da te je ranila ljubezen božja.«

»Pa mi jo hočeš vzeti, o mamica? Pa me hočeš oropati tega bogastva in me pahnuti v bedo in revščino? O draga mamica, ali me ljubiš tako malo?«

»Ne, ne, otrok moj preljubi, ne smem te jemati Bogu. A da ne boveda ločena preveč, pojdem naravnost k materi Klari in jo poprosim, naj sprejme med svojo družino tudi mene, nevredno te milosti...«

Večerna pesem.

Zarja je v obzorje vstala
in vse morje pozlatila;
prva senca v breg je pala
kakor tiha, plašna ptica;
v mraku njenih kril se skrila
s plaho lučko je kresnica:
skozi trte in platane
sveti tam in se ne gane.

Igo Gruden.

V ruskem Turkestanu.

Dr. Ivan Knific.

(Nadaljevanje iz letnika 1916.)

12. V starem Taškentu.

Srednjeazijska mesta ločimo v dva oddelka: »rusko« mesto, blizu kolodvora, s širokimi ulicami, novimi hišami, velikimi drevoredi in evropsko udobnostjo; tod prebivajo uradniki, vojaki in ruski naseljenci; pa »staro mesto« s tesnimi ulicami, zastarelimi poslopji, orientiskim tržiščem in azijsko umazanostjo; tam stanujejo domačini.

Skočil sem na tramvaj, ki vozi do bazara v starem Taškentu.

Turkestantska mesta so domačini obdali z idovjem, nekatera celo z dvojnim. Tudi Taškent se je v starih časih ponašal s 6 m visokim, 25 km dolgim, zelo močnim zidom, zgrajenim iz ilovice, ki se na solncu strdi, da postane trši kot kamen. Tak zid je spodaj debelejši nego na vrhu, kjer je nazobčan, da nastanejo nekake strelne line. Podobno starodavno zidovje sem videl v Kokandu in

Buhari. Dasi preprosto, je vendarle lično; posebno zobčasti vrh nam ugaja, ker nas spominja srednjeveških gradov. Le rjava barva zmoti tujca, da misli: »Par krogel iz topa zruši vse v prah.« Izvedenci pa trdijo, da temu ni tako. Če je zid tenak, ga krogla samo prebije; če je pa debel, odskoči krogla od njega. Skoraj ni mogoče v mesto vdreti čez zid, treba je naskočiti — vrata, ki so jih izvrstno zavarovali; ob njih so zgradili močne obrambne stolpe, vrata pa so obili z železjem. Podnevi so vrata odprta, zvečer jih zapro. V neodvisnih pokrajinah ob semanjih dnevih poleg vrat sodniki razsojajo prepire in na mestu kaznujejo zločince. Če koga obsodijo na smrt, ga obesijo kar na tramovje nad vrati, da sejmari hodijo pod obesenci.

Ko so se po zavzetju Kokanda meščani uprli, je general Kaufmann pobesil upornike po mestnih vratih.

Hans Holbein ml.: Lady Seymour.

Taškentsko zidovje so slavili kot silno močno; sedaj pa razpada, ker ga nihče ne popravlja. Dvanajst vrat je vodilo v mesto. Kjer stari Taškent meji na ruski oddelek, zidovja ni več; material so porabili za nova poslopja; le široka obokana vrata nas še spominjajo na stare čase.

Tramvaj je zavozil čez širok vodni jarek, nato pa pod obokom v mesto domačinov.

Ulice starega Taškenta so zelo tesne, kot je v orientu že navada. Ozke so večinoma tako, da se ne moreta srečati dva voza; en voz se mora umakniti v stransko ulico, dokler drugi voz ne odide. Ob semanjih dnevih nastane po ulicah strašna gneča; cesta se zajezi, promet se ustavi za dolgo časa, nastanejo burni prizori: ljudje kriče na vse grlo, kamele in konji pa tudi ne mirujejo. Četverkolesnega voza bi na ulici niti obrniti ne mogli; zato uporabljajo domačini samo dvokolesne vozove. Ulice so tesne zato, ker so mesta obdali z močnim zidovjem; da je mesto preveliko, bi za zidavo porabili preveč materiala; naselbine so že same na sebi razsežne, ker so hiše pritlične, dvorišča velika in je poleg hiš še mnogo vrtoev; zato pa varčujejo s prostorom pri ulicah.

O cesti, ki smo se vozili po njej, sem si zapisal v knjižico: »Ulica je tlakana z okroglim kamenjico.« Navadnih ulic ne tlakajo; zato so tla vegasta in vsa razrita. Po kotanjah se poleti nabere prahu nabedelo, pozimi pa tamkaj stojе luže, če morda vse ceste ne pokriva neprehodno blato. Verodostojna priča¹ pripoveduje, da je v starem Taškentu nekdanj na glavni ulici utonilo enajst žensk; voz se je v veliki kotanji polomil, ženske so padle v vodo in se niso mogle rešiti iz blata. Priča je mnogokrat videl, da so se v razmehčanih tleh jezdecji pogreznili konju do prsi. Nekoč je rešil življenje dečku, ki je s konja na glavo padel v meter globoko blato, da so le dečkove noge mogle iz luže. V zadnjih desetletjih so Rusi tlakali glavne ulice po starem Taškentu, popraviti je pa treba še mnogo cest.

Ulice v starem mestu niso ravne, ampak na moč ukrivljene. Ko so domačini gradili poslopja, se niso brigali za nikak načrt; zidali so, kakor se je komu zdelo; odtod vse polno ovinkov in oglov.

Ulice so silno enolične in dolgočasne. Kraj ulic namreč ni hiš s prikupljivim pročeljem in številnimi okni, balkoni ter umetniškimi vrati, marveč od obeh strani obdaja ulico rjavkast ilovnat zid, ki loči dvorišča od ulice; le tuintam se prikažejo v

¹ Fr. pl. Schwarz, »Turkestan«, str. 168. Iz te knjige sem povzel marsikatero podrobnost in anekdotu, predvsem pa zgodovinske in statistične podatke.

zidu nizka vratca, o katerih mislimo, da vodijo v hlev, ne pa do človeških stanovanj; okna v zidu ni nobenega. Stanovanja se nahajajo onstran dvorišča. Pa tudi, če kdo odpre vratca, ne vidimo ničesar, kajti na notranji strani vrat je še drug zid, ki zapira pogled na dvorišče in hiše. Zid je visok 3 do 4 metre, da niti jezdec na konju ali kameli ne vidi čezenj. Ravnotak zid so domačini zgradili tudi med vrtovi in njivami zunaj mesta. Ko bi ne bilo mestnih vrat, bi človek niti ne vedel, se li nahaja že v mestu ali še na polju. Tujca zanimajo le minareti in mošeje, mostiči čez vodne jarke, ki preprežajo celo mesto, in pa večje ali manjše kotanje v uličnem tlaku. Gorje mu, kdor bi se v kočiji naglo vozil po taki cesti! Kočija bi se polomila, potniku pa pretresle kosti.¹

Hiše se skrivajo za zidovjem. V vsakem poslopju biva ena sama družina. Hiš ne zidajo, da bi dajali v najem stanovanja ali celo posamezne sobe. Vse hiše zidajo na isti način, le da so nekatere večje, druge manjše; prve opremijo bogateje, druge skromneje. Hiša je Turkestanu »grad«: tujec ne sme stopiti v njegovo stanovanje. Orientalci si je lastnino z zidom ogradil krognikrog. Znotraj zidovja je sam svoj gospod; uradnik in orožnik ne smeta v njegovo hišo, kaj šele v ženski oddelek. Srednjeazijscem se zdi nedostojno, vprašati gospodarja, koliko ima žen in otrok; nihče ne sme pozivedovati, kaj se godi v njegovi hiši. Niti ljudskega štetja niso mogli izvesti vsled mohamedanskih verskih običajev. Uradniki so popisali samo število poslopij, da so sešteli družine; na družino so računali pet oseb; tako so v starem Taškentu našeli 150.000 prebivalcev. Natančnejših podatkov pa še niso dosegli.

V vsaki hiši sta dva oddelka, moški pa ženski. V prvem biva gospodar, sinovi, moški sorodniki in služabniki, v drugem pa žene z otroki. V te sobe smejo stopiti samo ženske, možak pa nihče razen gospodarja.

Hiše so pritlične. Vzrok je predvsem stavbni material. Ilovnati zid bi ne vzdržal teže nadstropja; le javna poslopja (mošeje, kopališča, tržna skladišča) zidajo iz žgane opeke. Mokro ilovico zme-

¹ Schwarz pripoveduje, da je taka vožnja najboljše sredstvo zoper — »močvirno« mrzlico. Mnogokrat je potoval po deželi na poštnih vozovih brez prožnih peres, da je voz odskakoval po kamenju in vegasti cesti. Po enodnevi vožnji je mrzlica izginila. Dogodek si je tolmačil tako: Mrzlica ustavlja kroženje krvi, neznosno premetavanje pa prisili kri, da neprestano kroži po telesu. — V gorovju, daleč od Taškenta, so ustanovili sanatorij za mrzlične vojake; prevažali so jih na kmetjskih vozovih; pretresli so se tako, da so v sanatorij prispeli — zdravi.

šajo z razsekljano slamo; ko se posuši, postane zelo trda; slama drži ilovico še močneje skupaj. V slami se dostikrat nahaja tudi zrnje. Pri novih hišah to zrnje vzkali, da zraste iz zidu ječmen ali pšenica in da je zid na vse strani prepreden z žitom. Drug vzrok so pa — pogostni potresi v Turkestanu. V Taškentu — pravijo — se zemlja strese povprečno šestkrat na leto. Zloglasen v tem oziru je Vjernij, glavno mesto Sedmerorečja (Sjemirječje). Tam so imeli parkrat že tako močan potres, da se je mesto skoraj porušilo. Drugod potresi niso nevarni; hiš se malo podere, noben človek se ne ponesreči. Illovnatemu zidu pa potres manj škoduje kot zidanemu iz opeke ali kamna.

Strehe so ravne in iz istega materiala kot stene. Vrh sobe vzdajajo tramove; na leseno ogrodje nalože bičevja ali vrbovih paličic; vse to pokrijejo z debelo plastjo ilovice, ki so jo skrbno pripravili in nagosto zmešali s slamo. Kadar dežuje, se strehe prevlečejo z bujno travo, spomladi pa zraste na njih nekaj divjih tulipanov. Dež in sneg streho kmalu končata; nastanejo razpoke in voda curlja v stanovanja. Tudi psi se vedno pode po strehah in razkopavajo strop. Vsako jesen morajo strehe popraviti, od časa do časa tudi obnoviti. Domačini se radi mude na strehah. Poleti spe tam gori, zjutraj in zvečer molijo vrhu hiš, pozimi pa ob solčnih dnevih ženske na strehi šivajo, pletejo in vrše druga gospodinjstva dela.

Hiše so povsem varne pred ognjem. Moj mentor trdi, da v 15 letih njegovega bivanja v Turkestanu ni pogorela nobena hiša v starem Taškentu. Ko je pred leti v mestu nastopil agent, ki je hotel hiše zavarovati zoper ogenj, so se mu domačini smejali, kakor bi se mi smejali, če bi kdo hotel naša poslopja zavarovati pred — meteori.

Hiše nimajo oken v našem zmislu. Pri revežih jih nadomeščajo vrata; drugod pa so nad vrati pridelili podolgasto odprtino, da skoznjo pada v sobo nekaj svetlobe. Stanovanja so vsled tega napol temna; le poleg vrat je mogoče brati ali izdelovati kaj finega.

Peči Turkestanci ne poznajo. Pa tudi, ko bi jo imeli, bi stanovanj ne mogli greti, ker vrata ne drže. Reveži nimajo niti vrat; kjer so pa okna, so ali povsem odprta, ali pa so jih prelepili s prav tankim papirjem. Steklene šipe niso v navadi. Tudi bogatini pozimi prebivajo v nezakurjenih sobah. Reveže zima strašno zdeluje, če nimajo volnenih oblek in pregrinjal. Ob hudi zimi zmrzne mnogo domačinov. Mraz cenijo po tem, koliko ljudi je ponoči zmrznilo. Ob prav mrzli zimi so imeli neko noč v Taškentu 27° C pod ničlo; tisto noč je

zmrznilo v starem mestu 126 domačinov! Vse to pa ljudi ne zmordri, da bi si stanovanja uredili po zgledu ruskih naseljencev, čeprav jim ne manjka denarja.

Oprave imajo domačini jako malo. Miz, stolov in omar ne poznajo. Tudi postelj reveži nimajo; celó večina bogatinov spi kar na tleh. Pod seboj pogrnejo par suknenih preprog, zagrnejo pa se z volnenimi pregrinjali.

Prebivalci starega Taškenta pripadajo več narodom; vendar pa tvorijo veliko večino Sarti, turško narečje govoreče mongolsko plemo tatarskega rodu. V upravnem, sodnem in verskem oziru so jim Rusi pustili jako veliko svobodo.

Celemu Taškentu zapoveduje »mestni načelnik«, po naše: nadžupan, ki mu pristoji čin polkovnika. Upravo sartskega oddelka so Rusi popolnoma prepustili domačinom. Staro mesto se deli v štiri okraje, ki jim načeljujejo »aksakali« (starejšine), po naše: župani; tem pomagajo »mestni svetovalci«. Aksakale in svetovalce voli ljudstvo samo. Občinski odbor poleg mestne uprave tudi pobira davke in vrši policijsko nadzorstvo.

Da v k i so bili pred ruskim zasedenjem neznošni. Domači knezi ter njih uradniki so narod izsesavali do skrajnosti, ljudstvo pa je davčne oblasti goljufalo po možnosti. Rusi so davke zelo znižali in uredili. Država pobira desetino vseh pridelkov. Obdelano zemljo so zmerili, izvedenci pa so preцениli povprečni letni pridelek. Nato so določili, koliko davka mora plačati vsa občina, ne v blagu, ampak v denarju. Kako se davek razdeli med posamezne posestnike, prepušča vlada občinskim odborom. Župani morajo davke pobrati in izročiti vladi. Pobiranje davkov nadzirajo tudi ruske oblasti; zato je krivičnost skoraj izključena. Odkar v Turkestanu gospodarijo Rusi, plačujejo domačini komaj petino onih davkov, ki so jih plačevali pod domačimi vladarji. Zato se ne čudimo, da so Turkestanci z ruskim gospostvom prav zadovoljni. Tudi se čutijo pod Rusi varne z ozirom na življenje in z ozirom na lastnino; prej pa so bili vedno v nevarnosti, da izgube prvo ali drugo ali oboje. Taka prijenljivost pa je rodila napako, da ima generalna gubernija vsako leto precejšen blagajniški primanjkljaj, ki ga morajo pokriti evropski mužiki. Iz oficijelnih računov spoznamo, da je Rusija uprava Turkestanu v 29 letih (1869—1897) stala 290 milijonov rubljev, dohodkov iz gubernije pa je prejela samo 158 milijonov; ostalih 132 milijonov so morale plačati evropske pokrajine.

Davka prosta je lastnina »verskega zaklada«, ki ga domačini nazivljejo v a k u f. To so verske

ustanove pobožnih moslimov: posestva, poslopja, trgovine, obrtna podjetja itd. Dohodke te »mrtve roke« uporabljajo, da vzdržujejo mošeje, mohamedanske šole in samostane, kopališča, javne vodnjake, zavetišča gobavcev ter da podpirajo revne učence in dijake. Ko so Rusi zasedli deželo, so prevzeli tudi vakuf in ga izročili posebnemu uradu. Posestva dajejo v najem. Najemniki poleg najemščine ne plačujejo nikakega davka. Dokler so bili davki neznosni, je marsikak prebrisan moslim ukrenil takole: Podaril je posestvo verskemu zakladu in ga sprejel od vakufa v najem zase in za svoje. Na ta način se je izognil vsem davkom, pa tudi nevarnosti, da mu o priliki domači knez ugrabi posestvo. Mnogo moslimov pa podari ali zapusti vakufu posestvo tudi iz prave verske gorečnosti in človekoljubja. Dandanašnji je tretjina obdelanega turkestarskega sveta last vakufa.

Se drugo ugodnost uživajo Turkestanci, da so namreč prosti vojaščine. Evropski mužik, ki plačuje upravo v Srednji Aziji, mora plačevati še krvni davek mesto azijskih lenuhov, t. j. dajati muo toliko več vojakov, kolikor jih rabijo v Turkestanu. Sicer pa bi bili Azijci zelo slabi vojaki; ne mogli bi služiti pri infanteriji, ker so slabi pešci, kot konjeniki so pa preboječi. Pač pa so zavezali Turkestance, da morajo ob času vojske v zaledju opravljati dela za vojaštvo: graditi utrdbе, ceste in železnice, dovažati vojni material in živež itd.¹

Red in mir po mestu vzdržuje policija, zlasti še ponoči. Tudi to skrb so Rusi za sartski oddelek prepustili domačinom. Ta policija si je breme na preprost način olajšala: izdala je zapoved, da ponoči ne sme nihče hoditi po mestu; ponoči se v starem Taškentu ukine vsak promet. Kogar zasačijo po solnčnem zahodu in pred jutra-

njo zarjo na ulici, ga smatrajo kot zločinca in brezobzirno tirajo na stražnico; le Rusa brez vzroka ne smejo aretirati, če ponoči zaide v sartski oddelek. V takih razmerah je nočna razsvetljava nepotrebna; luna in zvezde so najcenejša naravna luč. Vkljub temu pa ponoči v mestu ni miru. Stražniki so namreč oboroženi z bobni in ragljami. Izkazati se morajo, da res stražijo in da niso zaspali; zato morajo v kratkih presledkih tolči na boben in ropotati z ragljo. Z ropotanjem hočejo tudi prepoditi zločince, dosežejo pa nasprotno: zločinci na ta način zvedo, kje so stražniki, in se pravočasno umaknejo. Zgodilo se je že, da je policist v okraju, kjer je stanoval, prav vestno bobnal celo noč, tatovi pa so mu do golega oropali stanovanje. Dasi ravno je taka policija zelo enostavna in v starem mestu ni razsvetljava, je vendarle ponoči v domačinskem oddelku varneje kot v ruskem, kjer ponoči ulice razsvetle, kjer so policijo uredili po evropskem načinu in kjer je policistov zelo veliko. Vzrok je brezobziren nastop domačih policistov, ki vsakogar zapro, kogar dobe na ulici.

Hrup v starem Taškentu je ponoči včasih neznošen. Policisti bobnajo in ragljajo, mestni psi pa, edina bitja, ki smejo ponoči hoditi po ulicah, dostikrat lajajo na pretege; saj se podé po ulicah neštivilne gruče psov, ki nimajo nikakega gospodarja, ter se grizejo in koljejo. Tujec bi vsled ropota niti zaspati ne mogel.

Tudi sodstvo v manj važnih zadevah so Rusi prepustili domačim sodnikom. Sarti se v pravnih nazorih razlikujejo od Kirgizov. Nomadom sta n. pr. rop in tatvina junaštvo, Sarti pa oboje strogo kaznujejo. Ločijo tudi prestopke od zločinov. Podlaga sodstvu je »šerijat«, ki se naslanja na koran, ustno izročilo in odločbe prvih kalifov.¹ Nemogoče je, da bi ruski sodniki proučili tudi šerijat; nasprotno pa se Turkestanci v verskih in rodbinskih zadevah ne morejo ravnati po ruski postavi. Da so Rusi odpravili šerijat, bi si bili nakopali neodpušljivo sovraštvo vernih moslimov. Zato so dopustili domače sodnike; niso si izgovorili niti pravice, da bi te sodnike izbirala vlada, marveč so prepustili občinskemu zastopu, da jih postavlja in odstavlja. Ruska vlada zahteva samo, da mora biti sodnik vsaj 25 let star, nekaznovan in pri ljudeh na dobrem glasu; ne zahteva niti spričevala »usposobljenosti«. Kakor župane in svetovalce, volijo ljudje tudi sodnike. Smejo pa ti sodniki razsojati med domačini do vrednosti 100 rubljev (250 K) in manjše prestopke; imajo torej pri-

¹ Tak slučaj je nastopil tekem svetovne vojne. Dne 31. julija 1916 so v Taškentu razglasili carjev ukaz, naj mobilizirajo domačine za vojaška dela v zaledju. Po razglasitvi se je zbralo krogi 1000 mohamedancev in so napadli neki policijski urad; ranili so več policistov in enega ustrelili. Zaprli so 35 upornikov in izročili vojaški sodnji. Na Ruskem so smrtno kazen odpravili že krogi leta 1750. Najhuje zločince so pošiljali v Sibirijo in na Sahalin. Izvzeli so samo veleizdajalce. Ista postava velja za Srednjo Azijo; obesijo ali ustrelje samo upornike in one, ki so umorili ruskega uradnika. Sodi vojaštvo, obsodbo potrdi gubernator. Vojaška sodnija je v tem slučaju obsodila 5 oseb na smrt, 10 v dvajsetletno ječo, 5 pa v triletni zapor. Generalni gubernator Kuropatkin je zavrnil obsodbo in obsodil: 2 krivca na smrt, 3 v petletno ječo, 9 v dvamesečni, 6 pa v enomesečni zapor. Listi so dogodke nazvali: Ruska strahovlada v Turkestanu. Izraz »strahovlada« je v toliko upravičen, ker v prejšnjih 50 letih ruskega gospodarstva niso v Turkestanu usmrtili skoraj nobenega domačina...

¹ Po »šerijatu« sodijo mohamedance tudi domači sodniki v Bosni.

blizu iste pravice kot »mirovni sod« v naših občinah. Važnejše zadeve razpravlja sodni zbor dotičnega okraja. Zločine razsoja pa rusko sodišče po ruskih postavah in istotako prepire med Rusi in domačini. Pa tudi domačini se smejo, če hočejo, v manjših zadevah obrniti naravnost na rusko sodišče.

Kako pametno so ravnali Rusi, da so Turkestancem pustili domačo upravo, policijo in sodstvo! Prikupili so se mohamedancem, ki jim silno ugaja, da ruska vlada spoštuje njih verske in narodne naprave. Obenem pa so si prihranili stroške za policijo, sodstvo, poulično razsvetlavo itd. Domačini si prizadevajo, da pametno upravljajo občino, da redno plačujejo davke, da sodijo pravično in da strogo kaznujejo tiste, ki motijo nočni mir. Vedo namreč, da bi jim Rusi takoj odvzeli predpravice, če bi jih domačini zlorabili; zato pa občinski odbori, policija in sodniki vestno vrše svoje dolžnosti.

V vsakem oziru so Rusi dali Turkestancem popolno svobodo. Prvi generalni gubernator pl. Kaufmann je prepovedal vsako misijonsko delovanje pravoslavne duhovščine. Dasi je Taškent središče, ni dopustil, da bi tu stoloval pravoslavni škof. Ustanovili so novo mesto Vjernij, glavni kraj Sedmerorečja; tam prebivajo skoraj sami ruski naselniki, tam stoluje pravoslavni cerkveni poglavar Turkestanu. Domačini so bili pred ruskim gospodstvom zagrizeni mohamedanci; dandanes so vobče zelo strpni, kar je pri muslimih nekaj nenavadnega. S pravoslavnimi žive v prijateljskih razmerah. —

Sedel sem na tramvaju, ki je brzel proti središču starega Taškenta, in opazoval življenje krog sebe. Čudno se mi je zdelo, da ne opazim na ulici nobene — ženske. Semintja je skočila čez cesto postava, popolnoma zavita v grdo, do peta segajočemu plašču podobno zagrinjalo; kjer imajo navadni zemljani lice, je raz glavo visel črn pajčolan. Včasih se mi je zdelo, da se za črno zaveso bliskata očesi, ki natančno vidita vse predmete krog sebe, njih samih pa ne uzre človeško oko. Drobne nožice so naglo stopicale, nihče pa ni vedel, pripadajo li čeveljčki mladi krasotici ali stari sivi.

Mnogo je na ulicah jezdcev na konjih, nekaj tudi na oslih in kamelah. Vsak ima za pasom bič; koder je gneča, si z njim utira pot. Uporabljajo ga ne samo Rusi, ampak predvsem domačini; nagajka je ob prepiru zadnje dokazilo močnejšega. »Popustljivost smatrajo Srednjeazijsci za znamenje slabosti. Spoštovanje si pri njih najgotoveje pridobi, kdor nastopa proti njim arogantno in brezobzirno, uporabljajoč surovo silo. Zato so Rusi takorekoč rojeni, da gospodujejo Turkestancem.«

Ježdi, kdor ima količkaj premoženja; samo revež in postopač korakata peš. Konj je v Turkestanu silno velik; kdor le more, redi vsaj enega. Premoženje Sartov cenijo po številu in kakovosti konj. Jezdijo včasih celo beraci. Nič posebnega ni, če v cunje zaviti možak sedi na konju, ustavi žival in pomoli tujcu roko, naj mu dá kaj vbojgajme. Kdor nima konja, ga smatrajo za — postopača, ki je nezmožen za delo ali pa prelen, da bi redil konja. Na isti živali jezdita dostikrat dve osebi ali celo tri: oče v sedlu, sin pa za njim, držeč se očeta za pas. Bogati jezdci rabijo prav čedno konjsko upravo, ki je ob slovesnih prilikah, kakor pravijo, čudovito krasna, z zlatom vezena, obložena s srebrom, posuta z dragulji. Očarujoč je pogled na skupino takih jezdecov; vse se lesketa v srebru in zlatu.

Sarti se vedejo leno in počasno. Zdi se, da je njih neobčutljivost posledica vročega podnebja in verskega fatalizma. Pravijo, da more Sart ure in ure sedeti na istem mestu, ne da bi se premaknil ali trenil z obrazom; to mu je višek pokoja, nam nedosegljiv dolce far niente. Zastonj ali preveč ne napravi nobenega koraka. Čim imenitnejši je, tem manj se giblje. Opazuje se ta lastnost že pri »gosposkih« otrocih. Pri nas je mladina živa in razposajena, otroci kriče, se pretepajo in nagajajo že odraslim, v Turkestanu pa desetletni dečki bogatih staršev nastopajo resno in brez živahnosti.

Tudi jezdijo Sarti počasi, tem počasneje, čim višji je kdo. Dirjati smejo le preprosti domačini pa konjski hlapci. Srednjeazijska olika zahteva, da je tudi povprečna dnevna pot obratno sorazmerna potnikovemu stanu. Emir buharski, nekdanji najvišji verski in posvetni gospod srednjeazijskih mohamedancev, je vsako leto jezdil iz Buhare v Samarkand; na dan pa ni smel prejezditi več kot 8 km. Dvorna etiketa je namreč zahtevala, da emir ne sme na dan napraviti več kot 12.000 korakov poti; taka pot je dolga osem ruskih verst¹ ali 8.536 km. Poleg konja sta tekla dva tekača, ki sta na desni in levi držala konja za uzdo. Tekache, enega ali dva, imajo še dandanašnji najimenitnejši Turkestance. Medpotoma sta morala šteti korake; ko sta jih našteala 12.000, sta obstala in kraj za znamenovala s kamnom. Brž so na mestu zgradili griček in nanj postavili knezov šator. Kamen in grički so se ohranili. Enodnevno emirjevo pot so vzeli za enoto dolgotestne mere; taka srednjeazijska »milja« se imenuje »taš« (= kamen).

¹ Verstá (izg. virstá) = 1067 m; v množini: vjórsti, 8 vjorst, virstám itd.

Istotako počasni so imenitni Sarti v govorjenju, medtem ko preprosti narod govori zelo hitro. Smejati se olikanec ne sme, kvečjemu neznatno nasmehniti. Nebrzdan, prešeren smeh se zdi Turkestancu nedostojen. Ko bi se Evropejec kahljal na pretege, se tudi preprosti Sart komaj smehlja. Izobražen in olikan Srednjeazijec ne sme kazati čustev: strahu, veselja, radovednosti, nepotrpežljivosti.

Zanimivo je, kako se Sarti pozdravljajo. Če nižji sreča višjega, stopi s konja, prekriža roki nad pasom in se prikloni z gornjim telesom. Tujcu, ki ne pozna krajevnih navad, se zdi, da nižjega črviči v trebuhu. Kadar se srečata znanca, si sežeta v roke z desnicama, obenem pa vsakdo položi še levico na gornjo stran prijateljeve desnice. To je prva polovica pozdrava. Ko razmakneta roke, prime vsakdo z obema rokama za lastno brado in jo gladi od zgoraj navzdol. Brado gladiti pomeni

Sartu isto, kot nam privzdigniti klobuk. Kaj smešno se zdi tujcu, da pri pozdravu tudi mladeniči in otroci gladijo lastno namišljeno brado.

V neki zadevi pa imajo Sarti povsem drugačne nazore o dostojnosti in oliki nego mi. Kadar kdo povabi prijatelje na pojedino, se mu po končanem obedu gostje zahvaljujejo s tem, da prav naغوšto in prav močno — rigajo; tako dokažejo gostitelju, kako jim je teknilo. Po dolgoletni vaji so postali tako spretni, da morejo kolcniti, kadar hočejo, in tako močno, da jih Evropejec nikakor ne doseže. Moj mentor zatrjuje, da se mu je zdelo silno neprijetno in da se mu je hotel želodec obrniti, ko so po kaki gostiji domačini začeli z vso silo rigati.

Opazoval sem domačine, ki so peš in na konjih hiteli po cesti, ko se tramvajski voz naenkrat ustavi in izprazni. Dospeli smo do konca polične železnice, do sredine starega Taškenta, do sejmišča.

(Dalje.)

Od Kranja do Brezij...

(Rapsodija.)

Od Kranja do Brezij tri ure hodá,
dve uri pa pol, kdor iti zna.
Za eno pokoro primerno poti,
za dvoje bridkosti predolga ni.
Pa je bridkosti v srcu sto,
bogvedi zakaj, bogvedi kako!...

Petelin se pojoč budi,
nekje v megláh še zora spi.
Od Šmartna temno jekne bron,
na Svetem Joštu vzdrami zvon,
in poje ob Savi navzdol in navzgor,
in kot na vasi moški zbor
trpkóprijeten povasuje,
razmišlja pol, pol čustvo snuje,
šumi zvonov gorenjskih spev,
molitev pol, pol gnev...
O Bog! Ta spev, takó star, takó nov —
v pomladnem jutru glas zvonov!
— Ne vem, ali takó iz meglè rosi,
ali so rosne le moje oči? —
Moje oči, so žejne takó,
kadar čez to lepo polje gredo,
gredo in gredo in pijó in pijó
mimo mejnikov, vozar in boróv
mimo kozolcev, sanjavih domóv,

mimo prázničnih ljudi;
vsem se k zornicam mudi.
»Hvaljen Jezus!« »Vekomaj!«
»Dobro jutro!« »Bog ga daj!«
Lepo jutro! Bog ga je dal!
On je planinam vrhove vžgal,
On je v travi roso razvnel,
On raz njivo mèglo snel,
On mi v dušo žeje vлил,
da bi lepoto stvarstva pil —
Škrjanček! Moj drobni brat,
krila imaš, si bogat!
— Ne vem, ali takó iz meglè rosi,
ali so rosne le moje oči! —
Nad Okroglo žarek, solnca prvi sin...
»Dobro jutro, vlastelin!
(V Kranju Prešernu trohnijo kosti,
v beli Ljubljani ga Vila kazí,
v celi Sloveniji ga ljubiš le Til!)
Ti in Žigon in morda še dva
(čudim se sicer, da ga še ne izda!)
Toda, Žigona kdo lupil bo,
Puntarja kdo kupil bo!
Pa razmišljam Tvoj muzej,
in sem žalosten in glej:
to sevè le iz meglè rosi,
da so spet rosne moje oči!« —

Do rázpotja, Tržiške cesté,
bi rekel Bošnjak, je za svalčici dve,
za eno pokoro premalo poti,
za dvoje skrbi preveč je ni.
Dvoje težkih skrbi v moji duši leži,
prepleta ko trn življenja poti:
Bom li poslednjo uro vesel
in miren, da sem pisáti začel?
Mar vstvarja naj luč in moč govori,
ki sam je ko trs in slepih oči?
In če bo vendarle komu žal,
da me je bral in brati znal?
Pred Silnim, pred Strogim moj drob drhti.

»Kako si pisal? Gorjé ti! Umri!« —

Oddahnem se trenutka dva,
kjer križpot cesto razvzolja,
na levi v Bistrico spusti,
navzgor v Podbreško vas vzvihti.
In kadar klancu v téme speš,
od daleč tuskulum zazreš,
še nedozidan »Društveni dom«,
in veš takoj, pri čem in s kom.

Ne veš? Ti resen kmet pove:

»Po svoje naš gospod žive,
so dober gospod, gorenjskih ljudi,
in pišejo od starih reči.

Hčéré imám, te povedó,
so fantje pa taki, da nič ne beró.« —

Še ena bridkost od bridkosti sto!

Če pišeš kaj: vedi, to je takó. —

Brez bližnjic in beračev ni,
bogve, na svetu božje poti.
Zato čez gozd od ceste vstran
na breg hladan, raz breg rosan.

Če šteti znaš, do dvesto štej,
in si na cesti kakor prej.
Ob mostu kmetsko znamenje.

Zavaljen predenj kamen je,
molitvam kratkim vsajen je,
od nog nešteti zglajen je,
slovenskih zgodob spomenik,
bolesti je simbol stolik,
simbol je tlák, pokor, gorja,
simbol stotisočih prošnja,
simbol slovenskega duha,
duha, ki le prositi zna.
Se v srcu mehka čuvstva vnó,
v molitev kratko se zlijó:

»O Deva — Mati žalostna,
grdo v obraz udarjena,

tolažba nam iz turških dni,
ohrani nas, kar smo bili.

Ti varuj nam deklet mladost,
Ti varuj naših mož krepkost
in tujih čuvaj družino zmot,
in ohrani čist in zdrav naš rod!«

Na levi čez Savo je vrisnil vlak,
železnih časov romar-orjak,
lepote davnih šeg krvnik,
moderni demon, prosvete lik.

Ah! Pelin-zvezda je zemljo prepletla,
zajedla se v skale, v pot grudo si zgnetla
in je postala boleš naših dni
— ne jaz, Dostojevski tako uči —
in sina vse dalje od deda odikma,
in mnogih med nami je slika:

Ni v dušah bičanih miru,
ni srcem sladkega pokoja,
in duša moja, duša tvoja,
polslepa gine, kakor v snu
iz teme vzdihla, kliče, vstaja,
se dvigne, raste, zopet zdvaja,
po Večnolepem koprni,
za Materinimi očmi,
jih najde in jih spet gubi —
Marija, pomagaj nam Ti! —

Na Brezjah vstane klic zvonov
in je premnogim v blagoslov
in je ko materin pozdrav ...

Srečujem romarjev vrsté:

»Zdravstvujte, bratje in sestré!«

»Hvaljen Jezus!« »Vekomaj!«

»Dobro jutro!« »Bog ga daj!«

Lepo jutro! Bog ga je dal!

On je planinam vrhove vžgal,

On je v travi roso razvnel,

On raz njivo mēglo snel,

On je ptico peti učil,

On je v polju lilijo vnil,

On je vstvaril glas zvonov,

On je vstvaril vonj gozdov,

On nam je to svetišče dal,
naše, sredi naših tal ...

Od Kranja do Brezij tri ure hodá,
dve uri pa pol, kdor iti zna,
in komur ni v prsih lahkó,
in komur je v duši tesnó,
in komur na srcu bridkosti je sto ...

Ivan Pregelj.

Balade v prozi.

Ivan Pregelj.

Pijanec.

Gruntarska mati, vdova, je stala z otrokom v naročju na praگو svoje domačije kraj deželne ceste. Mimo je prišla ciganka z dojenčkom na hrbtu in je prosila, naj jo prenoče. Gruntarska mati je odgovorila: »Kako bi te prenočila! Garjav je tvoj otrok, še moj bi dobil hraste.« Ciganka je rekla: »Trdosrčna žena, naj ti ne bo dobro, ne tebi, ne otroku, ki ga dojiš! Vse premoženje naj zapije in pijan naj pogine na cesti!«

Gruntarska mati se je raztogotila, izpustila psa in ga naščuvala na ciganko. Vdova je zelo ljubila dete in je rekla: »Ne bo pijanec! Imela je vina polno klet, toda sin ga ni pil. Ko je bil desetleten, je prosil mater: »Daj mi piti iz sodov.« Dala mu je najslajšega mleka in je rekla: »Sanjala sem, da pride letina, ko bo padlo tema mrčesa na polje. Iz velikih sodov bomo zajeli in ga ugonobili.« In sin ni hotel piti.

Zgodilo pa se je, da je dorastel sin in je bil osemnajstleten. In je oral kraj ceste in je bil žejen in je rekel: »Kruha in mesa mi je dala mati. Kje pa bi pil?« Šel je mimo berač in je slišal in je rekel: »Daj mi jesti in dam ti piti.« In sta menjala in orač je pil beračevo žganje. Čudno se mu je razlilo po telesu in je hvalil pijačo. Berač je rekel: »Bogato mater imaš, polne sode boljšega in slajšega soku skriva v kleti. Ali ti ne dá piti?« Sin je prišel domov in je rekel materi: »Daj mi piti!« Prinesla je vode. »Iz sode mi natočil!« Nalila mu je kisa. Takrat jo je pahnil vstran in je šel v klet.

Postal je pijanec, zapravil je domačijo in sredi ceste ga je pijanega povozil težek parizarski voz.

Skrivnostni zvon.

Moja stara mati Ana, rojena Carli, omožena Kovačič, mi je pravila sledečo dogodbo:

Zivel je nekje na Tolminskem grobar, ki je bil mojster svojega stanu. Nihče ni nikomur izkopal prikladnejšega groba, ne pretesno, ne preširoko, natančno svojih šest čevljev v globino. Tudi ga ni bilo grobarja na svetu, ki bi bil znal preobleči in umiti mrliča hitreje in spretnije in bdeti samcat pri mrtvaškem odru, ne da bi zaspal. V štiridesetih letih svojega dela si je bil pridobil poseben slog. Po mesec dni, preden je bolnik

umrl, je povedal: »Takole v tretji vrsti ob vratih mu posteljem.« Kadar je šel k tesarju z mero za otroško krsto, je vselej pozdravil: »Hvaljen Jezus, še enkrat in pa eno zibel za nedolžno meso.« Kadar je pogrebal posebno koščeneга človeka, je mrmral: »Teга bom po tridesetih letih odgrebel.« In res se je zgodilo, da je našel po tridesetih letih pri prekopu še celo okostje. Čudovito skrivnosten pa je bil, kadar je trdil, da sliši. »Zvon!« je pravil. »Zvoni, tu doli čez dobrave. Ob desetih zvečer, ko se o svetem Ivanu mračí. In kadar zvoni, ne mine štiriindvajset ur brez mrliča v fari.« —

Sedeli so v krčmi na Štepanji dan, dvoje kmetov, krčmar in tuj berač za pečjo. In grobar je rekel: »Če pa ne veruje ta in oni, takole rečem, nazaj naj hodim, da je res in da zvoni.« In kmet na grobarjevi desni je rekel: »Ne laže se, moji Rezi je prav povedal.« In kmet na levi je prikimal: »Morda sliši, morda!« In krčmar je menil: »Česar ne slišijo ne gospod fajmošter, ne gospod kaplan.« Tedaj se je potegnil izza peči berač in je bil strašno hripav:

»Kdaj pa si slišal zadnjic?«

Grobar ni odgovoril. Menil se boš za zanikar-neža, ki leži občini na rameh in je svojčas meril in plal goldinarje z golido. Berač je vzdihnil in se zagledal v kazala stenske ure. Grobar pa je vstal in je šel pred krčmo. Ko pa se je vrnil, je bil njegov obraz zelo resen.

»Si slišal?« je vzdrgetalo v krčmarju. Pri srcu ga je zbadalo mesec dni in se je bal.

»Sem!« je rekel grobar. »Tako ni zvonilo še moj živ dan ne. Umrí bo, kdor bo, ampak v črevljih.«

Grobar, krčmar in oba kmeta so se drenjali iz sobe pred hišo. In tedaj je zlezal berač raz peč, popil vino na mizi in izgínil za njimi. Nihče ga ni opazil, ko je lezel v podstrešje. Drugo jutro ga je našla krčmarjeva dekla, ko je prišla pobirat suho perilo. Visel je na lastnem pasu z lestve, katero je bil prislonil na zid.

Brat Nicefor in hudič.

V samostanu je živila družina gorečih služabnikov božjih in učenih očetov. Zato je sovražil hudič samostan in je stopil pred Boga, da bi obrekoval pobožne očete: »Dovoli mi, da jih sku-

šam, in grešili bodo in odpadli!« Bog je rekel: »Poznam v samostanu služabnika svojega, preprostelega brata črevljarja Nicefora. Pojdi in ga zapelji!« Hudič pa je poskušal zapeljati brata Nicefora, da bi po nemarnem imenoval božje ime. Spremenil mu je jermenje v kače. Brat Nicefor se je prestrašil in je rekel mirno: »Kaj meni in vam, živali? Pojdite in se veselite življenja, kakor vam ga je dal Gospod!« In kače so se razlezle v kamenje. Hudič pa je poskušal zapeljati brata Nicefora, da bi zaklel. Neviden mu je izpodmikal podplat, da je udarjal črevljar po svojem kolenu. Ko je hudič izmaknil podplat prvič, je rekel Nicefor: »Za moje velike grehe!« Ko je izmaknil hudič v drugo, je rekel brat Nicefor: »Za moje male grehe!« Ko je izmaknil hudič v tretje, je rekel črevljar: »Za mojo nepotrpežljivost!« Hudič pa je poskušal zapeljati brata Nicefora, da bi se prevzel. Vzel ga je in vedel v učilnico med učene samostanske očete in je govoril po njegovih ustih jezik Avguštinov in odkrival začudenim očetom najtežja vprašanja filozofije in eksegeze. In pater prior in vsi očete so vstali in so rekli bratu Niceforu: »Najbolj učen si med nami. Bodi nam učitelj!« In pater prior je prosil: »Pridi in bodi odslej predstojnik!« Brat Nicefor je slišal vse to in se je prestrašil in je padel na kolena pred zbranimi očeti in vzkliznil: »Mari ste slepi in ne veste, da je govoril hudič po meni, ki sem neuk črevljar in najnevrednejši brat Nicefor!«

Pri tisti priči ga je popustil hudič. Angeli božji pa so prišli in so nevidni napolnili njegovo delavnico in blagorovali služabnika božjega.

Slovstvena balada.

Literat je pripovedoval dobro desetletje pred rojstvom Ibsenove »Divje race« v literarnem klubu sledečo zgodbo:

»Živel je srednje dober stilist, ki je pisal verze in bil uverjen, da je veleum. Imel je soprogo, ki ga je brezmejno ljubila, ne zato, ker je bil lep človek, modrook in interesantno bled, temveč ker je verjela v veliko njegovo umetniško dušo. V tihih zimskih večerih mu je slonela v naročju in mu gledala v lice, ožarjeno od ognja v kaminu. V takih hipih je tožil soprog: »V prokletstvo mi je pesniški genij! Bogovi so mi odrekli tragiko življenja, dali udobnost idilične sreče, dočim hrepenim po elementarni boli, po veliki tragiki, ki bi pretresla kaotično vsebino moje duše, da bi ustvaril pravo delo. O! Težko je snovati, videti veličino umetnine in čutiti poklic in vegetirati in usihati v vsak-

danjosti življenja!« Soproga ga je umela in se ji je zasmilil v dno duše: »Moj veliki, moj nesrečni!« In potem je vprašala trepetaje: »Henrik, ali sem ti veliko na svetu?« On se je raznežil in odgovoril s patosom: »Za ves svet bi te ne prebolel, Dafne!« Dafne ga je poljubila in je šepetala: »Henrik! Ti moraš napisati svoje veliko delo!« Tiho, trepetajoča in čudno bleda je vstala. Rekla je, kakor bi srce dahnila v dvoje besed: »Spavaj sladko!« Sijajna, opojna je vtonila v vratih spalnice. Čez hip je šel za njo in je videl, da leži na postelji in umira. Z bodalcem se je bila sunila. Umirajoč je šepetala: »Moj mili! Ne srdi se in ne obupaj. Glej, morala sem od tebe, da doživiš mogočno bol in boš velik. Henrik! Vzrasti, osvoboditi, kraljuj!...«

»Ali je to tragično?« je vprašal estet. »To je tragikomično.«

»Nil!« je odvrnil literat. »Dafne je umrla zaman! Pa to ni vsa tragika te zgodbe. Prava tragika je njena istinitost. Gospodje! Vse to se je res dogodilo. Ali vam ni znano ime nemškega pesnika Henrika Stieglitza?«

Gospodje so odkimali.

V dnevih stvarjenja.

»V dnevih stvarjenja, ki je oblikoval Jehova obraz vsemira, je vstal hudič, da bi tekmoval s Stvarnikom. Jehova je ustvaril luč in hudič je rodil temo. Jehova je ustvaril ptico, ki leta pod nebom, in hudič je skotil kačo, ki leze v prahu. Tako je tudi ljubezen od duha božjega in strast od mesa in hudiča. In duh je od Boga in od hudiča je rojen obup. Vse to je ustvaril Jehova radi človeka in mu dal oči, da vidijo in spoznavaajo, in srce, da se veseli. In da je človek žalosten, slep in slab, mu je dal hudič. Zato je toliko bratov med nami, ki zalezujejo peto bližnjika in morijo veselje otroških oči in ubijajo...«

Tako je govoril mož množicam onstran Jordana, ime pa mu je bilo Judež iz Karijota.

„Unus ex vobis...“

Ko je poslal Kristus dvanaajstere učiti in jim dal oblast do nečistih duhov, da bi jih izganjali in ozdravljali vsako bolezen in vsako slabost, sta šla Simon Kananejec in Judež, sin Simonov iz Karijota, in sta učila. In so prinesle množice hromege in so ga položili Judežu pred noge. In Judež, sin Simonov, je vprašal bolnega: »Veruješ, da te morem ozdraviti?« In hromi je odvrnil: »Verujem!« In Judež je rekel: »Vstani in hodi!« Hromi pa ni

vstal in množice so godrnjale. In je pristopil Simon Kananejec in je rekel Judežu iz Karijota: »Ali nam ni dal Učenik oblasti, ozdravljati v Njegovem imenu? Mar si ti, sin Simonov, da veruje hromi vate in izide iz tebe zdravje, ali pa je Gospod, ki te je poslal?« In Simon Kananejec je položil roko na hromelega in hromi je vstal in je hodil.

Tisti hip je vstala misel v Judeževi duši, iz zavisti, in je rastle in je dozorela v črn naklep.

Judež.

Potem, ko je sprejel Juda iz Karijota trideset srebrnikov in je s poljubom prodal svojega Gospoda, je bil naenkrat, kakor čudežno prerujen, ves hladen, malomaren in miren. Prešel je srebrnjake. Potem pa je vstal, jih zgñnil v sivi kaftan in jih nesel pismarjem. In sredi med pismarji je spustil rob kaftana in srebro se je potočilo po kamenitem tlaku. Potem je šel Juda in je vzel motvoz, trden, štirikrat pleten motvoz z zanko, dvakrat zavozlano. In je našel drevo nizkih in krepkih vej in je rekel: »Pripel bom vrvi na debelo vejo in se obesil na vrvi. In veja se bo upognila, kakor gotovo bi mi odpustil Rabbi.« In je storil tako in se je veja upognila. Juda pa je izbral še debelejšo vejo in je rekel: »Podobno bom napravil in se bo veja odkrhnila.« In je storil tako in se je veja odkrhnila. In je rekel Juda: »Izbral bom močnejšo vejo in se bo vrvi utrčila, kakor gotovo bi mi od-

pustil Rabbi!« In je storil tako in se je vrvi utrčila. Tedaj je pripel Juda vrvi na najšibkejšo vejo in je rekel: »Pod otrokom bi se zlomila, pod menoj se ne bo, kakor gotovo bi mi odpustil Rabbi!« In je obvisel na veji in četvero jastrebov je priletelo od štirih strani vetrov in pod njihovimi perotmi je padla tema od vzhoda na zapad in na vrt Getzemani in na goro Golgato...

Srečanje.

Na razpotju sem srečal človeka, ki mi ni bil všeč. Ne vem, zakaj sem se ga bal. Morda zato, ker mu je bilo lice čudno spačeno: hlinil je veliko brezskrbnost, toda v očeh mu je gorel blazen ogenj. Ne morem pozabiti globoke gube, ki se mu je zarezala ob nosu v čelo, ko je pozdravil lahkomišno veder: »Tujec sem. Ne vem, ali na desno, ali na levo?«

Odgovoril sem: »Na levo!« Mislil sem si: »Norčuješ se in me nalašč nadleguješ. Ko prideš do proda ob reki in boš videl, da ne moreš naprej, se vrneš in prideš za menoj, ki grem na desno v prijazno krčmo k postrežljivi mladi krčmarici.«

Do večera sem posedel pri vinu, in ko sem se vračal, se mi je hotelo zavriskati, zapeti. Pa so bili ljudje na cesti. In ko so me srečali, sem videl, da nesejo mrtvega človeka, utopljenca. In sem ga prepoznal.

Zakaj mu nisem svetoval na desno?

Nad grobom vseh sem roža.

V plamenu polnoči gorim
kot rana ... Spim, spim? ...

Z drhtečo roko trgam noč:
Na prsih mōra, na očeh je sen pekoč.

Smrt se je nagnila nad menoj.
Ne! — Več smrti ni — le nem pokoj ...

pokoj ... Še rana več me ne skeli.
Nad grobom vseh sem roža, ki dehti.

France Beek.

Diego de Silva Velázquez: Infantinja Margarita.

Cerkev na otoku in izsušitev Blejskega jezera.

Po arhivalnih virih priobčil Jos. Mal.

Kdo bi si mislil, da je mična, prijazna cerkvice na otoku Blejskega jezera dala kdaj prvi in prvi povod nameri popolne ali pa vsaj delne osušitve jezera: saj bi bil ta »kinč nebeški« s tem ob vso svojo lepoto, ob ves svoj privlačni prirodni čar!

In vendar se je ob času, ko tujski promet ni igral še nobene vloge, sprožilo kar naenkrat to vprašanje. In nenadoma kot se je pojavilo, je tudi izginito s površja. Naloga zgodovinarja pa je, beležiti take, same po sebi sicer malenkostne pojave, ki so pa za krajevno zgodovino zanimivi in so pravzaprav dostikrat le rahel odmev velikih zgodovinskih dogodkov, ki so pretresali svet, in jih le v tej zvezi moremo docela umeti in prav oceniti.

S tega vidika hočem v naslednjem premetriti odnošaje, ki so v svojih posledicah privedli do gori omenjene namere. V ta namen mi je pa treba v kratkih potezah opisati nekoliko strani iz sodobne zgodovine, mislim namreč vladanje cesarja Jožefa II.

Cilj vladarske naloge Jožefa II. je bila enotna avstrijska država, edinstvena v upravi in ustavi, nemška v svoji osnovi, v uradnem in občevalnem jeziku. Predvsem je hotel odpraviti vsakojake individualne oblike in zastarele predpravice, skušal je kolikor mogoče centralizirati in izenačiti razne nasprotujoče si elemente. To, kar se je zdelo njemu, da je najboljšje, mora kot tako tudi ljudstvo spoznati, če ne drugače pa s silo. To je robstvo, četudi je izviral iz najboljših nagibov, je ravno vzrok, da cesar pri podložnikih ni bil nikdar prav priljubljen. Težišče vseh novotarij in stremljenj jožefinske dobe je bila cesarjeva utilitaristična teorija v zvezi z njegovimi državno- in narodno-gospodarskimi načeli (fiziokratizem, merkantilizem). Kar se ni bavilo z znanostjo, s poukom ali z oskrbo bolnikov in ubožcev, načeloma ni našlo v njegovih očeh pravice do obstanka.

Državna oblast si je prisvajala pravico, vtikati se v vse panoge materialnega in duševnega kulturnega življenja; zlasti občutno je ta nova smer zadela cerkev in vse njene naprave. Spomnim le na odpravo onih samostanov (1781), ki so bili le kontemplativnega značaja in se niso bodisi karitativno bodisi kako drugače izkazali kot »koristni človeški družbi«. Izšla je razentega še cela vrsta

¹ ki je, mimogrede omenjeno, za narodno in gospodarsko okrepitev prebivalstva kaj dvomljive vrednosti, dokler zahajajo med nas res le pravi »tujci«.

drugih naredb, ne da bi škofje temu ugovarjali ali se vsaj resno upirali. Nekateri teh, med drugimi tudi ljubljanski škof Karel grof Herberstein, so celo pospeševali te novotarije. Radi pomanjkanja dušnih pastirjev je moralo mnogo takih redovnikov oditi na deželo »duše past«, kakor se je izrazil Vodnik, ki je moral sam sleči redovniško haljo in oditi na novo ustanovljeno župnijo v Gorjuše (Koprivnik). Cesar Jožef II. je namreč gledal na to, da so se prevelike fare razdelile in razbremenile z ustanovitvijo novih lokalnih kaplanij in vikariatov. Tako je med drugimi na tleh blejskega gospostva, ki je bilo, kot znano, last briksenskih škofov, nastala že omenjena koprivniška župnija.

Nič bolje kot samostanom se pri teh reformah ni godilo raznim takozvanim bratovščinam, kongregacijam in drugim podobnim, dobro fundiranim ustanovam. Zato se ne bomo čudili, če je blejski oskrbnik začel slutiti bližajočo se nevarnost tudi za proštnjo na blejskem otoku, katera je donajala lepe dohodek škofu in briksenski kapiteljski menzi, kateri je bila vtelesena. Glasom uradnega ukaza so morala namreč vsa gospostva predložiti seznam vseh vikariatov in kaplanij, ki naj se v njihovem področju nanovo ustanovijo; razentega je bila glede te zadeve določena tudi še posebna ustmena razprava pri okrožnem uradu v Ljubljani na dan 18. maja 1782. leta.

Blejski oskrbnik Ignacij Novak je to povelje točno izvršil; skrbela ga je le usoda cerkve na otoku in s to združene proštnje. Najboljši izhod iz te zadrege se mu je zdel ta, da bi to cerkev kot eksemptno popolnoma zamolčal. Vendar se je natihem že bal, da bi utegnili proštnjo in cerkev v slučaju, da bi se glede dušne brige¹ ne mogla

¹ Duhovnega pastirstva cerkev na otoku ni imela, pač pa je bila dolžnost prošta, oziroma njegovih kaplanov, maševati v cerkvi in z romarji — slovenskimi, italijanskimi in nemškimi — opravljati razne pobožnosti. V poročilu, ki ga je l. 1626. poslala na škofov dvor komisija, ki je imela nalog, pregledati in urediti gospodarstvo in upravo proštnje in blejskega gradu, navaja kaplan Jurij Burnel, ki je prišel s Tirolskega za kaplana k proštnji, da mu je ljubljanski škof dovolil, izpovedovati nemške in laške romarje. Najbrž je bilo to dovoljenje vezano samo na osebo. Domači in hrvaški romarji so se lahko izpovedovali pri sosednjih cerkvah in duhovnikih. Neko drugo poročilo (o. l. 1730.) pripoveduje, da so slovenski obiskovalci te starodavne božje poti prihajali po farah in v procesijah že prejšnji večer: ostali so vsi na otoku ter celo noč prepevali svete pesmi, zjutraj ob 4. uri so bili pri sv. maši, nakar so zopet odpotovali. — Sredi

smatrati »občekoristno«, zadeti ista usoda kot leto poprej razpuščene samostane, kar bi pomenilo za briksensko cerkev veliko izgubo »und es betrübt wäre, bey einem so wohlbestellten Gotteshause, wie es die Kirch in der Insel ist, etwas dergleichen zu erleben«. Zato se je oskrbnik vseeno nagibal k mnenju, da je boljše, da se otoška cerkev pritegne dušnemu pastirstvu, kakor pa da ostane še za naprej samo navadno romarsko svetišče; tudi v tem oziru si je oskrbnik popolnoma pravilno tolmačil cesarjevo nenaklonjenost raznim ljudskim romanjem in procesijam, kar je jasno pokazal s strogimi tozadavnimi odredbami. Ako bi se pa s proštnjo zvezala tudi nova kaplanija, bi nastala zopet velika nevarnost za njeno eksemptnost od jurisdikcije ljubljanskega škofa.

Oskrbniku Novaku, ki je šele začetkom februarja istega leta (1782.) nastopil svojo službo, je bila očitivno še neznaná sprava, ki sta jo 10. junija 1688 sklenila ljubljanski škof Žiga grof Herberstein in briksenski škof Janez Franc v. Kuen, kjer se po dolgotrajnih sporih prejšnje dobe zedinila tako, da otok pripade ljubljanski škofiji, briksenski škofje pa imajo pravico, v cerkvi na otoku rabiti »pontificalia« kakor doma.¹ Vendar se mi zdi, da ta stoletni spor kljub temu s tem še ni bil končno poravnán. L. 1777. je namreč zopet izšel odlok radi pastoralne vizitacije ljubljanskega škofa kot ordinarija loci ter je še 21. junija 1782 briksensko škofijsko svetovalstvo z ozirom na to naročilo blejskemu oskrbniku »wie dann im übrigen Seiner Fürstlichen Gnaden von Laybach all mögliche Ehre und diese auch bey der Vorbey-Reise mit Abfeuerung des groben Schloß-Geschüzes zu bezeugen.«

Iz tega lahko posnamemo, da sta skušali obe stranki neomejeno zavladati nad otoško cerkvijo in ondotno proštnjo, — v svojem poročilu pravi oskrbnik Novak, da »ljubljska škofija na to cerkev zelo pritiska.«

V Briksnu je ugajal Novakov predlog, da ostane glede cerkve na otoku vse pri starem, ker bi v tem slučaju ne bilo treba ničesar izpreminjati,

meseca oktobra leta 1707. je briksenski škof Gašpar Ignacij grof Künigl obiskal tudi otoško cerkev, ustanovil ondi razen kaplana Luka Polonica še mesto drugega kaplana ter odredil, da se ima v cerkvi postaviti tudi spovednica. Škof je 16. oktobra v cerkvi ob navzočnosti mnogobrojne okolišanske duhovščine maševal in z infulo in palico podelil škofskofski blagoslov. (Sinnacher, Gesch. von Säben und Brixen, zv. IX., str. 182.)

¹ Prim. Fr. Pokorn: O jurisdikciji nad cerkvijo Matere božje na blejskem otoku in nad ondotno proštnjo. Izvestja muzejskega društva za Kranjsko, XII, 1902, str. 92.

oziroma novega napravljati. Če bi pa vlade ne bilo mogoče prepričati o dosedanji »občekoristnosti« cerkve, potem pritrdi škofija tudi ustanovitvi vikariata oziroma lokalne kaplanije na Otoku, in sicer na podlagi pogodbe iz l. 1688., katero so si tako razlagali, da »pripada cerkev Briksnu.«¹

V svojem poročilu kapitlju z dne 1. maja 1782 je oskrbnik grajal tudi slabo zvezo med zunanjim bregom in otokom: da pri glavnem prevozu ob proštnji, kjer stoji zidana kapelica, ni nobene hiše, kjer bi človek lahko vsak čas dobil ljudi, da bi ga prepeljali. Kajti doslej je bilo treba vedno romati nazaj v vas, ali pa na bregu toliko časa čakati, da si koga z otoka nazaj prikladi. Oskrbnik je zato predlagal, da bi na onem kraju prepustili kos proštnjskega zemljišča, ki je potreben za stavbo majhne kmetske hišice; ljudi, ki se bodo hoteli tam naseliti in romarje prevažati, bo vedno lahko dobiti, ne da bi jim cerkev dajala kako posebno odškodnino. Razen udobnosti za posetnike otoka bi vsled davščin narastla tudi vrednost zemljišča in tudi otoška cerkev bi imela od tega veliko koristi.

Toda vsi ti skrbno pripravljene načrti, odbrzdi jurisdikcijo nad proštnjo in otoško cerkvijo neposredno briksenski škofiji, so komaj par mesecev za tem padli nenadoma in za vedno v vodo. 11. septembra l. 1782. je namreč izšel nov cesarski odlok, ki je ukinil vsakojake predpravice cerkveno-upravne eksempcije. V tej naredbi izvaja cesar Jožef II., da so duhovni redovi v njegovih deželah bili sprejeti le pod pogojem (!), da pomagajo svetni duhovščini v dušebrižju, kar pa se ne dá doseči brez dolžne pokorščine napram domačemu škofu, kateremu je Bog brez razločka stanu izročil vodstvo svoje škofije. Zato hoče (cesar) zatrepi v kali vsako zlorabo, ki nasprotuje načelom nemotene škofovske oblasti, vsled česar razveljavi in prekliče vse od papežev podeljene exemptiones a potestate et jurisdictione episcopi ordinarii bodisi za samostane, občine, kraje, posamezne cerkve ali osebe.² Cesar je hotel na ta način preprečiti vtikanje zunanjih škofov v notranje zadeve druge škofije, preprečiti različne spore in pošiljanje denarja iz dežele, kakor tudi onemogočiti prizive na zunanje sodne instance. Ta declaratio nullitatis se je raztezala na vse mogoče privilegije

¹ Vsekakor dvoumna razlaga: mislili so si s tem pač popolno oblast nad cerkvijo (ne samo temporalia), a v modrem samozatejevanju si niso upali naravnost reči »pod briksensko škofijo«, ker bi s tem izzvali odločen protest ljubljanskega škofa.

² Vse zadevne listine so se morale v originalu in prepisu do 1. novembra 1782 izročiti pristojni deželni oblasti.

kakor tudi na vse vrste pogodb in drugih listin de praeterito et pro futuro.

Ljubljanski knezo-škofijski ordinariat je z dopisom dne 29. oktobra 1782 obvestil oba beneficiata na blejskem otoku o tej novi odredbi, da se vesta natančno ravnati, ter sta morala prejem tega dekreta še posebej potrditi.

Zadnji up, ohraniti si stoletja preporno, četudi le nominalno duhovsko nadoblast nad otoško cerkvijo in proštijo, je s tem briksenškim škofom splaval po vodi. Toda lastninska pravica posestev in dohodkov, ki so bili s cerkvijo združeni, je ostala kljub temu nedotaknjena. Ali navsezadnje se je bilo treba bati tudi za to, da ne bo sekularizirano kakor premoženje odpravljenih samostanov.

Skrbni upravitelj Ig. Novak je imel takoj tudi za ta slučaj pripravljene nadaljnje načrte, ki naj bi onemogočili vsako zaplenitev cerkvenega premoženja. Znana mu je bila odredba cesarice Marije Terezije iz leta 1774., ki ukazuje, da se mora v vsaki župniji ustanoviti šola. Kakor s cerkveno reformo, ravno tako resno se je bavil njen sin tudi z ljudsko izobrazbo in vzgojo, češ, ljudje morajo znati že vsled državne koristi brati, pisati in računati: na polju ljudskega šolstva je predvsem stvarilni pomen Jožefa II. Pospeševal je zlasti snovanje novih ljudskih šol; glasom odloka kranjske deželne vlade z dne 6. decembra 1781 so bili starši pod denarno kaznijo obvezani, pošiljati svoje otroke v šolo.

Dobi se sicer dandanes kak narod v Avstriji, ki se smatra za jeroba drugih in se ponosno trka na prsi, češ, vso kulturo in omiko ste dobili Slovenci od nas, vse duševno delo vaše preteklosti in sedanosti je plod naših prizadevanj, sad naše skrbi. Ako bi bili Slovenci v resnici izročili svoj napredek v roke in varstvo le-teh, bi bili pač še daleč v Kurdistanu, o čemer naj nas med drugim primerno uči nekako pol stoletja pred nastopom vlade cesarja Jožefa II. izdano poročilo o stanju blejskega gospostva, kjer čitamo, da (seveda nemški) kranjski deželni stanovci ne vidijo radi snovanja šol po deželi, ker jim je izobrazba (slovenskega) kmeta na poti: »gar nicht gerne sehen, daß der gemeine Unterthan schreibens- und lesenskundig, mithin allzu wizig werde, sondern in der dienstbaren Bauerschaft zu erhalten suchen, dies kan auch in der herrschaft Veldes beobachtet und die Errichtung der Schulen ganz unterlassen werden.«

V istem poročilu čitamo par odstavkov kasneje, da imajo v blejski gosposki, zlasti v vasi Koritno, luteranske knjige, katere župnik vestno zatira in si prizadeva, da bi moški razen o Veliki

noči tudi sicer hodili k spovedi, — sledi pa zopet skrbipolna pripomba oskrbnikova: »vnd sollen auf Schreiben und lösen (prečrtano: die Crainer) der gemein mann absolute nit angewohnt werden.« Res! za tako podporo šolstva in izobrazbe je nam potomcem zelo težko biti hvaležnim — ako smo namreč odkritosrčno sami s seboj.

Tu je menil oskrbnik Novak, da je našel pravo sidro, s pomočjo katerega se bo mogoče ubraniti grozečim valovom popolne sekularizacije cerkvenega imetja. V svoji spomenici¹ briksenškemu dvornemu svetu z dne 2. novembra 1782 razlaga, da bi le s pomočjo šole marsikava cerkev in samostan postal občekoristen in bi se na ta način dal rešiti pod vladajočimi razmerami gotovega razpusta: le na ta način (s šolo) se je obdržal v Škofji Loki uršulinski samostan, kjer so živele doslej klarise. Tudi pri cerkvi Matere božje na Otoku bi bilo potrebno kaj podobnega ukreniti, zlasti še, ker je negotovo, kaj bo z ustanovitvijo vikariata: župniki bodo poročali enostransko, škofov komisar (ljubljski) pa tudi ni naklonjen otoški cerkvi. Zato nasvetuje Novak nujno, da se pri otoški cerkvi nastavi nemudoma tak organist, ki bi bil tudi sposoben poučevati v šoli: ako bo treba, bo na ta način mogoče dokazati vsaj bistven del šole.² Blejsko gospostvo, pravi dalje, si bo na ta način prihranilo vrhutega še letno 60 gld., ki jih plačuje od leta 1778. kot prispevek trivialni šoli; razentega bi gospostvo bilo še na dobičku za najemnino šolskih prostorov, ker bi se v ta namen porabila ali prazna hiša (Pflēghaus) pod gradom, ali pa za šolo še prikladnejša druga proštija, ki je tudi neobljudena.

Oskrbnik Novak je bil prepričan, da se bo župnijska lokalna komisija (glede ustanovitve novih vikariata) izjavila neugodno za cerkev na Otoku, češ, da je prevažanje po vodi nepriljubeno in nevarno, četudi se do tistega časa, kar pomnijo ljudje, ni prigodila nobena nesreča. 29. septembra, na dan sv. Mihaela, leta 1782. se je pa vendar kakor nalašč v kljubovanje pripetila večja nezgoda, ki jo oskrbnik opisuje takole: Mlinar, ki oskrbuje prevažanje tostran jezera, je hotel okrog poldneva po končani službi božji prepeljati ljudi nazaj z otoka v navadnem čolnu (brod se je tačas nahajal na nasprotnem bregu pri glavnem prevozu ob pro-

¹ Spomenica in ostali navedeni akti se nahajajo v kranjskem deželnem arhivu v Ljubljani (odd.: Arhiv blejskega gospostva, Eccl.).

² V napovedi dohodkov in izdatkov cerkve Matere božje na Otoku leta 1782. je Novak res vstavil tudi plačo za »organista in oziroma šolnika« v znesku 200 gld.

štiji). Da bi se v čoln ne nabralo več oseb, nego jih brez skrbi prepelje, je odrinil čoln kakega pol seznja od kraja proč; kar skočijo s silo trije krepki fantje vanj, čoln se je prevagal in okrog 60 oseb je padlo v jezero. Ker je bilo še blizu brega, je bilo mogoče večino rešiti kljub temu, da se na tem mestu začena takoj jezerska globočina. Le dveh moških in treh žensk ni bilo mogoče rešiti, utonilo je tako skupaj pet oseb.

Blejski oskrbnik je dobro vedel, koliko neprijetnosti mu utegne napraviti ta zadnja nesreča; kajti gotov si je bil, da bodo nasprotniki to priliko pograbili in svetu kazali, češ, če se že pri tako majhnem shodu ljudi, kot je bil to pot, pripeti tako velika nesreča, kaj je šele pričakovati pri velikem navalu vernikov od glavnih Marijinih praznikov, kaka večna nevarnost bi pretila obiskovalcem-faranom otoške cerkve! Ob večjih praznikih in kadar je bil obisk romarjev večji, je sicer oskrbnik pri prevozu nastavljal stražo, toda povod in vzrok za nasprotovanje je bil pa le tu.

Da bi neugodni vtis te nezgode kolikor mogoče zabrisal in nasprotnikom izvil orožje iz rok, je dal nalašč razširjati govorico, da se že dela v svrhu lažje komunikacije načrt, kako zvezati otok in zunanji breg z mostom. Od začetka teža sam ni resno mislil; počasi pa se je začel v to misel življati, ugajala mu je vedno bolj, in v spredaj imenovani spomenici zagovarja že popolnoma resno ta svoj načrt iz čisto oportunističnih razlogov: koristno bi bilo to tako za cerkev kot tudi za blejsko gospodarstvo. Za cerkev zato, ker bi s tem postali vsi ugovori nasprotnikov ničevi, kajti most bi omogočal lahak in varen dohod k otoku. Gospodstvo bi pa pridobilo lep kos rodovitne zemlje tudi v slučaju, da bi jezero le deloma izpustili. Že ta novopridobljena zemlja sama na sebi bi predstavljala lep kapital, ne glede na to, da bi podložnik od tega polja plačeval graščini vrhutega letno še lepe davščine.

Oskrbnik Novak je bil dalje mnenja, da bi tudi ribištvu jezera z delno izsušitvijo ne bilo na slabšem: kajti če bo voda bolj plitva, se bodo roparske ribe lažje zatirale, boljše vrste pa lažje gojile.

Preden bi pa začeli z izpeljavo teža — po oskrbnikovem mnenju prekoristnega — dela, bi bilo treba napraviti določen načrt in predvsem natanko dognati: 1. ako, kje in kako bi se moglo jezero izpustiti in osušiti. 2. Ali naj se popolnoma ali le deloma izpusti; pri tem bi bilo gledati, da se ohrani voda, ki je potrebna za vsakdanjo rabo. 3. Treba je že vnaprej dognati, ako bi v slučaju le delne izsušitve jezera bilo mogoče čezenj staviti

popolen in stalen most, ali pa bi 4. bilo prikladnejše postaviti samo zasilen most s pomočjo čolnov in ladjic. 5. Kolikšni bi bili stroški v enem kot v drugem slučaju ter 6. kolikšna bi bila razlika stroškov za vzdrževanje popolnega ali le pontonskega mostu. 7. Dalje je treba biti na jasnem, če in koliko mlinov bi s tem prišlo ob vodo in 8. če bi morda ne bilo mogoče teh mlinov nastaniti ob novi strugi prekopa, kjer bi lahko nadaljevali s svojim obratom. 9. Koliko bi stala takšna prestava, in če bi le-ta bila izvedljiva, koliko bi veljal odkup, dalje, koliko bi bilo treba šteti za zamudo v mlinarjevem obratu. 10. Morali bi tudi še preudariti, ako ni nobene druge nevarnosti, če se jezerska voda izpusti. 11. Končno bi bilo treba še preračunati, ako bi za odškodnino mlinov in morebitnih drugih zemljišč (preko katerih bi šel prekop) zadostoval novo osušeni teren v polni meri.

Vsega teja si pa oskrbnik vendar ni hotel naprtili na svojo lastno odgovornost, marveč je prsil v Briksnu, da mu dovolijo — v slučaju, da se strinjajo z njegovo namero — najeti na stroške cerkve Matere Božje na Otoku inženirja, ki bo izdelal podrobnejši načrt in proračun. Vsoto pa, katero bo inženir za napravo načrta približno zahteval, hoče on prej v odobrenje naznaniti, ker pred pričetkom prihodnje pomladi (1783) itak ni misliti na izdelavo tega načrta.

Iz tukajšnjih aktov mi ni mogoče posneti, kakšno stališče je zavzel takratni briksenški škof Jožef grof Spaur napram temu projektu svojega blejskega upravitelja Ign. Novaka. Odgovor je bil pač skoro gotovo odklonilen, ker bi že načrt sam na sebi najbrž dokazal, da bi se velika, v osuševalna dela in eventualno za odškodnine porabljen glavnicnik nikakor ne mogla dovoljno obrestovati, celo ne pri razmeroma tako malenkostni površini pridobljene zemlje, kot bi jo bilo tukaj pričakovati. Že najkrajši prekop za odtok jezera bi požrl gotovo — za takratne razmere — tolikšne vsote, da bi jih gospodarstvo ne moglo in ne hotelo samo nase prevzeti.

Mogoče pa bi bil tak prekop v reko Savo v dveh smereh. Daljši proti vzhodu, približno mimo vasi Zagorica nekako proti mestu sedanjega mostu čez Savo Dolinko na cesti Lesce—Bled. Ravna črta bi znašala 2 km, padec pa 40 m (gladina Blejskega jezera 475 m nad morjem, most čez Podkorenško Savo pa 435 m).

Drugi, v vsakem oziru prikladnejši in cenejši načrt pa bi izpeljal prekop najbrž naravnost proti jugu, in sicer začel bi takoj zapadno mimo vasi Mlino in Selo do tam, kjer napravi Bohinjska Sava

veliko koleno proti severu in se na tem mestu približa do pičlih 400 m Blejskemu jezeru. Le majhen, skalovit hriček odrine na tem kraju Bohinjsko Savo zopet v vzhodno smer. Na vsak način veliko bolj ekonomičen načrt tako glede daljave (400 m proti 2 km onega k Podkorenski Savi) kakor glede padca, ki znaša tu do 44 m. Ako sedaj premislimo, da znaša največja globina v Blejskem jezeru komaj 45 m, srednja pa le približno 25 m, potem uvidimo takoj, da bi bilo po tem projektu, če bi se glede globočine popolnoma izpeljal, Blejsko jezero do malega popolnoma izsušeno. Od vsega jezera bi ostalo na najglobljih mestih morda komaj par večjih rup; toda talna voda bi iz sosednjih hribov gotovo tako pritiskala in to jezersko kotlino neprestano zamakala, da bi nastalo na tem mestu gospodarsko malo koristno močvirje, ki bi se ne dalo več izsušiti drugače, kakor da bi se poglobila obenem tudi savska struga.

Vrhutega bi bilo treba računati tudi še s tem, da bi bili savski bregovi prenizki, da bi mogli sprejeti naenkrat tolike množine tuje vode; padec Save bi se znatno znižal, voda bi zastajala, in če že ne drugače, bi vsaj ob velikih nalivih nastale obsežne poplave. Sicer pa že itak čitamo v starejših blejskih aktih o večnih tožbah in tarnanju podložnikov iz Bohinjske doline, da jim je Sava opustošila njive in travnike, gospodstvo naj jim zato odpusti davke in razdeli med nje potrebnega živeža pa tudi lesa iz svojih gozdov, da zajezijo nevarna mesta ob Savi.

Kakor sem že prej omenil, bi talna voda, katero jezerska gladina vzdržuje vedno na gotovi višini, po vsej bližnji okolici jezera z njegovo izsušitvijo zelo padla. Posledica tega bi naravno bila, da bi prišla večina vodnjakov po gornjih vaseh ob vodo, vodnjake bi morali potem primerno poglobiti. Take slabe izkušnje so imeli pred par leti n. pr. tudi pri grunewaldskih jezerih poleg Berlina. Gladina teh jezerc je vsled velikanske množine vode, ki jo potrebuje cela vrsta tovarn in prekopov v okolici Charlottenburga, padla za 3—4 m,

polagoma se bodo ta plitva jezera popolnoma usušila: namesto zdravega, krepkega gozdnega zraka se je po teh krajih začel širiti dušljiv smrad gnijočih gob in razkrajajočega se rastlinja. V sredini jezer so se pokazale blatne sipine, ki jih bo polagoma pokrila vegetacija. Medtem pa tvori nebroj luž in močvirnih mlak pravo torišče kumarjev, brencljev in druge živali, tako da so začeli posestniki jezer premišljati o tem, kako vse to zasuti.

Ljudsko sporočilo pripoveduje o marsikakem jezeru, ki je stalo prejšnje čase tam, kjer se danes razprostirajo rodovitna polja in travniki. Tudi tektonični sestav okolice potrjuje v večini teh slučajev verjetnost obstoja takih jezer (n. pr. pri Kamniku, Strleku na Dolenskem, Jezerskem in Prevaljah na Koroškem, na Barju itd.), ki imajo večinoma svoj izvor v ledeni dobi, ko so veliki ledeniki izdolbli v dolinah globoke kotline, v katerih je pozneje zastajala voda in se na drugi strani nagrmadila velikanska množina peska, ki je zabranjevala rekam odtok (n. pr. na ljubljanskem Barju).

Valvasor nam pripoveduje v svoji knjigi (II, 150), da so kmetje v bližini njegovega gradu v Mediji po kratkem rovu izpustili malo jezerce za hribom, od katerega ni ostalo drugega nego globok ribnik. Pridobljeno zemljo pa so izpremenili v njive in travnike.

Istotam (II, 149) poroča naš kronist, da so bile ob Blejskem jezeru dobro obiskovane toplice, katere je pa ob njegovem času uničil takratni blejski oskrbnik Waidmannsdorf na ta način, da je z majhnim prekopom napeljal tja jezersko vodo. Storil pa je to po Valvasorjevem mnenju iz gole skoposti, da mu ni bilo treba pogoščati odlične gospóde in znancev, ki so se prihajali tjakaj kopat. Poznejše izvestilo (1730) skuša sicer to trpko ob-sodbo omiliti s tem, da kara ljubljansko plemstvo, ki da ni zahajalo na Bled toliko radi zdravja in božje poti, kot radi zabave, in odsvetuje zato zidavo posebnega kopališča.

Faraon.

France Bevk.

Blagor tebi, žena, ki boš rodila moža, kateri bo večji od kdaj rojenih mož in nas bo rešil bremen in sramote, ki je oskrunila naše duše in našo kri. Blagor tebi, žena, zakaj ljudstvo bo prihitelo od vseh strani in bo počoč himne padlo pred tvoje noge, poljubljalo prste tvojih rok in čistilo prsi in ustnice, ki so prepevale temu človeku. Ti boš največja od kdaj rojenih žen.

Strašno je hrepenenje po tem rojstvu, žena. V spanju trepečejo ustnice, v bolečini ga kličejo rane in umirajočim leži na obrazih. Žene bi ga v objemu ljubezni rade spočele, pa ne more biti spočet od moža naših dni. Ne, žena; mož, ki bi nas rešil, ne more biti spočet od moža, ki jih poznamo mi!

In vendar blagor tebi, žena, ki boš rodila tega moža; na naših ustnicah in na ustnicah naših otrok bo tvoje življenje vse večne čase.

Ali razumete moj jezik, trpeči ljudje? Če trpite v svojem srcu tisto, kar trpim jaz, ga morate razumeti.

Pravljica, ki vam jo pripovedujem, je pravljica resničnosti — vse naše življenje je pravljica. Zgodilo se je v času in prostoru, ki nima imena, zato, ker ga radi bridkosti ne more izgovoriti nobeno srce.

Tisti čas je živel človek, rojen iz neznane matere, ki se je nazival boga, ljudje pa so ga imenovali faraona, dasi je bil močnejši od kdaj živečih vladarjev, mogočnejši ko Ramzes sam. Modrijani so mu rekali smrt in sramota človeštva. Strašno dolgo je živel, ljudje so govorili, da nima rojstva, ne smrti. In vse svoje dolgo življenje se ni ganil s trona. Rekli so, da ima prečudne noge, ki jih ne sme pokazati, in da njegovo telo, zavito v rdeč plašč, ni telo človeka. Njegov kameniti obraz se vso dolgo dobo ni nikdar zganil v nasmeh. Govoril ni; kadar je česa želel, je zamahnil z okorno, mastno roko. Tri tisoč ljudi je prihitelo z oblačili, ki jih ni oblačil. Trideset tisoč ljudi je prinašalo jedi, ki jih ni pokusil, in jih zopet odnašalo. Tristo tisoč ljudi in še več mu je zidalo hiše in jih zopet razdiralo v zabavo. Pesnikov in mislecev ni trpel na dvoru, neme mumije so mu kratile čas.

Nepregledna množica ljudi mu je gradila piramido iz mrtvaških glav, višjo in širšo kot jo je imel Keops. To strašno bitje je torej vendar mislilo na smrt? Čakali so, da bo piramida dodelana in bo

umrl. Piramida je rastla, on ni umrl. Iz solz žen in sirot, ki so se strjale v bisere, so zidali sfingo, ki ni imela konca obsežnosti. Njegove vrtove in njive, obsežnejše od rodovitne Nilove doline, so gnojili in napajali s človeško krvjo. Kadar so podjarmljena ljudstva dvignila roke k molitvi, so verige prevpile zemljo. Kadar so se vrani usuli na trupla, so zatemnili sonce, taka gneča jih je bila.

Čez vseh pet delov sveta je romal njegov meč in moril prvorojence. Pobral je tudi drugorojence in vse do najmlajšega izmed mladeničev. Poslal je kužo, ki je pobirala starce in otroke, kobilice, ki so obrale sadeže zemlje. Vse brez jeze ali sovraštva v srcu, vse brez bridkosti — nihče ni mogel pregledati njegovega srca. Po vseh cerkvah mu je zvonilo, maše so se zanj darovale.

Bila je stiska po vsej zemlji, kot v Egiptu tisti čas, ko je Bog iztegnil roko in kaznoval zatiralce izvoljenega ljudstva. Groza po vseh petih delih sveta je bila tako velika, da so ljudje onemeli. Kadar so slišale matere njegovo ime, so zatrepetali otroci pod njih srcem. Nihče se mu ni upal pred kamenito obličje. Sovražili so ga, da so kleli še sonce, ki je sijalo nanje in nanj. Vendar so poljubljali jermene njegovih sandal, ostrino njegovega meča, kadar je hotel.

Groza me je, ko vam to pripovedujem, sram mi je prevzel dušo in mi spačil obraz. Povedal sem vse samo zato, da bi opisal grozo, ki je ni mogoče opisati.

Človeštvo je trepetalo že samo pod dihom njegovega imena in v svojem srcu sklenilo njegovo smrt. Te misli niso izrekli, toda dihala je iz sled-njega giba in pogleda; otroci, ki so prišli na svet, so jo prvo imeli v očeh, cvetlice so jo cvetele.

Ko ni več mogla ostati skrita, so sklenili, da stopijo pred kameniti obraz faraona in ga prosijo usmiljenja. Ni se pa našel niti eden v celi množici, ki bi se bil upal predenj, tak trepet je bil v vseh.

Žena pa, ki je imela otroka v naročju, je dvignila glas in rekla: »Izberimo najlepše in najmodrejše izmed mož in mladeničev. Ti naj stopijo predenj, padejo naj pred njegove noge in ga prosijo, pojejo mu in kličejo, govorijo naj mu v vseh besedah, ki jih zna človeštvo, da se nas usmili, zakaj naša telesa se bojijo roditi, naša ljubezen se že boji spočetja.«

In res so izbrali može in mladeniče, ki jih po lepoti in morem ničemu primerjati, ne cedri in ne čemu drugemu; vonjava njih duha je širila omamo.

Služabniki faraonovi so jih zvezali in šele pred njegovim obličjem razvezali njih roke. Tam so padali na kolena in na obraz, bñli s čelom ob tla in jecljali: »O faraon, gospod naš, o solnce!« Bil je molk kot pred stvarjenjem sveta. Faraonov obraz je bil kamenit, njegov pogled mrtev. Može in mladeniči pa so govorili:

»Studenci naše moči so izsušeni. Čas je, da se nas usmiliš, gospod! Naše roke so počitka željne!«

Faraonov kameniti pogled je strmel preko njih, nobena poteza na njegovem obrazu se ni zganila. Ali ne sliši ta silna zver?

»Zemlje ne napajajo več vode, ampak kri, sadeži zemlje ne zoré več v solncu, ampak v črni grozi, o faraon!«

Kot bi stali v palači, polni kamenitih kipov, se nihče ni zganil, ne faraon in ne njegovi služabniki. Še veliko reči so imeli poslanci na srcu, pa so zavpili, ko jih faraonovo mrtvo oko niti za trenutek ni ošinilo: »Ali nas čuješ, gospod? Reci, če nas slišiš!«

Mrtev obraz se ni zganil in poslanci so odšli. Žené in drugo ljudstvo jih je pričakalo, jih pozdravljalo z zelenjem in jim prepevaje sulo cvetic na pot. Poslanci pa so se ognili s cvetjem nasute poti, zakrili so si obraze in se molče zaprli v svoje hiše. In še tisto noč so bili pomorjeni v svojih hišah, na prsinh jim je bil vžgan faraonov pečat.

Ko se je poglela prva, največja groza, je dejal nekdo izmed starcev: »Pošljimo mater! Pošljimo najlepše, najrodovitnejše matere izmed žen! Povem vam: česar ne doseže nihče na svetu, to doseže mati; ona je najmočnejša v svoji ljubezni. Ob materah se bo moralo vžgati njegovo srce.«

Ko so stopile matere preden, je visela njegova glava v nedrju, kot bi spal.

»Ali si imel kdaj sina, veliki faraon in gospod? Če si ga imel kdaj, tedaj moraš vedeti, kaj je mati. Vsa velika piramida, ki jo zidaš, je ležala pod mojim srcem, od mene negovana. Kri, ki namaka tvoje njive, je tekla po mojem telesu. Jaz sem mati in za vsako kapljico prelite krvi trpim večnost trpljenja. Ali niso ogenj moje besede, da se ti ne pri-mejo srca? Ali naj ti zapojem pesem?«

Matere so govorile, kakor bi govorila ena sama. Faraon ni zganil sklonjene glave. Nato so matere zajokale z glasom, kot bi objokovalo milijon ljudi svoje gorje. Faraon pa je sijal mrzlo kot skala.

Nato so matere odšle, in ko so se vrnile k svojemu ljudstvu, da mu povedo, niso mogle govoriti ne resnice, ne laži; pred ljudmi so umrle.

Dolgo ni rekel nihče ničesar. Čez dolgo, predolgo je vstal glas, ki je postajal močnejši, močnejši: »Pošljimo otroke, najlepše, najnedolžnejše otroke preden. Nedolžnost ima večjo moč kot materinstvo in modrost. Če mu oni ne ganejo srca, ne gane mu ga nihče.«

Poslali so otroke. Niso jih naučili poprej besed, ki naj jih govorijo, zakaj govor, ki ga izmislijo otroci, je močnejši kot govor modrijanov.

Ko pa so čakali otrok, jih ni bilo nazaj. Vrgli so jih bili lačnim psom in nihče ni vedel, kako se je dovršilo. Očito je bilo samo to, da ni usmiljenja.

Velika žalost in strašen molk je zavladal po vseh delih sveta, prepojenih s povodnjimi krvi, tlakovanih s kostmi podjarmljenih ljudstev.

Ne življenje, ne trpljenje ni hotelo s človeštva. Iz molka se je dvignil starec, najstarejši izmed vseh, ki je bil slep, in je rekel: »Umoriti ga moramo!«

»Kdo naj ga umori, ko niti ne vemo, če je bil rojen? Saj ga ni mogoče ubiti, kakor ga sprostiti ni bilo mogoče,« je šumelo med ljudmi v šepetu.

Iz molka je zopet vstal starčev glas, katerega oči so hrepeneče iskale dneva. »Mogoče ga je ubiti! Ali ste ga že obsodili vsi? Ali je med nami mož, najlepši, najmodrejši, močnejši kot ljubezen matere, nedolžnejši kot oči otrok — najčistejši človek, da nas odreši?«

Molčali so in potem se je dvignil glas: »Žena bo morala roditi tega moža.«

Vsako žensko nedrje je tisti hip zahrepenelo. Pričakovanje je šlo preko zemlje, kot ga še ni bilo od začetka sveta. Žené, ki so bile noseče, so se veselile poroda. Srce človeka, ki je zagledal blagoslovljeno telo žene, je veselja poskočilo. Toda noben izmed rojenih ni bil tisti človek. Kje je mož, od katerega bi moral biti rojen tisti človek? Hrepenenje je ostalo hrepenenje. Ko so zagledali nosečo tujko, so šli za njo in je niso spustili izpred oči. Ta je prišla od daleč in bogve, če nam ni prinesla odrešenja. Novorojenček pa je bil kot drugi novorojenčki. Faraon, to najstrašnejše bitje od začetka sveta, pa je živel še vedno.

Blagor tebi, žena, ki boš rodila moža, ki bo večji od kdaj rojenih mož in nas bo rešil tega bremena in te sramote! Ljudstva vseh delov zemlje te bodo čistila in tvoje ime bo živelo na njih ustnah in na ustnah njih otrok vse čase. Jaz ti bom jecljal najlepšo svojo pesem. Blagor tebi, žena!

Rembrandt Harmensz van Rijn: Lastni portret.

Književnost.

Dr. Mihael Opeka: **Rimski verzji.** V Ljubljani. Založila Leonova družba. Tiskala Katoliška tiskarna.

Eden izmed najboljših učencev Simon Gregorčičeve šole — miselna lirika — je poleg Medveda: Opeka. Pa pesniški izraz je pri Opeki toplejši kakor pri Medvedu.

Domoljubje, bratoljubje, materina beseda, vera očetov, to so misli, ki so jim dali pesniško odelo Rimski verzji.

Pevčeva taka je nprav: nikomur srca ne zakriva,
strune dovolj govore, vanje izliva srcé — —

(Stran 15.)

Kar je izlito v teh Verzjih »v tistih časih, ko slovo jemala je mladost, je človeku in pesniku v čast. Ne vem, koliko mladeničev — ne glede na vojno — pohaja danes visoke šole z enakim idealnim stremljenjem kakor pevec Rimskih verzov.

Vse sem zapustil takrát in šel sem samoten na tuje,
ker sem ljubil srcno tebe, moj narod, moj dom!

(Stran 9.)

Knjiga obsega šestero kategorij: »Na tuji zemlji« — najlepša, »Dvoje pisem« — najintimnejša, »O Roma felix« — veličastna, »Sionski glasovi« — visokomiselna, »V Kampanji« in »Odmevi« — prav prijetno zveneča kategorija.

Ko listam in čitam »Na tuji zemlji«, mi ljubo zavzveni vespolno distihov, ki bi jih rad obnovil z jezikom in peresom, n. pr.:

Tvojemu práhu mirú v gomili pod rušo zeleno,
tvojemu dúhu, da zre z néba na srečni naš rod!

(Stran 11.)

Teci, te teci naprej, pozabnosti Letina reka —
z doma trpljenja celó drag je v tujini spomin!

(Stran 12.)

Kladvo udarja deset ... svetilka pojema, umira ...
zvezde neba se goste ... tiho je zunaj povsod — —

Z Bogom, pravilčni moj svet! Biló je. Nikoli več!
— Z Bogom!

Kakor polnočni je sen moja zbežala mladost ...

(Stran 14.)

Iz samopridja nikdar ne ljubi resnična ljubezen,
ljubi, ker čustve oblast srcu veleva takó.

Bratje, in to je dovolj — le ena še drami se misel:
svoje ljubiti in dom dostikrat tujci učé! (Stran 17.)

V dolu prijaznem pod njo smehlja se mi hiša med drevjem,
slamnat pokriva jo krov — ni me povedati sram —

(Stran 18.)

Čudna ljubezen zares — do rodnega doma ljubezen:
križem sveta se podaj, v prsih jo nosiš s seboj!

(Stran 19.)

»Glas moj okoren, sevé — a čakajte!« živo pristavi (dedek),
»čakajte, da vam povem, včasih kako sem jaz pel!« ...

(Stran 21.)

Tako nam je v Rimskih verzih povedal tudi Opeka, kako je včasih pel ... Prijetno je pel in dijaki smo ga radi poslušali, pa najsi je že prišel njegov glas od tega ali onega lista, bolj ali manj pritajen ...

Sedaj je utihnil. Le včasih se še oglosi — a bolj oficielno. In vendar: že to dejstvo, da je zbral svoje Rimse verzje:

Jaz iščem vas! — Nemara, bratje moji,
da tudi vi, po svetu razkropljeni,
še hranite ljubezen prvo meni
kot v tistih dneh ...

to dejstvo, pravim, priča, da v njem še živi ljubezen do poezije in lepe umetnosti. Morda poroče ob svojih zbranih Verzjih z Medvedom: »Jaz šele zdaj tudi čutim in vem, kaj naj oznanjajo in kako, in ostanem zvest sodelavec ...« (Stran 111.)

In če ne bi več prijel za strune, Rimski verzji vseeno ne bodo omemeli v slovenski literaturi. So nekaj samoraslega in po idejah visokega, kar ni brez globljih korenin.

A. M.

Alojzij Gradnik: **Padajoče zvezde.** V Ljubljani 1916. Izdala in založila »Omladina«. Tiskala Učiteljska tiskarna. Str. 100. — Gradnikova življenjska izpoved — in z njo začenja to svojo prvo zbirko — je ob kratkem taka: Bele zvezde mladosti so »popadale«, sedaj »hodi v mrak iz mraka«, edini cilj je še smrt: nekaj tolažbe je le v tem: kratka nit sem v dolgi vrvi (pravi malo nerodno), in »kjer se v vrvi ena nit konča, se samo z novo nitjo zavozla«. Torej znana filozofija življenja »brez zvezd«, sedaj trpko vdana v nesprenljivo realnost, drugič lenobno hrepenéča po belih zorah, ki jih »srce zábiti ne more«, in še drugič neznanško pohlepna po slasti, ki prehitro mineva: »Izskraj mi iz žil vso to besnečo kri, da ... ko življenje zajde, pri meni smrt ničesar več ne najdes«. V tem oziru nam torej nova zbirka ne prinaša nič novega, nič takega, česar bi pretekli rod ne bil prečustvoval in izpovedal. Pa tudi iz-

razv in oblika nista taka, da bi mogla kategorično zahtevati, naj knjiga izide; upravičujeta jo le za silo. V glavnem se ima, mislim, zahvaliti za svojo eksistenco aktualnim briškim, begunskim in podobnim motivom; brez njih bi bila videti precej revne vsebine in ne dovolj potrebna.

Najkrepkejše, najbolj resnične, dasi večkrat razbrzdano strastne so pesmi prvega dela, »Tristis amor« in »Pisma«. Tako na primer »Besede iz groba«:

Ze mesece sem tu na dnu te jame
črne. Kod, o, kod si hodil, dragi,
da nisi mislil več in nisi vedel zame?

Ves čas sem čakala te. Sneg me beli
pokril je. V mrzlih rokah so zveneli
mi tvoji nageljni. Potem močilo
deževje grob je moj, a ni te bilo.

In kedar so potem po dolgi zimi
semena klila, sem hotela z njimi
ven, ven, vsa trudna od pričakovanja.

Zdaj prišel si, ko zopet pomlad sanja,
in spet gorijo tiste zvezde zlate,
ki so sijale v oni sladki noči.
Saj nisem, dragi, nisem huda náte,
in vse, prav vse odpuščam ti. Ne joči.

Tudi »Psmi starega begunca« zavzame semintja pristno, prisrčno, na primer tretja, in še nekatere druge. Premnože pa so v bistvu vendar samo naloga, delo, dejanje literarne volje in umske kombinacije, ki poišče predmetom literarnega izraza, a ne more povzeti njih duševne vsebine; Gradniku večkrat zadošča, da najde za pojav ali dogodek umsko paralelo in da to kombinacijo obdela kot pesem (»Jesensko solnce«, »Mors victrix«, »Pozna jesen«, »Oljčni gaj« in druge).

Nekatere pesmi so metrično trde (»O ti poljana, smrti izročena — podobna si ti stari kurtizani«), nekatere izrazno pomanjkljive (»Ljubav gori mi do te vboge zemlje, — in kedar misel nate mi odjemlje — vse druge misli...«, »Smrt njena za nas — bila vse leto je čakana sreča«, »Ko se smrtna toča zbira — in žvižgajoča gola stebila pušča«), ognitni bi se bilo treba tudi slovniški hibi: »Vprašujem te, kar nisem vpraševal — nikogar še«.

Posebnost Gradnikove verifikacije je, da z verzi trga stavke — pač zaradi rime — tudi tam, kjer je tako nastali naravni premor ob koncu verzov nasproten logičnemu zmislu stavka. Ker ta forma ni notranje upravičena — naravneje je, rimati sredi verzov, nego videzu rime žrtvovati logiko ritma — more veljati le kot izjemna olajšava, ne kot pravilo. Izidor Cankar.

Iz moje celice. M. Elizabetha, O. S. Urs. Ljubljana, 1916. Natisnila Katoliška tiskarna. Založil uršulinski samostan. Str. 163. — Žena, ki je napisala te pesmi, čuvstvuje tako:

Ko prilivam svojim cvetkam,
ljubi Jezus, mislim nate;
s srcem vdanim in hvaležnim
jih gojim in čuvam zate.

Ti preprosti, v svoji iskrenosti tako naravni verzi so značilni za M. Elizabetho, za njeno pesniško delo: za

krog njenih predstav in njih vsebino. Kadar pesni, so nje misli polne cvetličnega vonja in ljubezni božje. Skoro ničesar drugega ni v njih, ne drugih predmetov, ne drugih misli. Ljubezen božja se včasih razplamti do prave mistične strasti:

Noči so to, noči ljubezni vroče,
srce ob Srcu, o, kaj vse pove!
Sladkost najslajšo tja vložiti sme,
razkriti vsako bol in rane žgoče.
Noči so to, ko duša le uživa,
ko tiho sluti, kakšno je nebo,
ko zemlje več ne vidi, ve le to,
da Jezusov pogled na nji počiva.

Evharistične pesmi — najboljše iz vse zbirke — so vsebinsko večinoma tako resnične, da se ji besede tvorijo same od sebe, da lete brzokrile skoro brez retoričnega balasta k cilju hrepenjenja. V noči čaka jutra in jutranjega svetega obhajila:

Zato le hitro, zvezde ve žareče,
izginite raz kupolo nebes!
Prevozi urno, biserna kraljica,
skrivnostno pot do jutranjih zaves.
Udarjaj, kladivo, ob bron v zvoniku,
oznani skoraj novi dan iz lin,
pokličti zarjo izza gro visokih,
pokličti mlado jutro iz globin!

In kadar pride jutro:

Najlepši trenutki, o, to so pač tisti,
ko z Jezusom vračam se sklenjenj rok,
ko gledam in molim in ljubim le njega,
ko čutim le eno: da z mano je Bog.

Vendar bi se komaj našla v zbirki pesem, da bi bila vsa dobra, kakršna je. Večkrat se pesnici zgodi, da pokvari pesem, ki bi bila sama po sebi zaokrožena, z didaktično-deklamacijskim koncem, verzov maši mnogokrat z nepotrebnimi besedami in kitice z neorganičnimi verzi, ne najde vedno prvega, neposrednega izraza in si pomaga z abstrakti in simboličnimi rekviziti, kjer bi bila potrebna gola stvarnost, je včasih votlo patetična. Jezusu pravi n. pr.:

Odkar prinesel si nebo,
besede reklet krasne,
kako so strune jasne!

Ali ne zveni kakor profanacija, če Kristusove besede imenuje »krasne«? Verzi cerkvene in ascetične frazeologije se še ni znala popolnoma rešiti — in to je velika nevarnost za religiozno pesem. Tudi opisuje samo eno stran religiozne doživljanja, zato se ni čuditi, da se istovrstni motivi kupičijo in da preide mogoče pesem v deklamacijo. Izidor Cankar.

»Hrvatska škola 1916.« — Uredila Josip Bačić in dr. Stojan Brajša. Izdalo: Katoličko učiteljsko društvo za Istru »Hrvatska škola« u Pazinu. Tiskala Katoliška tiskarna v Ljubljani. 216 str. Cena 3 K 90 v pri »Tiskovnem društvu« v Pazinu. — To je vojni zbornik učiteljskega glasila »H. Š.«, katero za časa vojne ne more izhajati. Zbornik je izšel s pomočjo kat. istrskih visokošolcev. Strogo literarno oceno bi bilo težko pisati, po-

seбно o leposlovnih sestavkih; med talentom in udejstvom preračunavanja je mogočen prepad in počemo si delati praznih iluzij. Vendar se je marsikatero pero v zborniku povzpelo nad nivo, ki ga navadno označujemo z besedo »čeden«. Kar nas navdaja s spoštovanjem, je resnost, ki je v teh ljudeh. Narodni in verski princip sta poudarjena najmočneje. Misli so polne načrtov za gradnjo bodočnosti, prepričanja in volje do dela za močno narodovo kulturo, ki usposobi tudi male narode, da so veliki. »Jednoga Smetanu trebali bismo i mi Hrvati. ...Kada bi Hrvati imali jedan bogato ilustrovani umjetnički list, koji bi donosio ne samo reprodukcije umjetničkih slika, nego i sistematski obradjene članke o slikarstvu, kako to n. pr. donosi slovenski »Dom in Svet« — na taj bi se način obrazovao ukus publike i ona bi počela kupovati umjesto loših dućanskih slika umjetničke slike...« (V spisu »Kod Saše Santela« od prof. Vaca.) Take misli same so že pozitivno delo. — Jakševe pesmi so dobre, sploh je opaziti v vseh pesmih († Vjekoslav Brajan: »Bojnik« in »Pjesma pregaranja« ter Ypsilon: »Ko gledam...«) trdno idejo v krepljive oblike, četudi ni vsak verz popolnoma posrečen. Dve crtici Adolfe S(imsič), »Daj miru!« in »Vidina kazen« — prva polna čuvstva, druga tople prisrčnosti, se ne zdita začetniški — kdor je napisal tako lepe stavke in partije, kakršne so vmes, bo napisal tudi še kaj boljšega. Isto velja o Štefki L(eban), ki ima že precej rutine, le snov — »Jedan dan u Gorici za rata« — ni za leposlovnih spis srečno izbrana, a je opis neprimerno boljši, nego so tisti, ki jih beremo dan za dnem. »Pestra narodnostna slika itd.« od dr. Tula, »Iz pisma mladoga učitelja« in »Ratne crtice sa sela« so stvari, ki bodo morda zanimale ta hip, a gredo s silno naglico mimo nas. Dragocenejši kot leposlovnih, je gotovo znanstveni del, ki bo dobrodošel marsikomu še pozneje. Ni prostora, da bi omenil vsak članek posebej. Zanimala bosta spisa Vrlinov, Volčić (Slovenec) o Istri u »Novicama« in A. K., Slovenci v Istri. Dalje so zanimivi članki: Jakša: Narodna duša za vrijeme rata, F. Žic: Staslovska akademija u Krku, dr. Stojan Brajša: Prinosi za poznavanje Dobrašine dobe, L. Sloković: Narodne poslovice i izrazi iz Sv. Petra u Šumi, F. Žic: Fraze i poslovice, A. Kalac: Neka pisma Volčiću. To je gradivo znanstvene vrednosti. Za danes zelo zanimiv in na prvem mestu je članek: »Rat u svijetlu kat. moralke«. Številni so še pedagoški članki in razna šolska poročila. Dopisi in Listek zaključujejo to po vsebini bogato knjigo. Spreddaj ima sliko pokojnega učitelja Vjekoslava Brajana.

France Bevk.

Glasba.

Mozartov Requiem smo slišali dne 13. februarja t. l. v franciškanki cerkvi. Proizvajala ga je »Glasbena Matica« s sodelovanjem godbe kr. hrvatskih domobrancev iz Zagreba. Na orglah je spremljal g. Stanko Premrl, ki je po želji artistskega vodstva napravil tudi umetniško lepe, toda celotnemu vtisu brezkoristne pred- in medigre. Kot solisti so nastopili: g. Križaj s svojim izdatnim basom in globokim uživiljem v skladbo, gospa Lovšetova s svojim mehkim, ne velikim, pa tem bolj lahkim in zvonkim sopranom, gđna Sadarjeva z obsežnim altom nenavadno

temnega kolorita. Ko se izvije sponam, ki ji glas še oklepajo, in si pribori tisto lahkoto v predavanju, kot smo jo občudovali pri gospe Lovšetovi, bo to alt ne tako pogostnih lastnosti. G. Kováč je od zadnjih tudi napredoval, dasi glasu do željene zaokroženosti še ni izenačil. Requiem je mnogo močnejše učinkoval, kot pred letom v Unionovi dvorani. Vzroki bodo tile: predvsem močnejše orglje namesto harmonija, dalje veliko boljši orkester, ki se ni nikoli silil v osprejde, in navsezadnje tudi drugačnja, boljša akustika in tako malo pripomoga do sijajnega uspeha, ki ga je kalil samo neznosen prepah, da smo ga še tedne po kosteh nosili.

To o koncertu. Pa še eno o koncertu v cerkvi. Stalni »Dom in Svetov« referent je poročevalcu za ta slučaj naročil, naj pove, da bi sv. R. Telesa ne bilo treba iz cerkve umakati. — Res je. Omikani ljudje naj se, kamor pridejo, vedo kraju primerno dostojno vesti: če pridejo v posvečeno cerkev, kjer Bog prebiva, naj se tega zavedajo, ali vsaj ne žalijo naj ne tistih, ki jim je cerkev s skrivnostnim tabernakelnom najsvetejši kraj na zemlji.

Poročevalcu samemu pa se zdi, da koncert v cerkvi brez vsake zveze z liturgijo pravzaprav ni stvar, ki bi bila posnemajna vredna. Če ni nobenega cerkvenega dejanja zraven in če se mora še sv. R. T. umekniti, da se more občinstvo čisto neženerano vesti v božji hiši, se zdi, kakor da se je cerkev izpremenila v prostor za zabavo, čeprav plemenito, pa je vendarle in prvi vrsti užitek, ne verskega, ampak umetniškega značaja. Če se torej tudi taka obsežnejša umetnina proizvajava v cerkvi, naj se proizvajava v zvezi z liturgijo, ker le tako umetnina, za liturgijo pisana, oživi in jo tako doživimo, kakršno je umetnik ustvaril. Razmerje se mi zdi, kakor n. pr. med oltarjem v cerkvi ali v muzeju. Requiem torej pri vsaj slovensi pontifikalni črni maši z veliko asistenco.

Kadar pa se v cerkvi proizvajajo dela, ki niso v nujni zvezi z liturgičnim dejanjem, takrat naj se pa vsaj nazadnje sklene z liturgičnim dejanjem, recimo z blagoslovom s presv. R. Telesom. Cela stvar bi dobila na tak način cerkvi primerno, pravo lice. Če se pa vse odstrani, kar bi nas moglo in moralo spominjati na cerkev kot liturgičen kraj, potem se zdi cerkev le še sredstvo, da se pridobi nekaj denarja; čeprav je ta odločen dobrodelnim namenom, se vendar vthotaplja vsaj oddajna podobnost s tem, o čemer piše sv. Janez (2, 12) in sv. Luka (19, 45). Res, da Requiem n. pr. tudi brez liturgije učinkuje in je kot umetnina sijajno učinkoval; toda čuvstvom, ki jih glasba rodi, se lahko različna vsebina daje. Ni nujno, da morajo biti ravno religiozna. V zvezi z liturgijo se ta namen gotovo lažje doseže, ker ga liturgija sama sila do zunanega miru, ta pa je prvi pogoj notranje zbranosti.

Sploh pa vnovič: orglje v Unionovo dvorano, da se bodo mogli vsakršni koncerti v njej vršiti, in ne bo treba — ker koncertna dvorana nima orgelj — cerkvá v ta namen rekvirirati.

Dr. Fr. Kimovec.

Matični koncerti 14., 15. in 16. februarja 1917. Matičnih koncertov, pri katerih se je kot glavna skladba izvajala P. Hugolin Sattnerjeva »Soči«,

kantata za soli, mešani zbor in veliki orkester, smo težko pričakovali: predvsem z ozirom na obsežno novo in hkrati aktualno glasbeno delo domačega skladatelja-mojstra, kakor tudi zato, ker so se koncerti vsled nemišljenih ovir za en teden zakasnil.

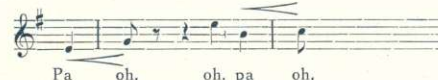
Sattnerjeva »Soči« nadaljuje vrsto njegovih večjih glasbenih del: »Jejtejeva prisega«, oratorij »Vnebovzvetje blažene Device Marije«, kantata »Olkji«, ter v marsičem prekaša prejšnja dela. Kot posebna vrлина te skladbe se nam je takoj razodela izvrstna, tehnično visoko stoječa in živobarvna instrumentacija. Že uvod sam, v katerem skladatelj slika izvir, šumljanje in sploh tek Soče, najprej vesel in legak med tolimskimi gorami, potem žalosten in počasen po goriški ravnini, se razvija kot lepa, pestra simfonična slika. Istotako pozneje, nekako v drugem delu skladbe, ko je govor o viharju, groznem in strašnem. Tudi tukaj nastopa orkester izredno značilno in učinkujoče. Sploh treba poudariti, da tvori orkester v tej Sattnerjevi skladbi zelo važen faktor, osvetljuje vsakokratni položaj in tudi pogodi primerno občutje.

A končno je pri kantati vendar le vokalni del jedro. Tudi v »Soči« ima veliko vlogo. Uporabljen je mešani zbor in štirje solisti. Sattnerju, ki je ustvaril že nešteto lepih, pevnih cerkvenih in svetnih zborovih skladb, so se tudi v »Soči« zborove partije krasno posečile. Zbori so krepki, izvečine lapidarni, pogosto tematično zasnovani in dokaj modernega lica. Kot posebno značilne domisleke v zboru omenjam sledeče:!

Po altovskem samospěvu

kateri motiv bi se smel razviti celo v daljši fugiran stavek, mağari v fugo, prejšnje štiri takte homofonije bi pa lahko pogrešali.

Zadnja tema je zelo dobro izpeljana ter izdani v veledramatičen klic:

¹ Citiram po rokopisni partituri, ki mi jo je g. skladatelj blagohotno prepustil v pregled.

Silno dramatično, morda še bolj kot ravnokar omenjeno zborovo mesto, učinkuje nekoliko preje se nahajajoči »passus« v basih brez vsakega spremljanja:

Med samospěvi se odlikujeta altovski in basovski »A ko priderè na ravnine...«, ki sta prava bisera kantate. Altovski, bolje mezzosopranski, ker seže do fis", je kar moč gorko občuten ter enotno zložen. Basovski je resen, enako ali pa še bolj topel kot prejšnji; izraziti po ponavljajočih se padcih v kvarti, v značajni zares slovanski. Končni basovski samospěv je veličastno dramatičen. Sopranski je v prvi polovici zelo markanten, pozneje pa nekoliko preveč razkosan. Tudi tenorski je bolj razdrobljen kot enoten: izpočetka mehak, v sredi nekoliko recitativen, potem zopet prikupljivo melodičen, na koncu nekoliko patetičen.

Nekateri tehnični nedostatki dela kot takega, ki mu celotne vrednosti sigurno ne manjšajo, a pazljivega poslušalca vendarle kolikortoliko motijo, bi bili sledeči. Orkestralni uvod je brezdvomno predlog; predlog zato, ker ima pravzaprav namen, uvesti zbor, a ga ravno vsled svoje dolgoti slabo uvede. Uvodna glasba bi nas morala pripraviti na navdušeno razpoloženje zbora, ki bo zdaj zdaj pozdravil Sočo: »Krasnà si, bistra hči planin!« Toda predlog uvod, ki se proti koncu enkrat celo ustavi, potem pa iznova začne praviti to, kar je pravil začetkoma, nas nekako razočara, skoro vznejevolji. Ta tehnični pogrešek bi se dal popraviti na dva načina: ali tako, da se cel uvod primerno skrajša, ali pa, da ga skladatelj preuredi v samostojno overture, oziroma samostojen simfoničen stavek. — Konec kantate, ki nepričakovano prinese začetni motiv naše cesarske himne in izzvenja v mirem pp, se mi zdi nespreten in le škoduje učinku skladbe. Motiv, s katerim sopran v zboru konča: »ter tuje, zemlje lačne, vtópi na dno razpenjenih valov« v kvinti navzdol, in ki ga koj nato povzamejo pozavne, ta bi — dosledno do konca izrabljen — napravil neprimerno večji vtis in zares krepak sklep. — Začetni motiv iz orkestralnega uvoda

naj bi se tudi pozneje tekom skladbe še kdaj prikazal, morda pri nastopu sopranskega samospěva. Istotako prvi stranski motiv v uvodu, ki ga v kratki epizodi prinese najprej rog, potem trobenta, potem prva violina

in hkrati nekatera lesna pihala, bi smel ohraniti v nadaljnjem razvoju skladbe večjo vlogo, tako kot je n. pr. dobro uporabljen drugi stranski motiv v sporednih tercah pozneje pri nastopu basovskega samospeva. — Stirje solisti, od katerih je edino bas večkrat zaposlen, ostali pa le po enkrat, so vseskojo odveč. A če so že enkrat tu, naj imajo kaj dela! Vsaj v enem kvartetu, proti koncu kje, naj bi še nastopili. Zadostovala bi pa dva solista čežincez.

Izvajanje kantate pod vodstvom gosp. koncertnega vodje Mateja Hubada je bilo za sedanje neugodne razmere, če pomislimo, da je bilo mogoče imeti s celim aparatom samo eno skušnjo, primeroma jako dobro. Reči pa moram, da je kantata bodisi sama kot taka, bodisi z ozirom na izvajanje napravila na občinstvo drugi večer veliko ugodnejši vtis kot prvi večer. Sploh je bil koncert drugi večer — tako se splošno sodi — najlepši. Pevski zbor »Glásbene Matice« je skladbo temeljito naštudiral in jo popolnoma obvladal. Orkester kraljeve hrvatske domobranske glasbe iz Zagreba je bil eden najboljših, kar jih je v zadnjih sezonah sodelovalo pri matičnih koncertih.

Kot solisti so sodelovali in pripomogli do lepega uspeha: gospa Pavla Lovšetova iz Novega mesta (sopran), gospodična Jelica Sadar (alt), g. Leopold Kovač (tenor) in g. operni pevec Josip Križaj iz Zagreba (bas), kot solistinja na harfi gospodična Alojzija Holubova iz Zagreba. Gđna Sadarjeva se je pri teh koncertih širšemu občinstvu prvič predstavila in se nadejamo dobiti v njej polagoma prav izborno domačo moč. Ostali pevski solisti so nam ljubi znanci že od prej. Izmed njih je imel največ prilike pokazati svoje zmožnosti g. Križaj, ki nas je v resnici močno zadovoljil.

Ostale skladbe, ki so se izvajale pri omenjenih treh koncertih, so bile: S. Handova »Svečana hrvatska overtura« za orkester, Chopinova »Poloneza«, Lisztova »Parafraza Verdijeve opere Rigoletto« in istega skladatelja »Tarrantella Napoli« za klavir, moja »Kranjska zopet z Avstrijo« (1813—1913) za mešani zbor, bariton in orkester, dr. A. Schwabova »Zlata kanglica« za sopran, mešani zbor in orkester ter A. Dvořakov 149. psalm »Nova pesem Stvarnika proslavi« za mešani zbor in orkester.

Handova overtura je pravzaprav spretno zložen in lepo instrumentiran venček raznih hrvatskih, resnobnih in veselih popevk in se konča z dobro uvedeno in do velikega viška izpeljano himno »Lepa naša domovina«. Orkester jo je vsakikrat precizno izvajal pod vodstvom svojega kapelnika g. Ivana Muhvića. V klavirskih skladbah je gostoval g. Dragotin Simon iz Zagreba ter nam s svojo tehnično dovršeno in z bogatim notranjim čuvstvomjenjem prepojeno igro nudil izredne glasbene užitke. Tudi ostale skladbe za zbor in orkester: moja, dr. Schwabova in dr. Dvořakova so bodisi kot nekaj okvir Sattnerjevi »Soči«, bodisi vsaka zase po svoje pomagale izpopolniti in povečati sijaj koncertov.

Ondričkov koncert. C. in kr. avstrijskega komornega virtuozu Frana Ondrička smo po daljšem

presledku zopet slišali in uživali v Ljubljani v koncertu 25. januarja 1917.

Ko je Ondriček že pred več desetletji kot violinski virtuos nastopal, ni še imel kaj prida tekmecev. Polagoma se jih je nabralo precejšnje število, celo med njegovimi rojaki Čehi so se pojavili nekateri: Kocian, Kubelik. In začelo se nam je zadnji čas zdeti, da utegne zvezda Ondričkove slave vsled tega kolikortoliko zatemneti. Toda ne. Kajti ko smo po mnogih koncertih drugih violinskih virtuozov slišali zopet Ondrička, smo spoznali, kako v vsakem oziru dovršena, zrela, umerjena, naravnost klasična je ravno njegova igra.

V Mendelssohnovem koncertu za gosli v E-molu, ki ga je izvajal kot prvo točko svojega samostojnega koncerta, se nam je mojster v prvem stavku zdel sicer nekam hladen; koj v drugem, pevem in v glasbenem oziru izredno izrazitem stavku pa so mehki, topli glasovi, prihajajoči iz njegovega dragoceneega instrumenta, vzbujali tudi v nas že gorko življenje in sočutenje. Z veliko bravuro je sledil potem še tretji, sila težki, gibčni stavek. V Bachovi mirni, kontrapunktično zasnovani ariji smo se čutili v cerkvi: zakaj neka sveta tišina, resnoba in hkrati blaženost nas je objemala od prvega do zadnjega takta te skladbe. V Wieniavskega »Rondo scherzoso« pa so švigale iskre, šumelo in kipeljo je veselja in smeha. Blažilo nas je božal Chopinov Nocturno, vseskoz plemeniti kakor Chopinova glasba sploh. V lastni prirreditvi Smetanove polke iz opere »Prodana nevesta« in v lastni daljši skladbi: »Češki rapsodiji«, zanimivi po samoraslih slovanskih ritmi in po lepo uporabljenih čeških motivih, zlasti Skroupove znane pesmi »Kje dom je moj?«, je mojster Ondriček odprl kot za slovo še enkrat celo zakladnico svojega bogatega, občudovanja vrednega tehniškega znanja in globokega glasbenega umevanja ter briljantno zaključil svoj izbrani spored. — Tudi v namečkih je bil radodaren. — In še eno besedo o njegovem igranju. V posebno hvalo mu moramo šteti zlasti to, da izvajlja iz violine tone tudi v najvišjih in najbolj kočljivih legah ne le kar moč čisto, ampak tudi polno, krepko, široko kot morda ne kmalu kateri drugi.

Njegov mladi spremljevalec na klavirju, gospod Polgath, je po poklicu pravzaprav violinist, in sicer Ondričkov učenec. Je pa hkrati tudi kot pianist kar dober in vrlj poraben. Mojster Ondriček se nikakor ni zmotil v presoji njegovih pianistovskih in splošnoglasbenih zmožnosti, ki si ga je vsled izgube v vojski padlega prejšnjega stalnega spremljevalca izbral sedaj za pomočnika na svojih umetniških potovanjih.

Stanko Premrl.

To in ono.

Anarhija v slovenski pisavi.

Nekaj let že opazujemo nekateri, ki še malo slovensko znamo, kakó se naš jezik po časnikih in knjigah neusmiljeno pači. Le predolgo smo molčali. Pričakovali smo, da se bo oglasil kak bolj poklican mož za to. Mi namreč, ki s tem pačenjem nismo zadovoljni, nismo jezikoslovci po poklicu. Jezik nam ni predmet raziskovanja, pač pa ga ljubimo. Oteli smo si iz prejšnjih in tem

oziru boljših časov še nekaj pristne, poštene slovenščine. Prinesli smo jo iz domače hiše, opilili pa jo pri profesorjih, ki so še sami slovensko znali...

Bolj kot mi bi bili poklicani govoriti o tem drugič, ki so jezikoslovje na vseučilišču študirali, ki o tem po šolah predavajo in so za to nameščeni. Želeli bi, da bi se kdo od njih oglasil za čistost slovenščine; ker se pa nikdo ne zgane, se moramo mi lajiki. Pa zdi se, da nekateri teh mož niti sami slovensko več ne znajo. Vsaj dijaki, ki prihajajo zdaj iz šol — gimnazije in vseučilišča — ne znajo več slovensko.

Če kak izobraženec pri nas ne zna nemško, če bi le kak nemški člen napačno rabil — kolika sramota! Izobražen hoče biti, pa nemško ne zna! — Slovenščine mu pa ni treba znati; to lahko lomi in pači, kakor mu drago, pa je vendar vse prav.

Seveda je temu nekaj krivo to, ker naš jezik še ni docela ustaljen, ker se šele razvija in se oblike še spreminjajo; marsikaka stvar je še sporna.

Pa take prepore »napake« se že odpuste. Drugače pa je z resničnimi napakami, o katerih ni nobene spora med ljudmi, ki slovensko res znajo. In tudi take se delajo — na kupe.

Sicer strokovnjak dr. Breznik zastopa načelo, da jezik — vkolikor se spreminja — delajo pisatelji. Kakor ti pišejo in kar se vsled njih pisanja »prime«, kar pride v navado, to je prav. Nečemo preiskovati, če je to načelo pravo ali ne. Recimo, da je. Čeprav pa se pisateljem prizna ta privilegij, pa vendar ne gre, da bi ljudje, ki slovenščine ne znajo in v tem svojem neznanju delajo napake, smeli nemoteno vpeljavati svojo novo slovenščino. Proti takemu »jezikoslovstvu« bomo morali vedno ugovarjati.

Čuditi pa se je, kakor rečeno, tistim, katerih poklic je, skrbeti za pravilnost in lepoto jezika, da tako mirno in molče gledajo, kakó se naša materinščina že več kot eno desetletje grdo kvari. — E dini dr. Tomišek se je enkrat oglasil proti temu — pa plevel na naši jezikoslovni njivi je že takó vse prerasel, da je bil njegov trud zastoj; njegova beseda se je razgubila brez uspeha. Sploh bo ta plevel zelo težko izruvat, ker smo ga predolgo trpeli.

Tisti, ki imajo največ zaslug za pačenje slovenščine, so seveda časniki. To so možje, kateri sploh bijejo takt in dajejo ton vsej naši javnosti. Če se namreč ti gospodje med seboj zmerjajo in sovražijo, se moramo zmerjati in sovražiti vsi, če ne, nismo »zanesljivci«. In ti delajo tudi naš jezik. Kakšna slovenščina se piše v teh listih! In to berejo dan za dnem vsi izobraženci — ne le brez ugovora, ampak uče se celo tam.

Kaki puristi so bili mnogi za naših mladih dni! Kakor smo bili časih preroči puristi, takó smo danes preveč površni. Nič ne pazi na besede, zapiši, kakor se ti zdi, samó »da se t e razume«!

S tem smo prišli do prve, glavne, najbolj razširjene in najbolj grde napake.

Ta napaka je prešla iz časnikov in knjig tudi že med ljudstvo. Ni davno, kar sem slišal reči nekega moža: »Predsečnika se mora voliti!« Teža dobri mož — kmetiški župan — nima od doma; ta ni zrasla na domačem zelniku; tega se je naučil od naših perenikov, in mož hoče pokazati, da bere, da se je nekaj — naučil!

Stari profesorji — v mislih imam posebno profesorja Marna — so nas učili drugače: Pisatelj naj hodi k ljudstvu v šolo! Poslušaj naj, kakó kmet govori, kako krepko in lepó pove, kar misli! Tam je glavni vir prave slovenščine. — In mi smo dobremu Marnu verjeli, prav dali in nategovali ušesa, ko smo govorili z modrimi možakarji v irhastih hlačah — ali, irhaste hlače in domači, častiti obriti obrazi naših očancev, kam ste zginili! — in pomežikovali smo drug drugemu, češ, ali si ga slišal?

In gotovo! Od narodovega jezika se ne smemo oddaljiti. Pisatelji nam lahko predpisujejo, ali bomo pisali »dobriga« ali »dobrega«, »človekam« ali »človekom«; tega pa pisatelji nimajo pravice uvajati, kar je ljudskemu jeziku popolnoma tuje ali ž njim naravnost navzkriž.

Splošno se zdaj pri nas toži, da naši mladi inteligentje ne znajo več dobro nemško in zato da morajo srednje šole ostati kolikortoliko nemške. Tukaj ni kraj in čas za to, da bi preiskovali, koliko je ta tožba in ta zahteva upravičena. Meni se zdi, da neznanja nemščine ni krivo to, da so šole same na sebi premalo nemške, ampak to, ker nemščino — kakor tudi druge predmete — preveč »po šolsko« učé. Kakor birokrat veliko piše, pa malo naredi, tako tudi po šolah veliko učé, napredek pa je v nekaterih rečeh zelo počasen. Dijak se v osmih letih ne nauči nemščine — kuharica in hišna se je pa naučila v pol leta. Kakó je vendar to?!

Pa to je bil pravzaprav skok na stran. Torej naši inteligentje ne znajo več nemško. Toliko pa vendar znajo, da slovenščino po nemščini obračajo, da nemške fraze in rekla v slovenščino zanašajo. Skoro vse papake v slovenščini prihajajo namreč odtod, ker slovenščino natezajo na nemško motovilo.

Ravnokar sem čital lep članek, namenjen javnosti. Kar — beroč — naletim na stavek: »Nimam veselja za take reči, boš rekel. O, za koliko reči se nima veselja!« »Se nima veselja dr. Mož, ki je to-le pisal, je doma v selških hribih. Tam gori gotovo ni nikoli slišal, da »se nima veselja«. To je pobral na šolskih klopeh; ali če ni sam pobral, so pobrali drugi in on se od njih pohujšal.

Glavna in za poštena slovenska ušesa strahovito kričeča napaka je torej to, kar se uganja zdaj s »e«: »Hišo se je kupilo; psa se je ukenilo; tatu se je ujelo in se ga je zaprlo; za to se nima veselja; išče se Uršo Plut.« Zoper to Uršo, ki se jo išče, se je boril že dr. Tomišek; a ni nič opravil, Uršo se še zmerom išče.

»Tatu se je ukenilo.« Kdo na vsem Sloveskem vendar tako govori? Pred dvajsetimi leti te spake še nismo poznali; zanesli so ta bacil med nas slovenščine neveščih žurnalisti in razpasel se je res v pravo kugo. Teža »se«, »se ga«, »se jih« zdaj mrgoli po naših političnih listih, zašel je pa semtertja tudi že v leposlovje in v knjige, in kajpada pri nas zdaj tudi vsak že takó govori, kdor hoče veljati za »izobraženega«, in, kakor rečeno, tudi »razboriti« kmetiški župani in drugi »boljši« ljudje pri nas s tem razkazujejo, da so se že naučili pošteno slovensko govorico pačiti.

Odkod tedaj ta napaka?

Inteligentje naši imajo to iz nemščine. Ta »se« je nemški »man«, ki se rabi kot nekaj samostavnik. M a n hat das Haus gekauft; m a n hat den Dieb eingesperrt; m a n hat keine Freude dazu; m a n sucht die Urša (acc.) Plut.

Kakó se ta »man« sloveni? Začnimo torej abc slovenščine!

Napačno: Hišo se je kupilo. (V tem stavku manjka pravega subjekta; subjekt hoče biti »se« — man.) Prav: Hiša se je kupila. Tudi: Hiša je bila kupljena. Najbolj prav: Hišo so kupili, oziroma: Hišo smo kupili.

Išče se Uršo Plut — napačno. Prav: Išče se Urša Plut, ali: Iščejo Uršo Plut.

Za koliko reči se nima veselja — napačno. Prav: Za koliko reči nimaš veselja, ali nimate veselja, ali: Za koliko reči človek nima veselja. Ta-le »človek« je časih pravilno poslovenjeni nemški »man«. — Man muš mit wenig zufrieden sein: Človek mora biti zadovoljen z malim. A ta pristno slovenski »človek« je že skoro popolnoma izpodrinjen z nesrečnim »se«.

Mora se ga (jih) izvoliti — napačno. Prav: Mora se izvoliti; morajo se izvoliti, ali: Moramo, morate, morajo ga (jih) izvoliti; ali tudi: Treba ga je izvoliti.

Pijanca se mora izogniti — napačno. Prav: Pijanca se moraš izogniti. (Pijanca se je treba izogniti.)

Pa naj se kupi hišo, če se jo more — napačno, grdo! Prav in lepo: Pa kupi hišo, če jo moreš! — Tudi ta-le pristno domača in lepo se glaseča »druga oseba« je v pismenem jeziku že skoro čisto izginila.

V nikalnih stavkih delajo še drugo grdo napako. Slišasi so namreč zvoniti, da mora biti v nikalnih stavkih nekje namesto akuzativa genitiv. Torej namesto: Hišo ne moremo kupiti — pravilno: Hiše ne moremo kupiti. Pa ravno na to zahtevo pogostokrat pozabljajo tam, kjer je na mestu. — Nasproti pa rabijo večkrat genitiv tam, kjer ne sme biti, n. pr. Hiše se ne more kupiti. Tatu se ni moglo ujeti. Poslanca se ni moglo izvoliti. To je vse napačno, dasi take kričaje napačne in grde stavke beremo zdaj na dan. — Zakaj je to napačno? V nikalnem stavku stopi le objekt v genitiv, ne subjekt. Trdilni stavek se glasi: Hiša (ne hišo!) se more kupiti; torej se bo nikalni stavek glasil: Hiša (ne hiše!) se ne more kupiti, ker je »hiša« tudi v tem stavku subjekt, ne objekt. Pravilno je: Tat se ne more ujeti, ali bolje: Tatu ne morejo ujeti. Poslanec (ne poslanca) se ni mogel izvoliti; bolje: Poslanca nismo (ali niso) mogli izvoliti. — Ne: Slovenščina se ne sme pačiti, ampak: Slovenščina se ne sme pačiti, ali: Slovenščina se sme pačiti!

S tem bi bila ta glavna napaka, ki je za poštena slovenska ušesa neznosna, razložena. Če je pa tudi odpravljena, če bo ta razlaga kaj pomagala, bomo šele videli. Ako »se« bo slovenščino še takó pačilo, »se« bo moralo take pisatelje, bolje: pačitelje po prstih narkrati! Sicer se tega mrčesa ne bomo znebili.

Se več takih reči imam na srcu, pa o njih drugič.

Janez Kalan.

Prešeren — Bürger — Herder. Reminiscence pri Prešernu iz pesnikov tujih slovstev so že precej temeljito preiskane. Vendar pa je umevno, da te vrste študij Prešerna še ni zaključeno in bo mogoče odkriti še tuintant zanimivo drobtinico, ki bo odkrivala še jasnejše pogled v pesniško stvarjanje in pesniški razvoj Prešernov. Naj priobčim nekaj takih sorodnosti med Prešernom, Bürgerjem in Herderjem, ne da bi že iz

teh drobcev hotel bistveno izpreminjati katerokoli sodbo o Prešernovem pesniškem individualizmu.¹

V letu 1826. je predložil Prešeren Kopitarju zbirko pesmi v oceno. Med temi sta baladi »Lenora« in »Povodnji mož«. Prešeren se je torej že zelo zgodaj bavil z balado in Bürgerjem. Da bi že ta čas ne bil poznal tudi Herderja, ni verjetno. Zelo verjetno pa je, da je prevedel iz Bürgerja še več, nego vemo.² Da je Bürgerja cenil in da se je tudi natančneje seznanil z njim, je naravno. Kogar prevajamo, poznamo stilistično o natančno in se moremo nehoti učiti pri njem, tem bolj, če imamo podoben okus. Že površna vzporeditev Prešernove in Bürgerjeve osebnosti pa nas pouči, da je našel Prešeren v Bürgerju sebi sorodnega duha: Oba sta živahni erotično-čuvstveni naravi. Značilno je tozadevno za oboja, da nista prebogata v motivih in en motiv večkrat varirata (Prim. motiv trdosrčne ljubice). Oba doživljata podobno ljubezensko razmerje: Bürger, ki ljubi sestro svoje žene, Prešeren, ki obožuje Julijo poleg Ane. Časovne razmere, v katerih živita, in njiju stališče med sodobniki, je zelo podobno. Bürger stoprv ustvari umetno balado, obnovi in uveljavi sonet, Prešeren ustvari prvo slovensko balado popolnoma v duhu in načinu Bürgerjevem in³ se spozna s sonetno obliko morda iz Bürgerja prej ali vsaj istočasno kot iz W. Schlegla, ki je Bürgerjev učenec.

Prešeren in Bürger sta si tudi duševno sorodna: Bürger je robot, Prešeren tudi »balade od čebelice zasrane«, »z drugo se obabili je« in sl), Bürger ni presramežljiv in Prešernove ektemporacije v Kranju tudi ne. Oba pa sta izredna talenta forme (Schiller sam jo Bürgerju prizna in so očitni in vidni zgledi, da se je pri njem učil), oboja sta izborna ektemporista, oboja pa pilita dela (prim. »Lenora« v Čeb. I. in v »Poezijah« in Engel I. 380), katera smatrata za svoja popolna. Oba kažeta izrazit čut za nazorno podobo, narodno reklo in frazo, oboja je lastna satiričnost, šegavost, neki posebni humor, nekaka burškost, ki striže osle moralistom (prim. Bürger: Evropa in Zen).⁴ V »Novi pisariji« se glasijo popolnoma v duhu Bürgerjevem ironično verz 115—135. Kar je preslišal besed Bürger nekako petdeset let preje ob »Lenori«, to doživi Prešeren enako ob svojem času (Balade pet —, je reč pohujšljiva in

¹ Prim. L. Pintar, Književne drobtinice, Zb. Mat. Sl. IV.; Štrekelj, Prešeren in nar. pesem, Zb. Mat. Sl. III.; Grafenauer, Zgod. nov. slov. slovstva I; Grafenauer, Iz Kastelčeve zapuščine; E. Engel, Gesch. der deutschen Literatur I; Walzel O. F., Deutsche Romantik; Herder, Ausgewählte Werke (Cotta) I, II; Bürger, Ausgewählte Werke (Cotta); Murko M., Misli k Prešernovemu življenjepis, Lj. Zvon I. 1901.

² Pintar, 167.

³ Prim. postanek »Lenore«, Engel o. c. I. 379 sl. in Bürger: — daß ich den Inhalt zu einigen Gedichten aus fremden Sprachen entlehnt habe. Ofters hatte ich das fremde Gedicht vor Jahren gelesen; sein Inhalt war meinem Gedächtnisse gegenwärtig geblieben; diesen stellte ich deutsch dar und gab ihm Bildung und Farbe aus eigenem Vermögen. S. 31. Prim. Prešernov »Povodnji mož« in Valvasor, ali pa »Pesem od zidanja cerkve na Šmarni gori«.

⁴ O. c. 160 sl. ali pa »Frau Schnips« in sledeča »Apologija« o. c. 215 sl.

zapeljiva; Lenoro bere naj, kdor ne verjame, romanca je škodljiva, tih in te forte in sdraviz ne pifhi itd.). Moja skromna sodba je zato, da so bile spote Prešernove pesmi v njegovem dunajskem krogu (Chrobat, Traven) v duhu lahke, igrave, rahlo frivolne Bürgerjeve manire. Vsaj pesem »Prophetischer Trost«, razpoloženje »Zarjovele divičice« bi mogla podpreti mnenje, da se je Prešeren v svojih pesniških predstavah naslanjal na B., dokler mu ni izbrusil duha Čop in napolnilo srca veliko čuvstvo, vsebina njegovih sonetov. Zakaj ne bi bil doživel i Prešeren v sebi nekega mladostnega »Sturma«, slično Goetheju? Ali pa ni tudi naravno in mogoče, da se je pozneje, ko je začel že pešati in je duševno propadal v Kranju, nevede ponekod naslanjal in umetniško ustvarjal s podzavednimi reminiscencami iz svoje mladostne dobe, iz stila in tona tistih pesmi, ki jih je predložil Kopitarju in jih ne poznamo?¹ Hočem reči, niso li Prešernove gostilniške šale manira, pridobljena iz Bürgerja? Kdor hrani to gradivo, naj ga ne zamudi primerjati!²

Z »Lenoro«³ in »Povodnjim možem« se začenja v Slovenceh balada. Bürger je uvedel Prešerna v to vrsto pesništva: »Povodnji mož« je spesnejen v značilni Bürgerjevi epski širini in celo v ritmu pesmi »Lenardo und Blandine«⁴ (Zu Land und zu Wasser, von nah und von fern, Erschienen viel Fürsten und Grafen und Herrn). Kitica »Ponočnjaka« je oblika pesmi »Graf Walter«. Po Bürgerju se je spoznal Prešeren morda prvokrat z angleško balado! (Prim. Bürger I, str. 247, II, 50, in Herder II, 16.) Pesem »Judovsko dekle« je spesnjena v obliki »Der große Mann« (B. I., 126), pesem »Strunam« pa v obliki »Huldigungslied« (ibid. I., 60).

Glede forme v narodni baladi je mogel prevzeti Prešeren po Bürgerju obliko pesmi nagajivke (Od železne ceste),⁵ kakor tudi dialog v baladi (Pesem od zidanja cerkve na Smarni gori) in že omenjeno narodno moralo v sklepnih kitici.⁶ Priljubljena je Prešernu predstava pevca, godca, strunarja, orglarčka. Enako variira Bürger: Leiermann, I., 73, Leirer, I., 109, Harfner, I., 253, Sänger, I., 71, Lautenschläger, I., 137. Prešeren govori rad o »trdosrčni, nevmiljeni deklici«, Bürger enako: die Harte, 68, hartes Mädchen, I., 64. Za »devišta tat« ima Bürger: Ehrendieb, Unschuldstieb, I., 154.

Prešerna se spominim, če berem v Bürgerju: Bürger: Mein Leib trägt deiner Liebe Frucht, 248. Prešeren: Od tebe nosim greha sad. Bürger: Es wand ihr ein Knäblein sich weinend vom Schoß, 234.

Prešeren: Zvijè fantiček se od nje. Bürger: O weh, daß du mich zur Mutter gemacht, I., 232.

Prešeren: Že mesecv sedem hodim mat'.

¹ Grafenauer, Zgod. 80.

² Prim. Grafenauer. Iz Kast. zap. 36, »Ponočnjak« je balada one nižje vrste »Bänkelballade«, iz katere je izšel tudi Bürger. Prim. nauk v zadnji kitici! Bistveno narodno!

³ Pintar, str. 160 sl. Grafenauer, Iz K. z. str. 85 sl.

⁴ Bürger I. 188.

⁵ Bürger I., str. 60.

⁶ Ibid. 185 in 192 sl., 203, 215, 226.

⁷ Ta motiv je v Prešernu: Strunam, Pod oknom, Prošnja, Ukazi, Prekop itd.

Bürger: Er (Vater) hieb sie mit knotigen Riemeln, I., 232.

Prešeren: Oče so kleli, topli me.

Motiv o še po smrti utripajočem srcu v »Neiztrohnem srcu« pozna Bürger v »Leonardo und Blandine«:

Da rauchte, da pocht' ihr entgegen sein Herz, Als fühl't es noch Leben, als fühl't es noch Schmerz, 196.

Še bije, še čutili je ravno tak gorko, Ko da bilò bi v prsih še zdravo in živo.

Najlepše pa je mogoče vzporediti Prešernovo »Pesem od zidanja cerkve na Smarni gori« in Bürgerjevo: Des Pfarrers Tochter von Taubenhain.² Vsebina Bürgerjeve pesmi je: V utici župniškega vrta v Taubenhainu straši. Župnikova hčerka je bila nedolžna deklica, katero je zapeljal gospodič (Junker) Falkensteinski. Postala je mati. Oče jo tepe in zapodi v noč in mraz in dež. Ona gre k zapeljivcu, naj ji objlubo izpolni in jo vzame. On pa jo odbije, češ, da mu ni po rodu enakovredna in ji ponuja svojega logarja za moža: »dann können wir's ferner noch treiben«. Ona ga proklinja in pride vsa trudna in razprskana domov na vrt, porodi in ubije otroka in obupuje nad mrtvim in mu grebe jamo. Konča kot detomorilka. Poleg že omenjenih reminiscenc: Zvijè fantiček se od nje, Ze sedem mescev hodim mat', je skupno obema pesnima nekaj motivov: motiv zapuščenosti, nezakonske matere. Zapeljivec je obakrat plemič (gradnik). Obe pesni rišeta nočno pot deklice na grad, njeno oslabelost na poti, porod na prostem. V obeh toži podobno dekle, kako da je objlubil zapeljivec zakon. Obakrat proklinja:

Daß Gott dich! — du schändlicher, bübischer Mann,

Daß Gott dich zur Hölle verdermmel! I., 233.

Ubij te grom, devištva tat!

Obakrat izprašuje:

Wohin nun, wohin, o barmherziger Gott, wohin nun auf Erden mich wenden? I., 233.

Naprej ne vem, najaz ne smem.

(Prim. i Štrekelj 19.)

Brezdvoma je miljè v obeh pesmih isti, samo poenta je v Bürgerju narodno romantično baladna, v Prešernu legendarična; oblikovno seveda je v tej pesmi Prešeren že v narodni slovenski baladi. V kakih smereh se je gibal. neohranjena »veča epska pesem v nibelunškem metru« o Smarni gori? Verjetno je, da se je v tonu in formi »Pesmi od zidanja«, ampak duh ji ni bil več povsem Bürgerjev, nego Byronov (prim. obliko Parizine). Bilo pa je v motivu dokaj tega, kar je prečutil in notranje preživel i pesnik sam.

¹ Pesem je posneta po stari noveli Guiscardo in Gismonda in jo je porabil celo Barbey d'Aureville v Les diaboliques.

² Bürger I., 229 sl. Taubenhain-Falkenstein, enako simolično kakor Severa pri Prešernu.

³ Grafenauer, Zgod. I., 133. Vpliv Grünov in forma kaže ta, da je treba sponirati tudi za »Prekops« in »Neiztrohneno srce« nekaj vpliva specialno romantične balade, v zmislu Walzel-ja o. c. 116.

Kakor je poznal Bürgerja, je poznal Prešeren brez dvoma tudi Herderjeve »Volkslieder«. Da bi bil pa Herder kaj vplival nanj, dvomim. Opozarjam pa na sledeče: Poleg že drugod (Pintar 157) imenovanih varijant (Murko o. c. 133) nahajam za pesem »Dekleto« približno varijanto v »Der kurze Frühling« (II., 239). Obliko pesmi »Pod oknom« je mogel Prešeren ravno tako zajeti iz Herderja:¹ »Lied der Morgenröte«, kakor tudi drugod. Ime »Rozamunda« mogoče ni simbolično,² temveč je prosto vzelo iz Herderja.³ Pesem »Orglar« bi se dala vsebinsko vzporediti z »Der verschiedene Sang«:⁴ Slavec graja vrabca, ki ga hoče posnemati: »Wie quälest du den Widerhall, — bleib in deiner Art, die meine laß mir aufgespart.«

Sklepati bi se dalo potekom sledeče: Značaj nekaterih Prešerenovih balad in romanc spominja živahnije na nemško slovstvo te vrste okoli 1770, ki je robatejše in temperamentnejše od poznejšega romantičnega.⁵ Zelo je verjetno, da Bürgerjevo »lirsko-epsko« pesništvo ni ostalo brez vpliva na Prešerna.⁶ Kakor v Bürgerju, prevladujejo tudi v Prešerenovi epiki te vrste ljubezenski motivi, zlasti motiv zapeljanega dekleta, bodisi v »Ponočnjaku«, klasični Prešerenovi »Bänkelballadi«, bodisi v »Psmi od zidanja cerkve« (Romanc — morda že v duhu »Des Knaben Wunderhorn« — od strmega gradu), ki se giblje v miljeju Bürgerjeve: »Des Pfarrers Tochter von Taubenhain«. Svetovno balado je spoznal Prešeren po Bürgerju (oblika Bürgerjeve »Graf Walter« in Herderjeve »Die schöne Rosemunde«!) in po Herderju in od tu našel pot v izvirnik angleških baladnih pevcev (Sv. Senan — Moore) in v dikcijo slovenske nar. balade.⁷ Specialno glede Bürgerja je morda več prevedel. Gotovo pa ga je cenil nič manj nego Cojz, Tušek in Stanič.⁸ *Dr. I. Pregelj.*

Renée Erdős. Renée Erdős, hči judovskih staršev, je bila rojena 7. maja 1879 v Ersekleútu* na Ogrskem. Že v tem tiči vir obeh elementov njenega bistva in pesništva, ki se porajata iz njenega judovskega pokolenja in ogrske domovine: orientalska fantazija, prepojena z ogrskim ognjem. Dekle je raslo v samoti in tako se je razvila njena pesniška narava brez vsakih tujih vplivov. Šestnajst let ji je bilo komaj, ko je prišla Renée Erdős z vso žejjo po izobrazbi in s čudovitim talentom v Budimpešto, da se posveti gledališču. Po kratkem gostovanju v mestnem gledališču v Rabi, kjer

je spisala enodejanko »Odmev in Narciza«, je zapustila igralsko življenje in se vrnila v Budimpešto. Tu je literarna moderna že pričela svoj zmagoslavni pohod. Le te spodbude je bilo treba, da je vzcvetel v nji lirični genij. V ogrsko literaturo je vpeljal pesnico veliki ogrski publicist in pisatelj Karol Eötvös (znani zagovornik v procesu Tisza-Eszlar), ki je, opozorjen na njen talent, spoznal njeno genijalno zmoglost. In spomladi 1899 je šestdesetletni slavni politik izdal prvo zbirko njenih pesmi »Dekletove sanje« (Leányálmok) na lastne stroške in ji napisal uvod, kjer pravi: »Moja cenjena gospa! Mlado dekletu; komaj dvajset pomladi je potreslo na Vašo glavo svoje cvetje. Sanj mladega dekleškega srca ne morem več razlagati: moja starost ne dopušta tega. Te sanje leté daleč proč od smeri moje poti. Zato nisem vreden, da pišem ta uvod. Toda to čutim, moja cenjena gospa, da obogatuje vašega duha velika pesniška umetnost. In čudim se, da ste imeli v malo letih svoje dekleške mladosti tako lepe in globoke misli in čuvstva, da tako obvladate naš lepi jezik in da so Vaše pesmi tako polne melodije in moči in sijaja.«

Uspeh je bil zmagoslavje: tekega bogastva in moči fantazije, tako novega miselnega razvoja in občutij, tako lahkega obvladovanja oblike, v kateri se je družila orientalska krasota z ogrskim patosom v nenavaden čar, še ni bilo v ogrskem leposlovju izza časa Pötöfija. Z naivnootroško prostodušnostjo in svobodo, ki je iznenadila, je razkrila in izrazila Erdős najtanjše tajne dekleta, predvsem erotične dožitke. Sicer pravi sama: »O ljubezni vem le, da o nji ničesar ne vem, toda ne boj se, moj dragi, tudi s to vednostjo moreva biti srečna.« a je vendar Eros njen najgloblji nagon stvarjanja. Toda ta ljubezen je tako razjedajoča in gospodovalna, da zazvení že zdaj v divji nasladi neizogibna prevara.

Renée Erdős se je posvetila odsej popolnoma umetnosti in pisala v razne najuglednejše leposlovne revije. Njena druga zbirka poezij, ki je vzbudila na eni strani vihar ogorčenja, na drugi pa gorko navdušenje, ker je napovedala boj vsej konvencionalnosti, je izšla 1902 z naslovom »Versek« (Versek), knjiga, polna ognjenih ljubezenskih pesmi. Ako pomislimo, da je bila Renée Erdős prva žena v Ogrski, ki je obdelovala erotične snovi, razumemo pozornost in vihar, ki je nastal po tej izdaji. Značilen v tej zbirki je cikel »Sappho«, pesmi skoro grških oblik in tudi vsebinsko pompozno helenskega načina, občutij in helenske svobode. Tu je podala višek dionizijskega ali bolj poganskega oboževanja življenja, ki ga je pesnica tedaj izpovedovala. Nje ne briga usoda duše. Da njeno lepo, cvetoče telo, ki gori v radosti in nasladi, razjedó nekoč črvi, to je bilo v njenih očeh najstrašnejše. »Kako lepo je potovati in ne vprašati »kam? Morda do noči, morda do jutra? Plaziti se v žaru in mrazu, zdaj leteti, vzkriliti in počó zmagati.« A vendar zadržti včasih tudi v teh vriskajočih akordih in himnah življenju pritanjen glas razočaranja.

Med tem časom je spisala Renée Erdős zbirko novel »Gospa in njen tovariš« (Az asszony meg a párja), kratki psihološki ljubezenski problemi, kjer nastopa vedno močna žena proti šibkemu možu. Nato je izšel l. 1904. njen edini roman »Zgodba dekleta« (Egy leány története), kjer podležeta v boju žena in mož, in l. 1905.

¹ Komm, Aurore, — Und entflöre — Mir dein Purpur-angesicht; — Deine Strahlen, — Ah, sie malen — Mir mein Purpurmädchen nicht. (II., 171.)

² Pintar 150.

³ Herder II., 16.

⁴ Herder I., 194 sl.

⁵ Walzel, o. c. 116. Murko še ne loči tega, temveč pripisuje realizem bolj Prešerenovemu značaju (o. c. 133).

⁶ Primerjaj še romantično vislic, koleša in tatov pri Prešernu v »Ponočnjaku« in »Prekopu« in pri Bürgerju v »Lenoris«, »Der Raubgraf« in »Des Pfarrers Tochter von Taubenhain«.

⁷ Strekelj, o. c. 19.

⁸ Prim. Renée Erdős: Die Perlechnur. Übersetzt v. J. Mumbauer. Saarlouis 1914. Uvod str. 5—26.

črtice »Na čudežnih travnikih« (Csodálatlan mezőkön). Toda pesnikovala je medtem vedno in izdala že l. 1905. zbirko »Novih pesmi« (Új dalok), ki vsebuje tudi majhen roman v verzih »Cleopatra«. A pričujoča zbirka ni našla v Ogrski kljub staremu sijaju prejšnjega navdušenja: spoznali so, da se vrši v pesnici notranji preobrat. Ton je pri vsej strastnosti mirnejši in resigniranejši. Pesmi izdajajo notranji razdvoj in ponosno dušno osamelost:

Globoka je polnoč
in mesec pada.
Ure beže, beže
in zvezde blede, blede.
Jaz sem sama — sama.

Noči toži in jo prosi, naj ostane, ker ob vratih jutra se zgrudi njena duša onemogla od bolesti. Bakhantskih omam in pijanih orgij se je utrudila. Okusila je vso sladkost uživanja do dna, a na dnu je ležal pelin. In v duševni krizi, ki jo je povzročila razdvojenost v nji, se je umaknila literarnemu sodelovanju pri uglednih listih in si ustvarila svoj mesečni »Knjiga spisov« (Írások könyve) in pisala vse sama vanj: povesti, črtice, pesmi, feljtone in kritike. Toda po enem letu je list umrl in živčna bolezen, ki si jo je nakopala vsled prevelikega duševnega napora, jo je prisilila, da je šla iskat zdravja v Italijo, kjer se je nastanila v bližini Florence.

V svečanem toskanskem miru je našla zopet prjšno moč in svežost duha. In tu se je počela za pesnico odločilna doba notranje borbe: poti ni videla še jasno pred seboj, a čutila je in slutila, da jo povede na nove poljane. V vseh tedanjih pesmih, ki jih je izdala pa šele l. 1909. v zbirki »Prišel sem k vam« (Jöttém hozzátok), poje v glavnih akordih o prerojenju, ko še krščanstva pravzaprav poznala ni in komaj stopila v stik z njim. »Prišel sem k vam« je naslov, ki mu odgovarja uvodna pesem: »Vi pa me niste spoznali«. In tu zavzete tiha dušna občutja, ko tipa blodni duh pesnice po Resnici. V mraku cipres sedi, zlate ure umirajo v škrlatnem ognju in ona čaka tiho in mirno dneva, ko pride, pride ono, kar slutí, kar hoče, a ne ve zanj. Svojih prejšnjih pesmi ne ljubi več, prebujno kipe v mladostni slasti, v prešerni moči in razbrzdanim hrepenjenju. Čuti, da bo pisala pesmi brez vriskov, brez hrepenjenja, brez solzã in brez ljubezni, a vendar polne globoke, svete skrivnosti, kot bele cvetice. In njena duša bo v njih in njene sanje in njena bolešt.

Kmalu se je približal veliki dan, dan rešitve in pokoja. V domovino se Renée Erdős ni hotela več vrniti in odpotovala je spomladi 1908 v Rim, kjer se je njena usoda izpolnila. Ze 1. junija 1909 je izpovedala v benediktinski cerkvi S. Anselmo na Aventinu katoliško veroizpoved. Nimam namena, da bi ob tej priliki podal notranjo zgodovino njene konverzije. Le toliko naj poudarim, da je niso ne trudna resignacija, ne kulturno prenasilenje, ne estetični ne sentimentalni vzroki privedli do katolicizma, ampak nujna srčna potreba in nevzdržljiva sila vseh duševnih moči, ki so našle v krščanstvu rešitev vseh problemov življenja in trpljenja, moči in bolesti, zatajevanja in notranjega miru: »Jaz sem Pot, Resnica in Življenje«...

Zdaj se je pričela za Renée Erdős nova doba stvarjanja. Prvi sad je dozorel že leta 1910.: »Zlata čaša«

(Arany veder). V zlati čaši daruje Kristusu, v boleštopolni ljubezni najdenemu, cvetje mističnega poglobljenja v božje spoznanje, kjer neposredno govori duša z Bogom. Bistvo teh pesmi je Kristus in človeška duša, njena borba za Boga in z Bogom, boj duše z dušo, ki dosega v nekaterih hipih tragično višino. Škratni kelih njenega hrepenjenja leži razbit v črepijah na dnu njene duše — drugega nima, razen zlate čaše: »Zapustila sem jih svoje lepe poganske bogove. Umrlo je slavje velikih sanj. Ali moram res zasmehovati oltar, ki sem ga zapustila, kjer sem darovala prej svoje hrepenenje?... Ker prihajam k Tebi, moram pozabiti vse, vse poti, ki so me sem vodile? In moram zdaj res prokleti ono hrepenenje in ono ljubezen radi Tebe, o večno hrepenenje, radi Tebe, o večna ljubezen? In zopet zdavmomi: »Vse je bilo le greh? Strup le, ki mi je dušo s smrtno preprijil? Ah, vročevaloče pesmi življenja sem pela kot psalme.« Iz obupa se ji izvije tu strasten obtožujoč krik:

Iztrgal si iz moje duše
peroti vriskajočih pesmi!...

Ko njena bolešt doseže vrhano mero, tedaj pride On, pride Kristus in ona mu daruje zlato čašo hvalnic, iz trpljenja in solz porojeno. Zgrudi se k Njemu in ga poprosi:

Ne radi mene, Bog, ne radi mene,
jaz nisem vredna, vem —
a radi sebe, Bog, a radi sebe
reši mojo dušo...

Toda še vedno jo vidi, dionizijsko trumo plešočih Bakhantov in Menad, ki se ji roga in vabi. Glavo skloni, tretpejate na vsem telesu, in tisti čas jo objame z vso žgočo silo stara poganska slast. »O Bog, jaz se bojim. Išče in tipa moja duša po ozki stezi. O Bog, jaz se bojim, jaz nisem vredna Tvoje milosti. O Bog, jaz se bojim. Ne mika me greh, a ga le iščem, njegovega sijaja so mi polne oči. O Bog, jaz se bojim...« In tu spozna: »O kako dolga, kako dolga je do Tebe pot!«

Med to borbo človeka z živim božanstvom se nenadoma dvigne do jasnih, mirnih višin in ustvarja pesmi izredne harmonije, ko njena duša uživa nadnaravno sladkost božje ljubezni. In v takih trenutkih želi le: »O Gospod, naj ostanem harfa v roki Tvoji, kjer boš pel o čudežih, o moji ubogi veri in Tvoji bogati milosti!«

Pesmi Renée Erdős iz dobe pred konverzijo glede umetniške vrednosti pa nikakor ne zaostajajo za onimi, ki jih je spisala po izpreobrnjenju, dà, v nekaterih jih celó prekašajo.¹ Verska pesem je težka stvar. Po mojem mnenju, ki se mi je ob branju njenih del še potrdilo, je verska lirika najtežji izraz umetniške stvarjanja, ki se posreči le velikim duhovom v velikih trenutkih. To je Renée Erdős tudi spoznala in priznala:

»Ono besedo, ono besedo najti, o Bog, kako je težko!«

Lepa resničnost njene vere, muka in sreča obenem, govori iz vsakega verza, a pesnica še ne more prečiščevalno oklepati v preproste besede, kar jo vznemirja.

¹ Prim. tudi Joh. von Guenther: Renée Erdős. Hochland, XII, str. 614 in nasl.

Svojo človeško borbo prenaša v svojo pesem in greši pri tem proti večnim zakonom umetnosti, ki zahtevajo, da mora biti umetnina najvišji in končni izraz zbrane strasti. Toda duševno življenje pesnice se je medtem že ustalilo, povzpela se je do one zbranosti duha, ko nam more podati najvišje in najboljše svoje tako bogate duše.

Ivan Mrak.

Mazepovec. »Slava Bogu!« — »Slava Bogu!« odgovori spoštljivo sotinja in se prikloni v pas. In že je stal pred mano. Visok je bil, širokopleč, črnih las in oči in visoka ohlapna kosmata kučma mu je prijetno zlezla na desno uho. Večkrat sem ga že opazoval in tudi danes v cerkvi sem ga med vsemi vsakikrat opazil, ko sem se obrnil.

»Te umijješ našo movu...« — »Da,« mu odgovorim, »umem vaš jezik.«

»Dneš propovjdujvav te vašem žovnjirjam Ukrajincam po ukrajinske pro vašoho carja, ja čuv. Vaš car starjš, dobrej ale beztalannej na vse žetjé, ja čuv. Vin duže ljubet našeh bratv in Haleččenji; — i tak po pravdji, — i me voljileb johó. Ale u nas na Ukrajínji ne tak, — naš car nas ne ljubet... Spaseba, dobrodjiju, ščo govorev po ukrajínske, krasno djakuju, duže krasno.«¹

In poln zahvalnosti me je gledal s tistimi črnimi očmi, polnimi globoke neizraznosti. Segel sem mu v roko in dolgo mi jo je stiskal.

»Te znejš po sumnu dolju Ukrajínje, pro našoho Mazepu i Hordijenka, — pevno znejš, — ej Bohu...«² Zarosile so se mu oči. Oba sva se pa zamislila v leto 1709., ko je car Peter Veliki pobil pri Poltavi švedskega kralja Karla XII. in ukrajinskega hetmana Mazepa. Tedaj je bil lepi načrt nove samosvoje Ukrajine, ki sta ga sestavila Mazepa in Hordijenko, uničen.

»Vidiš, dobrodjiju, imam drugove, Ukrajince, — skoraj sami smo — in jaz sem kakor batjko med njimi, pa govorimo o svoji nesrečni Ukrajini ves dan, celo ponoči, sanjamo o nji, a da morem govoriti o nji s tabo, daleko, daleko od doma! Najveselejši dan mojega ujetništva, da sem čul spet v cerkvi krščeno besedo.«

Bil je to pismen človek, njegov ded in oče tudi. »Bog mu daj zdravje, Bog ga čuvaj i nenjku moju melu!«³ — »Čakaj, povem ti, kako je v naši hiši.« In obrnil se je proti vzhodu: »Vidiš, tam, daleko, daleko je moj dom, ob širokem batjku⁴ Dnijprju, — tudi Tarasova gora in gomila⁵ je tam in njegov duh sveta kot dobri angel čez vsu Ukrajino. Duh starih hetmanov živi v našem domu. Hej, ko bi prišel čas... a dobro,

¹ »Danes si propovedoval vašim ukrajinskim vojakom po ukrajinski o vašem carju, sem slišal. Vaš car je star, dober, a nesrečen v življenju. On zelo ljubi naše brate v Galiciji in prav je tako, tudi mi bi rajši imeli njega. A pri nas na Ukrajini ni tako, naš car nas ne ljubi... Hvala ti, duhovni oče, da si govoril po ukrajinski, lepa hvala ti, zelo lepa hvala ti.«

Opomba. Znamenje č pomeni zamolkel e, glas med i in e.

² Ti poznaš tužno usodo Ukrajine... gotovo poznaš, — za Boga...«

³ »Mojo milo mamico.«

⁴ Očetu (očku).

⁵ Gomila Tarasa Ševčenka.

»neháj bude!«¹... Moj ded je kot prorok, vsa stepa ga pozna. Bihmé,² ko govori o starih junaskih časih z »dribnenjkeme sljizjonkámé«³ — vsem gre na jok.«

Takih dedov in očetov je polno po Ukrajini. Ustno izročilo je v narodu živo in mogočno ko malokje. Dandanes se tudi mnogo piše, a še vaje skrivši govori, in tajnih društev v osvobojenje Ukrajine ne manjka, čeprav ima ruska policija sila bistré oči.

»A ko je prišel trenutek — kako željno pričakujemo ugodnih trenutkov in priložnosti! — nepričakovano je vzbuhnila vojna — velike priprave so bile le vojaške vaje — tedaj je zaiskrilo izpod pepela, zašumelo po Ukrajini — a že smo bili trumoma odtirani, kar čez noč, eni v Sibir, drugo v kosarno — jaz v kosarno, brat v Sibir, a mlajši brat, »beztalannej holubček«,⁴ je padel v snežnih Karpatih... A povej mi, komu bo koristila njegova kri? Ej Bohu! izgubljena, v našo škodo prolita — in na tisoče in tisoče ljubih in dragocenih življenj je za nas izgubljenih! — Uboga Ukrajina...«

Globoko se je zamislil, tuča mu je klonila glavo.

Naenkrat me pa prodirno pogleda. »Kaj misliš, dobrodjiju, kaj bo ž njó — z našo Ukrajino? — Jo li osvobodí vaš car?...«

»Ne vemo, kaj in kako bo — toda, brate, ne umre! Vstane slava in svoboda, preje ali kasneje vstane, morda preje ko mislimo...«

»Da, ne sme umreti, toda...«

»Silna je Ukrajina, neizmerna...«

»Da, prostrana, neizmerna je, toda — moč katala!... brezobzirna je, kruta — kot ledeni sever bujni stepi! Vse zatre, potepa, pokonča — zaduší cvetove in življenje — ta ledeni sever!...«

»Priatelj,« ga prekinem, »ledeni sever le uspava naravo in v novo se probudi in vzcvete še bogateje in bujneje! Ne veš li, kaj pravi Ševčenko — prorók?

Ne umré duša naša,
ne umré svoboda,
ne izorje nenastitnik
polja na dnu morja, —
ne ukuje žive duše
in besede žive...«

Veruješ v Tarasa, preroka stepe?«

»Verujem!«

»In on pravi tudi, on, najnesrečnejši Ukrajinec, ki je živel v najžalostnejših časih: Trebab vmerte, ta nadjija, brate, ne vmerajel!«⁶

»Resnično, upanje ne umre in ne sme umreti...«

»Brate, duša, ljubezen je mogočnejše orožje od ognja in meča. Ta vse premagá, uničí vse ovire, podira in gradi, kar bi se zdelo nemogoče. Zgodovina nas to uči in nas bo učila. Vse naše orožje je plod duha, a duh snuje tudi orožja, ki jih ni mogoče zvariti iz mrtve snovi. Orožje, ki bo osvobodilo Ukrajino, ako je ne bo mogel meč te vojske, treba zvariti iz človeških src in vnanje

¹ »Naj bo!«

² Bihmé = bogme!

³ Drobniki solzicami.

⁴ Nesrečni globóček.

⁵ Kat = krvnik, trinog.

⁶ Trebalo bi umreti, a upanje, brate, ne umrje.

sile, siloviti preobrati ali puniti bi le pripomogli k dosegi visokega smotra. Da bi zmagalo samo orožje duha, kot pri samoosvoji Norvegije, si ni mogoče misliti. Izkratka — vaš Sevčenko je to dobro uvideval in umel in zato je toli prosil in nujno priporočal:

Učite se, bratje moj!
Mislite, berite,
tujem se priučite
in svoje gojite!

Pa:

Objemite, bratje moj,
najmanjšega brata...

Prosvete treba torej, vsestranske organizacije in ljubezni! Vsi za enega, eden za vse! In čim bolj bo rastla splošna prosveta in samozavest, tem bližje boste smotru! Ta je bila pot Irske, male Irske, in — kdo ve, kako malo ima še do svobode... Ej, brate, še to! Ukrajina je bila prosvetljena, ko je ledeni sever še moril svoje lastne stepe na severu. Ukrajina ni onemogla, zaspala vsled propada in nedostajanja lastne življenjske moči, ampak le bolj vsled krutega nasilstva. Ona se ni izživela kot mnog drugi narod, ki je potratil in otroval svoj najboljši mozeg in sam v sebi obnemogel obležal kot trhel hloh ob poti... Poln življenjske moči je, kot kleno seme pod snegom! Brate, pomni: to je nadtridesetmilijonski narod, poln čvrste, nepokvarjene krvi, poln vrlin in nadarjenosti, svobodoljubljen narod z naravnim velikim bogastvom zemlje in preslavno zgodovino, staro tisoč let!... Kje je sekira, ki bi mogla podreti ta silni hrast, zatreti ogromne korenine?...

Molčé sva se gledala. Videl sem mu, kako so se mu iskri le v oživiljale oči. Duša mu je objemala vso neizmerno Ukrajino in celo tisočletje mu je živo stalo pred očmi...

»Zdaj ste Ukrajinci kot vojaki in zlasti kot ujetniki prišli daleč med svet. Tudi to vam bo v veliko korist, mnogo se boste naučili.«

»Res je, ne hodimo okrog z zaprtimi očmi in z zatisnjениmi ušesi.«

Pogledal sem ga živo v oči: »Prijatelj, tebi in tvojim je vojna potrla duha, ko vidite, da teče vaša kri brez koristi. Ujetništvo vam je vzelo vse veselje, odtrgani ste od Ukrajine in svojecev, zato ste črnogledi in ste izgubili vero v bodočnost. Otresi se trenutka, ki deluje na človeka kot mrglen jesenski dan in ne vidiš dalje ko do bližnje koč; ko se megla dvigne in poizgubi, se ti odkrije sonce in daljno obzorje in cilj... Ozri se na vzhod, poleti z duhom ob Dnjipr in priznaj, da je tvoja duša polna nezlomljive sile in volje — priznaj, da veruješ v bodočnost!«

»Priznavam,« odgovori, »od te vere živim!«

»Rekel sem, da je v hujših časih, neprimerno hujših, živel vaš prorok Taras, pa ni obupal. Živo in trdno je veroval v bodočnost, misleč na žilavi narod in na božjo pravičnost. Veš, kako je molil?«

»Vem.

Verujemo v Tvojo silo
in besedo živo,
vstane pravda in svoboda
in tebi edino
pokloné se vsi jeziki
na veke, na veke...«

»Veruješ v pravico?«

»Verujem. Še nekaj,« dostavi naglo, »spomnil sem se besed dedovih. Kolikokrat in s kakim zadovoljstvom nam je pripovedoval o zadnjem hetmanu Pavlu Polubotku. Ker je Pavel neustrasno in javno očital Petru Velikemu krivice Ukrajini, ga je dal Peter vreči v ječo. Pavel je v ječi obolel, car mu je hotel vsiliti zdravnika, a on: »Ne, car! Ti mi ne moreš več vrniti življenja, ki gasne! Do tebe ne čutim sovraštva! Pa kmalu bosta stala pred pravičnim Sodnikom Peter in Pavel. On bo razsodil!« In res, Pavel je umrl kmalu, začetkom l. 1724., car Peter pa l. 1725. — Priklical ga je na odgovor. In tako bodo vsi carji priklicani na odgovor, vsi carji, ki so utiskali Ukrajino, od Aleksija Mihajloviča do danes, od leta 1654. do danes, živi in mrtvi, pred Bogom in svetom!«

»Da, tako je! Politični in narodni grehi se maščujejo vsi na tem svetu, ker se mora vsak greh maščevati in ker na onem svetu ni že več ne politike, ne narodov, ne držav,« dostavi jave. »Sicer pa, brate — kdo vé, kako se preokrene — še v tej vojni! — Poljska je že odtrgana — del Ukrajine tudi...«

»Daj, Bože, daj!...«

Duša mu je trepetala, to sem živo čutil, ko sem mu podal roko v slovo. Tudi v meni je trepetala v neizrazni otožni milini in topila se je obenem v ognju...

Nedaleč sem postal in gledal na sotojno. Vstopila se je v vrste in se obrnila proti vzhodu, proti »enjkim« Ukrajini, da odmoli večerno molitev. Prekrižali so roke na prsih, se priklonili v pas, se pokrižavali od čela do ramen in se vnovno priklanjali pevajoč svojo molitev, vzhodni cerkveni koral Očenäs.

Jos. Abram.

Drobiž.

Rdeče vrste.

Čudno se meša v mojem srcu. Včasih me zaboli, da bi glasno zavpil od bolečine. V enem takih trenutkov sem sklenil zgraditi nov miselni sestav, ki bo osrečil vse ljudi, razjasnil vse. Pisal sem do polnoči, in ko sem ležal v posteljo, je vzdihnila moja žena:

»Ubožec moj!«

»Zakaj? Povej, zakaj?«

»Ker... trpiš... za kruh...«

»Ah!« Blagor ti, moja žena!

Rad se pogovarjam s teboj, moj otrok. Moja zamolčana beseda bo živila v tebi. Ti edini me razumeš; tvoje zamišljene oči me izprašujejo. Kam stezaš ročice v zarjo, ki še vedno ni vzplamenela v jasen dan? Kaj misliš, moj otrok?

Eno ti povem: Vsako drevo raste navzgor, vsaka voda teče navzdol. To resnico si zapomni.

Najlažje umre mati, če umre zadnja.

Kar bi hotel, da ne bi živilo, živi, kar nočem, da bi umrlo, umre. Zjutraj sem ugledal sonce na zapadu.

Mislim, da bi mogel ljubiti le žensko, ki sama ljubi resnico bolj, nego mene, in mene bolj, nego sijaj.

Orla v kletki ne ljubim, ker me strašno režejo njegove oči, bolne od ponosa. Orla v višavi ljubim manj, ker je razbojnik. Slavca imam rad. Papačaja ne maram, ker je komedijant.

Ne vprašam te, če si eden, ali vas je sto. Zejen si pravice, imeti jo moraš, pa bodi eden ali sto; za pravico je to vseeno.

Rečem vam: Kaj me briga vsakdanjost, dokler ne izčrpan večnosti? Ali ni večnost več, kot vsakdanjost, bodočnost večja od sedanjosti? Večnost bi ubili, da bi rešili hip sedanjosti? Večnost se ne dá ubiti, zamolčana beseda kriči najhuje.

S silo se vzdrže samo slabe stvari. — To je tragična in obenem razveseljiva stran vsega.

Kaj je nesmoteno: jesti, da živiš, ali živeti, da ješ? Jaz pravim, da je nesmoteno oboje in žalostno oboje.

»Kaj hočeš?« — »Ne vem, kaj hočem. Težko je kaj hoteti. Rajši bi česa ne hotel. To je še težje. Da, to je še težje, to je sploh nemogoče, o tem niti govora ni. Kaj me izprašuješ o hotenju, prijatelj?«

Pismo: »Jaz nisem mogel verovati v nevidni svet. Težko mi je bilo doznati vse, poglobiti se v vse, ah, skoraj nemogoče se mi je zdelo to. Zdaj verujem! Verujem v vse nevidno, v vse, česar ni mogoče razumeti, česar ne obsežemo z razumom. Nečesa pa ne verujem. Te ga ne morem verjeti, kar vidim z lastnimi očmi, kar slisim, kar občutim, ne, tega ne morem verjeti! To presega meje moje moči!«

Jaz iščem vere, krščanstva iščem. Kristusa iščem v ljudeh. Kam se je skrila, da ga ni? Kje je tista vrv, tisti bič, s katerim je čistil tempelj?

Ena sama beseda je, ki vsebuje lepoto vseh vekov, ki je bolj vesoljna kot svet, bolj nepreračunljiva kot večnost, bolj zaženetna kot človeška duša, bolj jasna kot cvet, ki je pred teboj. Ali si jo že spregovoril kdaj s tistim velikim čuvstvom kot bi zaklical lačen, prestrašen otrok: Mati!

In ta beseda ni mati. Jutro? Tudi ni jutro, ne poldan in ne večer. Kam zreš na nebo? Ta beseda ni sonce, ne luna, ne zvezde in ne modrina, ki je prazna.

Trepetaš? Za prsi si se zgrabil — ali je odkrita tvoja bolešt? Srce trepeta, naha kot ura, zgibljene v velikem sunku, oči žarijo...

Bog, Bog, Bog!

Bil je angel, ki še ni videl človeka. Poslal ga je Bog, naj ga poišče. Iskal ga je v jutru, v blesteči rosi polja, v dvigajoči se beli megli, v čašah belih in rdečih lilij, v prvih žarkih solnca... ni ga bilo. Iskal ga je v poldnevu, v zlatu oblakov in kipenju svetlobe, v valujočem gorenju prirode... ni ga bilo. Iskal ga je v večeru, v žvrgoletju ptic in zadnjih žarkih, v zarji in rdečih lesovih gorah... ni ga bilo. Tudi noč ga ni dala. Ni ga bilo ne v mirni tihoti dolin, ne v luninem sijaju in v krasoti zvezd. Zavpil je tedaj v nebo: »Ni človeka!«

Bog pa je odgovoril: »Sezi v drugo kraljestvo!« In angel je segel v mlakužo krvi in greha in našel človeka, spoznal ga je in se razjokal.

Prirodopisna knjiga je pred menoj. Življenje, ne butaj ob stene! Kaj me učite, besede? Berem o ščuki

in o povodni žabi in še katera žival me zanima. Jaz pravim, da so ptice pevke najviše razvite živali, a ščuka in žaba trdita, da sta na najvišji stopnji živalske kulture, ko se plodita malodane izključno zato, da lasten plod zřeta. Imeti ob lastnem samomoru še dovolj jasno zavest samoohranitve, v nadaljnji samomor, to je višek... In skoraj, da jima verjamem, da res! Življenje, ne butaj ob stene mojega srca! To pot me učé besede dovolj.

France Bevk.

»Domače novice.« Te dni — marca meseca l. 1917. — sem bral v nekem ljubljanskem dnevniku med »domačimi novicami« to-le zgodbo: Oče in mati sta šla z doma po opravkih; otrok, sedemleten fantič, je ostal sam. Ker je bil lačen, kakor je lačen otrok, je pojedel ves kruh, kolikor ga je bilo pri hiši. In nato je v svojem strahu vzal vrstico, je napravil zanko in se je obesil. — Vse to je bilo kar tako mimogrede spravljeno med druge »domače novice«, med tatvine, goljujice in razbojništva, in napisano je bilo z nekakšno malomarno lahkoto, skoraj s humorjem. Po mojih mislih pa ta zgodba ni-kakor ni končana, odpravljena in pozabljena, temveč se šele prav začne, je bila šele naznanjena ljudem.

Vidim ga. Koderkoli hodim zdaj, hodi z menoj ta nemi tovariš. Sinoči sem se vračal domov že pozno pod mrak in v samoti se mi je pridružil. Zelo tenak in majhen je bil, segel mi je komaj do kolcom; stopal je sključen, s težavo je gazil globoki sneg; vso pot ni izpregovoril besede, pred hišo se je še enkrat ozrl po meni ter je izginil. Niso bile sanje, videl sem ga različno, bolna sapa iz njegovih lačnih ust mi je žgala v lica. — Sredi neme noči sem se vzdrnil, odprl sem preplašene oči nastežaje: pred menoj je stal v strašni svoji gloriji. Na belih licih, teh ozkih, izsesanih, zgodaj ovenelih, je bila napisana obtožnica. Velike otroške oči so strmele vame iz tiših trpljenja, so vprašale: »Kaj sem vam storil, da ste ravnali z menoj brez milosti?« Niso bile sanje, v tesnobi in grozi svojega srca sem ga spoznal. — Zdaj, ko sedim za mizo ob belem dnevu, sedi poleg mene. Peč je zakurjena, pa se mi zdi, da ga zebe; v život trepeče in v ustnicah in krvi. Poglej mene sedi, umika pogled in ne reče besede. Kadar vstanem, pojde z menoj, kamorkoli pojdem.

Ta otrok, ki se je obesil, ni mrtev. Njegovo ubogo, drobnost, mrzlo truplo so sneli z zida, so ga položili v rakev ter ga zagrebli globoko v zemljo. Ali mrtev ni, ta otrok, ki se je obesil, zato ker je bil lačen in se je nasitil. Živega so skropili, glasnemu so mrmrali zadnje molitve. Nihče ni zapazil, kako so se tiho in hitro zgenile trepalnice, kako je švignilo preko ustnic, kako se je stresel molek med belimi prsti, ko so mu sveče prežarko zasvetile naravnost v obraz. Ni mrtev: priča je pred Bogom, stal bo nekoč pred Njim in bo kazal náte in náme!

Povedal mi še ni, kaj da je mislil, kako je molil in koliko prejakol tisti dan do večera, preden je šel ter napravil zanko. Ali vse vem, od najtišje misli do najglasnejšega krika. Z živimi očmi ga vidim, vsak vzdih njegov slisim. Od tistega trenutka nadalje, ko je ostal sam. Spočetka se je igral, stikal je po kotih, preiskaval miznice, police in omare, da bi našel — karkoli, če drugega ne, vsaj kakšno pozabljeno vrstico, ki pride morda kdaj še prav. Kmalu mu je bilo dolgčas. Izba je

bila hladna, mračna in čudno tesna; vse je gledalo temno in neprijazno vani; miza, stoli, vlažne stene in sivi, razpokani strop. Pogledal je skozi okno; zunaj je snežilo, venomer, tiho, žalostno, da so padali veliki, mrzli kosmi naravnost na golo kožo in v puste misli. Nikogar ni bilo na cesti, še hiše so bile slepe in mrtve. Strah ga je bilo, šlo mu je na jok, tišina mu je stisnila dušo. Kakor ponevedoma je stopil v kuhinjo, morda le, da bi pobegnul strahovom, ki so bili v izbi. Na visoki polici v kuhinji je bil kruh, cel hlebeček, za večerjo in za drugo jutro. Skorjaj je bila raskava, zapečena in tako razsekana, da bi se dala odščipniti kar z roko. Stal je na stolu, da ni vedel kdaj, posegel je na polico in je odščipnil, komaj da se je bil prav dotaknil skorje; in pokazala se je lepa rumena sredica. Takrat so ga obencile sanje, prevzele so mu vse misli, tako da se je šele vzdramil, ko so bile na polici same drobtine. Mrak je bil v kuhinji in v izbi, vse je molčalo, kakor da je bilo obnemelo od strahu. Skril se je v kot, ni se ganil, dihal je prtajeno, zobje pa so mu na glas šklepetali od mraza. Nekoč je bil bolan, mati je stala ob njegovem vzgljavju in je jokala, da so ji kapale solze na njegova lica. Takrat se mu je milo storilo: »Jokali bodo, ko bom umrl! Tam bom ležal čisto tiho in vsi bodo jokali na glas!« Spomnil se je na tisti čas in iz grla se mu je iztisnil zamolkel, zategnjen jok, tako samoten, da ni razjasnil mraka, ne vzdramil tišine. »Saj mrtvega me ne bodo topli!« je rekel. In je šel, Bog se usmilil, in je storil, kakor je bilo napisano. — Vse to vidim, slišim, vse to vem, kakor da se je od kraja do konca vršilo vpriču mene. Pa vendar se bojim tiste ure, trepečem pred njo, ko mi bo on sam povedal, s svojimi besedami, kako da je bilo. Ker slutim, da čaka in se oznanja na dnu njegovih oči nekaj strašnejšega, kar si moja misel ne upa misliti, moj jezik ne izreči.

Kadar bo izpregovoril, ne bo sam, vsi njegovi tovariši bodo z njim. Na tisoče jih bo, ki bodo k nebesom povzdignili svoj glas; in nebesa ga bodo slišala. Trepetaje boš stal ti, bom stal jaz; in srce, z grehom obloženo, bo iskalo, kam da bi se skrilo, pa ne bo na zemlji noči tako temne, da bi ga odela očem sodnika. V svojem strahu boš vprašal ti in bom vprašal jaz, kakor jeclja z upognjeno glavo in povešenimi očmi grešnik, ki občuti, da je sojen, ker se je bil obsodil sam:

»Kdo je bil, o Gospod!«

In tisočero prič bo kazalo náte in náme:

»Ti si!« —

Ta otrok, ki se je obesil, ni mrtve. Koderkoli hodi, hodi z nama in naju bo verno spremil do zadnje ure. —
Ivan Cankar.

Inter arma. Ta rek ni več veljaven. Kot se dá prilagoditi človeško telo posebnim razmeram svoje dobe, kot se ukloni celo duh, tako se je v času splošnega človeškega napredka prilagodila tudi najnežnejša cvetka — poezija. Državljan ni dal samo krvi in blaga za splošen blagor, ampak tudi svoje dušne sile. Pri nas morda ne zapazimo toliko tega, ker živimo v »malih razmerah«, a pri večjih narodih, kjer se vse javno življenje giblje v večjih valovih, tam je to očito. Na tem mestu ne mislim govoriti o muzah, ki jih je pesnik poslal na bojno polje, da govore trepetaje in v joku pripovedujejo grozo in nas navdajajo z malodušnostjo. Teh je malo, njih poslušalci so redki. O drugih muzah je govor, ki jim je

poet oblekel šlem, dal jim meč in ščit in jih uvrstil med bojevnike za pravično stvar.

Največjim umetnikom se ni zdelo sramotno storiti to, dá, v čast so si štelil in v dolžnost. Kdo ne pozna slavnega pesnika-dramatika Gerharta Hauptmanna in njegovih lepih, tudi med nami Slovenci znanih del? Naj omenim njegovo, čistejšega rodoljubja polno pesem: »Reiterlied«, ki je baje že sprejeta v čitanke. Ne morem si kaj, da ne bi citiral par verzov:

Es kam ein schwarzer Russ' daher. —

Wer da, wer? —

Deutschland, wir wollen an deine Ehr'! —

Nimmermehr!

Ein Kaiser spricht es hoch vom Sitz.

Viel Feind', viel Ehr', wie der alte Fritz.

Sein Nimmermehr ist mehr als Schall,

's ist Donnerrollen und Blützenskall,

's ist Wetterstrahl.

Da kam ein Englishman daher. —

Wer da, wer? —

Deutschland, wir wollen an deine Ehr'! —

Nimmermehr!

Nimmermehr ist unser Wort,

es braust durch alle Gaeue fort,

ein Cherub trägt es vor uns her:

Nimmermehr! Nimmermehr!

Nimmermehr!

Ali bo dovolj? — Isto navdušenje, ista čudovita odločnost preveva pesem »Berliner Landsturms«, ki jo je zložil Hans Brenner.

Es pfeift die Eisenbahne —

adieu, Frau Nachbar Schmidt!

Der Landsturm muß zur Fahne —

der Landsturm, der geht mit.

In Frankreich und in Polen,

da müssen wir versohlen

ganz schnelle, ja,

die Felle, ja,

Franzosen, Russ' und Brit'!

Der tapfre Landsturmmann — er rückt an, er rückt an!

Auf —! Landsturm mit Waffe,

mit Knarre und mit Afte —

Steig ein! Steig ein! Steig ein!

Zur Weichsel und zum Rhein!

Značilna je tudi pesem Friderika Hussonga »Die Geschichte von Lüttich«. Junaki prodirajo v Belgijo, trdnjava za trdnjavo pada v roke hrabrih boriteljev —

Und die Kerrels stürmten und rannten ein Loch

und kriegten's trotz Forts und Kanonen doch

und sind auf dem Weg ins Frankreich hinein,

in einem Ritt nach Paris vom Rhein.

Wie sagt der General Emmich?

»Gottsaerkment, das nehm' ich.«

Kdor bere ta konec, ali bi ne prijel sam za meč in — kot govori pesem »Regiment greift an« —:

Schlagt alles tot, was um Gnade fleht,

Schießt alles nieder wie Hunde,

Mehr Feinde, mehr Feinde! sei euer Gebet!

In dieser Vergeltungsstunde!

Ali niso to verzi, ne človeka, ampak železnega veletoka, ki se je utrgal in ga ne more ustaviti nihče, razen tisti trenutek, v katerem je dovršeno vse, kar se ima dovršiti, poplačano in dokazano vse, kar se ima poplačati in dokazati? »Wir fürchten nur Gott!« preveča njih srca; ritem kot grmenje topov, udarci kopit, rime kot zvenket sabelj, kot... ni besede! Naj navedem še en citat — pesem pove več, kot morem povedati jaz.

Und hau nach hinten und hau nach vorn,
hau zu, wie nur zu hauen,
wohin es trifft, ein jeder Hieb
sei Grausen und sei Grauen!

Und geht die ganze Welt kaputt
in Blut- und Flammenwehen,
und wird es wirklich Jüngster Tag —
wir bleiben und wir stehen!
Wir bleiben, Michel, und wir stehen
vor Gottes Thron zu sagen:
allwie man ihn und seine Welt
an elende Habsucht verraten!

To samo med Nemci. Literatura drugih narodov mi ni pri rokah. Dokazati sem hotel samo, da smo daleč od starih Grkov in Rimljanov, ki jim je veljalo: »Inter arma silent musae.«

Zimska vojna.

(Li - tai - pe.)

Jaz sanjam o nebesnem tronu,
o vrtilj mojeh domovine Tsin.
Rumeno cvetjemo timože. Skačjete gazele.
Ah, res je vojna. Tvoja vojna solnca gorka.

Zmrzujemo ob poti s konji vred.
Odrezali bodo nekterim premrle noge.
V čevljih. Kot steklo nam mrznoje oči.
Blagor mu, ki v objemu smrti pod snegom spi!

O mi berači! Obleka je naša razcefrana.
Skalovje strči kot led in led kot kamenje strči.
V špiralah vrtil se veter in trga sneg.
Po pasje se plazimo kot na mesec visoko.

Kot murvina skorja nam koža poka.
In naša lastna kri na meč kaplja.
V zamolčki mukli rogovji pojo.
Sladkeje igral sem na flavto nekoč.

Ne vem, če se je kateri vrnil kdaj.
Glej, tiger splašen je udaril z repom,
razčesnil zobe kot slana bele in temno
je padel njegov rjoveči klic v dol.

Pokaži kdo srce! Z drevesa ptič je pal.
Razparaj se in pokaži srce! Ali je rdeče srce?
Vse smreke zasnežene stoje; na mladikah
čepimo premrli in krakamo v megli krvi.

O nebo, o sveto! Sezgi me, pomagaj mi!
Razbičaj vihar, da zagrmi, in vrzi,
o vrzi blisk v okamenelo, dvignjeno čelo,
da splavam kot plamen, zgubim se v noč!

Beseda o slovstvenih razmerah na Nemškem. »Že prej sem enkrat vprašal: kdo danes sploh še bere lepo-

slovje? Prav med nami katoličani je še vedno zelo veliko sicer docela »izobraženih ljudi, ki so trdno prepričani, da so romani, novele in podobna roba le za ženske in moške brez drugega dela, kvečjemu morebiti še za otroke; »resen« mož politike in znanstva pa je vsakako že premoder za take v s a j nepotrebne, če že ne škodljive ženče.

Ne oziraje se na neutemeljeno površno pojmovanje bistva prave umetnosti in pomena lepega, bi želel le vprašati: ali so si že kdaj ti ljudje popolnoma razjasnili velikanski vpliv romanov itd. na celokupnost človekovega mišljenja, ki ga imenujemo »svetovni nazor« v pomenu razumevanja sveta? Povem vam, vi resni gospodje, vaša politična priznanost za vašo zgovornostjo vred temelji v marsičem na temelju, ki ga je postavilo na ta ali oni način tako malo cenjeno leposlovje. Človek ne živi samo od kruha, in narod ali narodna stranka ne samo od narodnega gospodarstva, ampak potrebuje poleg verskih tudi one duševne sile, ki mu jih preko možnosti vsakega zgolj umskega spoznanja nudi umetnost. Resnično in pravo umetniško (ne rečem: artistično) slovstvo spada raditega prav tako, vsaj prav tako k življenjskim potrebam naroda, ki neče postati žrtev nekulture in materijalizma, kakor zdravo politično strankarstvo. — Zdi se, zlasti mnogim politikom, ki še vedno veljajo enostransko za voditelje katoliškega ljudstva, da temu spoznanju ne morejo slediti. Večkrat sem že govoril o tej zadevi s člani parlamenta, pa sem se vedno čudil, kako malo so to umeli. Teoretično je v najboljšem slučaju kdo priznal — mogoče iz vpljudnosti —, da pa je treba katoliško ljudstvo navajati k pozitivnemu negovanju slovstva, da treba iz teorije izvajati tudi praktične posledice, k takemu sklepu, da, tudi le priznanju se ni mogel povzpeti nobeden. Delaven in pameten deželni poslanec je izjavil, da je odsek storil svojo dolžnost, če je dovolil od države predpisano vsoto »za umetnost in znanstvo«. Ne glede na pčlost tozadevnih gnotnih sredstev v Prusiji (kakor tudi v drugih zveznih državah) temu gospodu ni bilo mogoče dopovedati, da bi voditelji katoliškega ljudstva vendar s svojim ugledom mogli tudi izven parlamenta mnogo storiti v dobrobit in negovanje višje duševne in umetniške kulture. Ostal je pri starem, da je mnogo boljšega, važnejšega dela, kot se ukvarjati s takimi stvarmi, ki so pa seveda same na sebi lepe — češ, sredstva zadoščajo itak komaj strogo političnim zahtevam. —

Če imajo že vodilni krogi — da ne govorim o raznih izjavah nekaterih duhovnih krogov, ki obsojajo kratkomo v se romane brez razlike — tako malo razumevanja za duševne sile, ki se ne dajo izraziti v številkah ali čutnih koristih, kdo bi se čudil, da naletiš med širšimi sloji katoliškega ljudstva na tako podcenjevanje umetniških in še posebej slovstvenih vrednot; da se smatra leposlovje kvečjemu za zabavo, dobrodošlo v delomrznih urah in primerno za preganjanje dolgega časa, ne pa za resno stvar z resnim ozadjem. — Koliko lepih govorov o kulturnih nalogah nemškega naroda tudi na slovstvenem polju sem že slišal po katoliških shodih in drugih prireditvah, ki jim je vse pritrjevalo in jih odobravalo! Ko pa si jih hotel — potem ko so ti vneti poslušalci z vrčkom piva ali litrom vina malo zalili svoje navdušenje — pritegniti k važnemu slovstvenemu podjetju, ali jih pridobiti, da kupijo kako iz-

vrstno knjigo, ali jih pregovoriti, da naroče dober list, si naletel na najrazličnejše ovire in izgovore; žepi, sicer tako radodarni za katoliško-cerkvene namene, so bili naenkrat prazni. — Skrajnje značilno je dejstvo, ki sem je opazil v zadnji vojni. Nič nimam proti temu, da je poziv za pomoč pri vpeljavi vojnih avtomobilskih kapelic pričaral samo iz kroga bralcev »Kölnische Volkszeitung« v enem samem tednu 100.000 mark; duhovstvo kolinske nadškofije je samo napravilo tako kapelico in druge so bile po posredovanju Bonifacijeve zveze v najkrajšem času izdelane in postavljene v službo. Klobuk z glave pred toliko darežljivostjo nemških katoličanov! — Sedaj pa primera! Približno v istem času je s prepričevalno in nujno utemeljitvijo zaoril klic: več verskega in drugega dobrega čtiva na fronto! — Ze par mesecev se ponavlja ta klic in vendar se je po izkazih lista »Kölnische Volkszeitung« nabralo dosedaj šele kakih 30.000 mark, dasi je kolinski kardinal sam daroval v ta namen več tisoč mark. In vendar gre istotako za verske namene! Zakaj tako majhen znesek, če gre za versko-slovstvene namene? Hudomušni prijatelj je menil: o avtomobilih lahko narediš fotografije in lične razglednice, česar pri knjigah in brošurah ne moreš...

Sploh pa je čudovito, kako nič si naše ljudstvo ne zna pomagati v knjižnih zadevah, ali se vsaj tako dela. — Često se mi je že pripetilo, celo pri ljudeh takozvanih boljših krogov, da so mi na prigovarjanje, naj si nabavijo ta ali oni zvezek moje zbirke ali sicer priporočljivo knjigo, ali na moje začudenje, da nimajo knjige, ki jo mora vsak brati — so tudi take — v zadregi odgovorili: kje pa naj dobim knjigo? ali: prosim, ali bi mi je ne hoteli oskrbeti? Mnogo takozvanih »izobražencev«, ki vedo, kje dobiti vse mogoče druge stvari, ne vé, kje in kako se naroči knjiga, treba jim je pomagati kot otrokom — in to v Nemčiji 20. stoletja! Nimajo pojma o naši knjigotržni upravi in ne vedo, da se vsaka poljubna knjiga lahko naroči pri vsakem nemškem knjigarju in za to ni treba drugega, kot sporočiti željo knjigotržcu na dopisnici, ki stane tri pfenige. — Kdo bi se sramoval, če ne vé, kje, kako in pri kom naj si naroči klobuk? Toda knjige!... Ne maram kopiciti primerov, ampak kratko bodi rečeno: take prikazni more roditi le popolna brezbriznost. —

Čemu iskati ovinkov, naravnost si povejmo: pomankljiva zavest potrebnosti kulture in slovstva je vzrok zanemarjanja slovstva pri katoličanih; stanje se ne boboljšalo, dokler ne pronikne višje spoštovanje in veljava dušno-kulturnih vrednot v najširše katoliške ljudske kroge. To je jedro vsega vprašanja, in zato moj α in ω , ki ga zato tudi vedno in vedno ponavljam. (J. Mumbauer: Allerhand Literatur-Schmerzen, Frankf. Zeitgem. Broschüren, XXXIV, 8—10, 1915.)

Mesečna noč.

(Paul Verlaine.)

Mehkó poljubila je veje
mesečina bela,
v mladikah je pesem gorela,
mehekje, mehkeje —
ves gaj je vtihnil v sladke sni —
in le hrepenenje: preljuba ti...

Vsa plan se leskeče...
In motnih valov utrip
je dahnil njen megleni kip —
Vrsta dreves trepeče,
jokajoč se je veter zapletel vanje:
o sanje, sanje...

Daljni svet kriči
od silne bolesti.
Ta tihi kraj od neba vihti
prozorni šal prelesti:
v srcé moj mir izgubljen —
o smrti! — o sen! —

France Bevk.

Popravki. V štev. 1.—2., str. 22., predzadnji odstavek prvega stolpca, beri »skozí skoro prozorne prste« namesto »vrste«. — V skladbi Marija Kogojca »Istrski motiv« stoj na str. 78. pri zlogu »sni- (vaš«) na prvo taktovo dobo h, a, cis, e, fis — namesto h, a, cis, d, fis. Pri isti skladbi je izostala opomba, da si skladatelj pridruže pravico pomnoževanja in javnega izvajanja.

Ivan Vavpotič: Iz Tolmina.